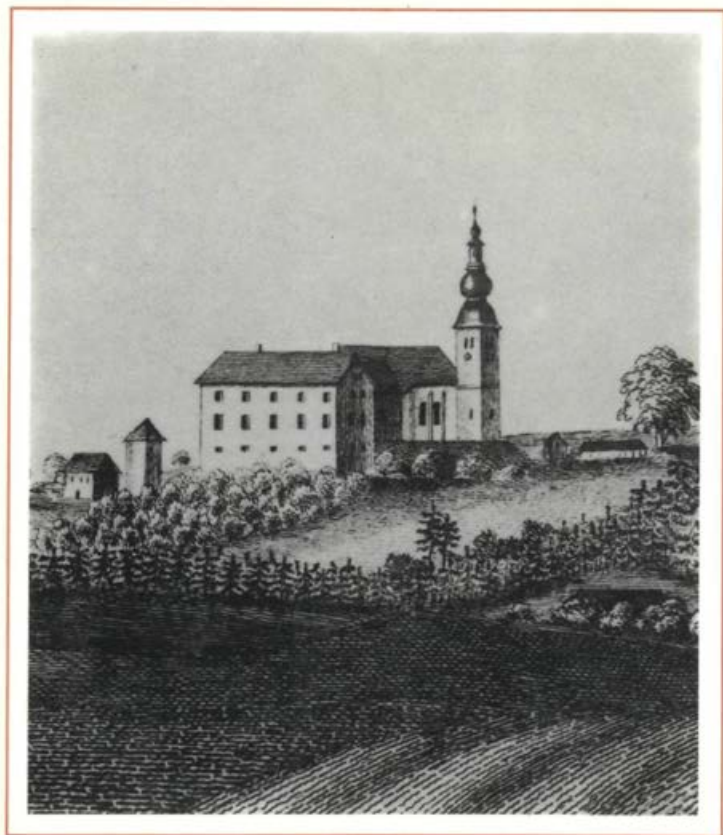

Šaleški razgledi 3

zbornik
ŠKALE

Pričujoča knjiga, ki jo imaš spoštovani bralec v rokah, je skromen poskus zapisa bogate preteklosti naselja Škale. Bogata preteklost je bila brez dvoma eden od dejavnikov, ki je omogočil naselju, kljub drugače mu »zapisani« usodi, da je preživelo in da lahko Škalčani leta 1989 praznujejo otvoritev novega krajevnega središča.

Avtorje je pri pisanju tekstov vodila predvsem želja, na skromno jim odmerjenem prostoru, predstaviti bogato in ponosno preteklost »malih« Škal, ki so bile duhovno središče Šaleške doline celih osemsto let. Nuja ohranitve Škal in bogate dediščine, ki jo še danes živijo, postaja vse bolj vprašanje duhovnega preživetja Šaleške doline, kjer se je, v pohlepu za brezmejnimi razvojem, pozabilo na lastne korenine. Če smo ob izdaji drugega zvezka Šaleških razgledov zapisali, da je značilnost življenja v Šaleški dolini izguba zgodovinskega spomina, potem moremo zapisati, da je brezbržnost, ki je spremljala propadanje Škal, ravno rezultat tega. Zatorej naj bo knjižica razumljena v prvi vrsti kot poziv, da ne v Šaleški dolini ne kje drugje, ne bi bilo še enih »Škal«.

Titovo Velenje, 1989

Š K A L E

zbornik

1988

Šaleški razgledi 3

68854 / 3

0 2131 1987

DAMIJAN KLJAJIČ

GEOGRAFSKI ORIS ŠALEŠKE DOLINE IN ŠKAL

Šaleška dolina, ki se v nekaterih starejših dokumentih omenja tudi kot Škalska dolina, je svoje ime dobila po razvalinah gradu Šalek. Tu se soteska Pake, zarezana med Stropnikom in Špikom–Kozjakom, odpre v skoraj 2 km široko in okoli 8 km dolgo dolino. Ta prehod se izvrši na prostoru, kjer prestopi Paka iz karavanškega apniško-dolomitnega področja na terciarni predel in kjer se njen tok hkrati obrne iz prečne v podolžno smer.

Velenjska ali Šoštanjaska kotlina, kot se v geografskih delih tudi pogosto označuje Šaleška dolina, poteka v smeri severozahod–jugovzhod in s svojim pripadajočim obrobjem predstavlja dokaj zaprto in zaključeno geografsko enoto. Od Gornje in Spodnje Savinjske doline jo ločijo Golte, Skornski hribi, Paški vrhovi z Goro Oljko in Ponikovska planota. 150 do 200 m nad dolinskim dnom se dvigajo na severu v obliki stopenj zložene gorice in hrbti, za njimi se bočijo 600 do 1300 m visoki hribi in planote, ki zapirajo dolino proti slovenjgraški strani. Od severovzhoda proti severozahodu se vrstijo: Paški Kozjak z Basališčem (1273 m) in Špikom (1063 m), Smodivnik (923 m), Stropnica (860 m), Vodemlja (780 m), Lubela (778 m), Graška gora (800 m), Krištanova planina (654 m), Veliki in Staknečev vrh (1223 m); najvišje se vzpenjata v ozadju Plešivec ali Uršlja gora (1696 m) in Smrekovec (1569 m). Na jugovzhodu vodi znižan prehod pod Vinsko goro (814 m) v Dobrniško podolje in dalje v Celjsko kotlino. Šaleška dolina ima kljub svoji zaprtosti precejšen prometni pomen, saj tu poteka zveza med osrednjimi in severnimi slovenskimi pokrajinami.

Nastanek doline sega še v čas pred srednjim pliocenom, ko se je udrila gruda med bistrsko tonalitno progo ter znamenito termalno prelomnico Topolšica–Šoštanj–Dobrna–Slatina. Udorino je zalila voda, zato so tu preko 300 m debele jezerske usedline, v katerih ležijo tudi plasti lignita, ki ponekod presegajo debelino tudi preko 110 m. Obseg udorine je razviden že na prvi pogled, saj so pliocenske plasti razrezane v nizko gričevje, medtem ko tvori v geološkem pogledu starejše področje višji obod. Malokje je tektonski značaj kotline tako očiten kakor tukaj. Poleg tega so ostale pliocenske usedline nenagubane in nepremaknjene (opaziti je le neznatno, rahlo sinklinalno vbočenje). Jezero se je torej napolnilo z usedlinami in izginilo, potoki pa so kotlino v mlajšem pliocenu še dolgo nasipali z debelejšim drobirjem, ki sega celo do višine 620 m (Cirkovce), medtem ko jezerski pliocenski sedimenti segajo le do višine 500–520 m.

V reliefu prihaja do izraza razlika med nizkim osredjem pliocenske kotline in višjim ter starejšim obodnim področ-

Šaleška dolina danes

jem. Obe območji veže v enoto predvsem hidrografske omrežje, ki kaže tu izredno lepo sredotežno razvrščenost. Domala od vseh strani teko potoki proti podolžni osi kotline, kjer jih zbira in odvaja Paka. Gorski obod je na severu in zahodu razrezan v hribovito pokrajino mirnih oblik s podolžnimi pobočji, oblimi hrbti in vrhovi s številnimi krčevinami in samotnimi kmetijami in redkimi zaselki. Južno in vzhodno obrobje kaže bolj nemirne oblike, saj je tam v triadnih apnencih in dolomitih vrsta čokatih in priostrenih gora (Sv. Križ nad Belimi vodami 1044 m). V pliocenskem osredju so nizke gorice, ki nikjer ne presegajo 100–140 m relativne nadmorske višine. Pliocenska plošča je razrezana s številnimi potoki in potočki, ki teko sredotežno proti Šoštanju, kjer se nahaja najnižji del kotline v višini 355–370 m. Potoki so pliocensko ilovico razrezali na obilico podolgovatih brd, dolgih, ploščatih hrbtov. Dolge gorice, razvrščene koncentrično ob najnižjem osredju, so s svojo izredno razpotegnjenostjo nadvse značilne. Prav tako je značilno njihovo površje, ki je povečini zares ravno v višinah 505–523 m. V njih se razodeva ostanek prvotne ravnine. Prst na goricah je po veliki večini zelo ilovnata, največ sama ilovica, pesek je le bolj v obrobem pasu. Ob aluvialnem dolinskem dnu, ki se širi tako ob Paki kot ob njenih glavnih pritokih, se vidijo nizke, dokaj široke terase diluvialne starosti. Aluvialne ravnice so predvsem v stranskih dolinah precej vlažne in primerne le za travnike. Diluvialne terase so bolj sušne in primernejše za njive. Na spodnjih policah je zato največ njiv in vsa sklenjena naselja so na njih. Le dolina ob Paki sami je nekoliko manj vlažna in tu so polja z naselji tudi po aluvialni ravnini, čeprav so v preteklosti imeli prebivalci naselij ob Paki nemalo težav s poplavlami. Šele z regulacijo Pake so se tem težavam izognili. Zaradi ozkega in tudi precej kratkega dolinskega dna pa so možnosti za zgostitev ruralnega prebivalstva precej omejene. Obod doline pokrivajo precej gosti gozdovi in tudi po pliocenskih goricah je gozda, predvsem listnatega, precej. Še po koncu 2. svetovne vojne je znašal delež gozdnih tla okoli 50 % celotne površine. Zaposlitev pri izkoriščanju

gozda, obdelavi ter odvažanju lesa je bila v Šaleški dolini važna opora kmetijstva, ki je še leta 1931 zaposlovalo okoli 60 % prebivalstva. Gozd so pričeli v poznem srednjem veku redčiti, zato so nastajale večje poseke, na katerih so kmetje še do 1. svetovne vojne sami ali skupinsko pridobivali obdelovalno zemljo. Zato so pogosta imena krajev ali zaselkov (Laze, Laziše, Brezova, Hrastovec, Topolšica) povezana z nekdanjim gozdom. Skupno izkoriščanje gozda in pašnikov je še danes ponekod dobro vidno (višje ležeči predeli).

V skladu z obilnimi padavinami in zmernimi temperaturami prevladuje v Šaleški dolini v glavnem izprana podzolitana prst. Dolinsko dno, ki ga pokrivajo eluvialni rečni nanosi je peščena vendar ne preveč izprana prst, kjer dobro uspevajo rž, krompir in hmelj. Višje ležečim terasam daje osnovo mastna jezerska glina in ilovica (v Škalah imena Glinšek, Pirnat na Glini). Težka za obdelovanje malo prikladna grudasta ilovica, bolj znana pod imenom »borova prst«, je bila doslej zaradi pomanjkanja apna in slabega zračenja namenjena v prvi vrsti iglastemu gozdu ter travniku in sadovnjakom. V bližini Št. Brica je delež železa večji, kar se pozna tudi na rjavkasti barvi prsti. V Cirkovcah poznajo peščeno ilovico, ki je mokra in slabo rodovitna. Malo humozna, plitka in suha ilovica pa je razširjena na Smodivniku, Graški gori in Plešivcu.

Pri geografskem orisu Šaleške doline pa je potrebno upoštevati dejstvo, da so se pokrajina in naselja zaradi izkopavanja premoga precej spremenila, oziroma se še spreminjajo. Zaradi montanogenih ugreznin nastajajo jezera, ki pokrivajo že precejšen del dolinskega dna, poleg tega pa je dolina po 2. svetovni vojni doživela tudi močno urbanizacijo in deagrarizacijo. Ker pa tu govorimo o zgodovinskem razvoju Škal, bomo upoštevali geografsko podobo doline pred temi spremembami. Tipičnih oblik naselij in poljske razdelitve ni bilo opaziti. Naselja so začela nastajati v poznem srednjem veku na severnem robu doline, na dvig-

njenih rečnih in jezerskih terasah, ki so bile varne pred poplavami (Stara vas, Družmirje in Škale). Nižina ob Paki je kazala razdelitev na nepravilne delce, ki so jim ustrezali tudi tipi naselij – prevladujoče gručaste vasi. Nekateri premožnejši posestniki so imeli svojo posest zaokroženo, zlasti v Velenju. V nekdanjem Družmirju in Stari vasi so prevladovali široki grudasti delci, ki so po Ilešiču pomenili prilagoditev na večje kose strnjenega suhega sveta. Hribovski svet, ki obdaja dolinsko dno, ima številne krčevine in samotne kmetije, stoječe zlasti na sončnih legah ob njivah in travnikih, sredi prostranih, pretežno iglastih gozdov. Samotne kmetije srečujemo od Paškega Kozjaka čez Smodivnik, Stropnico, Graško goro, Plešivec, Zavodnjo do Belih vod in Smrekovca. Tudi za Škale Melik trdi, da gre za področje samotnih kmetij in da je v tem razlog, da so Škale kljub prvotnemu pomenu zaostale za nekaterimi naselji v dolini. Dejansko v Škalah do večje zgostitve prebivalstva oziroma naselja ni prišlo in tudi v poljski razdelitvi prevladujejo parcele nepravilnih oblik, t.i. prvotne grude. Marsikatera samotna kmetija ali samica je bila razdeljena na dvoje ali troje kmetij, vendar se še danes opazi skupno jedro. Takih dvojčkov je mnogo, nanje lahko sklepamo že po hišnih imenih (Spodnji, Zgornji, Sprednik, Zadnik, itd.). Marsikje so se samotne kmetije strnile v zaselek, ki pa je po nastanku mlajša tvorba. Ne glede na strnjeno ali razloženo naselje so deleži posameznih kmetij pomešani in le ponekod težijo k večji strnjenosti in pravilnejši obliki, kot na primer na pregibih pobočij in v dolinah potoka Velunje, Bačovnice in Sopote.

Med naselji je imel prednost od srednjega veka dalje Šoštanj, čeprav je kot prometno križišče primernejši prostor med Velenjem, Šalekom in Škalami. V predslovanski dobi ter sprva v srednjem veku je bilo tu vsekakor demografsko središče doline. Šele z razvojem premogovnika po 2. svetovni vojni je vodilno vlogo v dolini prevzelo Velenje, kjer je sedaj upravno-politično ter tudi gospodarsko središče doline. Škale, ki so bile sprva verjetno najpomembnejše na-

selje v dolini, pa so sčasoma to svojo vlogo popolnoma izgubile. Vas Škale je bila razložena po slemenu in pobočjih 420 do 460 m visoke terase, porasle z mešanim gozdom. Kmetije so se razvile v glavnem na krčevinah sredi gozdov. K vasi spadajo po gričevju raztresena naselja: Brezovce, Laziše in Pleterje. Bivša občina Škale pa se je razprostirala na jezerskih terasah v severovzhodnem predelu Šaleške doline ter severne in severovzhodne odtod ležeče hribove do Lubele, Smodivnika in soteske ob Paki. Ves ta predel je bil naseljen v obliki razloženih naselij. Zaradi izkopavanja premoga pa se je zunanji videz tega dela Šaleške doline popolnoma spremenil in namesto škalskega griča s cerkvijo Sv. Jurija je danes tu jezero.

ORIS STAREJŠE ZGODOVINE NASELJA ŠKALE

Že naslov opozarja, da na tem mestu, tako zaradi omejenega prostora, še bolj pa zaradi zelo omejenega časa, ki ga je avtor imel na voljo, ne bo predstavljen pregled zgodovine Škal, temveč le njen bežen oris. Preteklost Škal je izredno bogata, saj je bilo področje Škal naseljeno že v času Rimljanov, po končanem obdobju preseljevanja ljudstev pa so Škale sploh prvi kraj v Šaleški dolini, ki se pojavi v zgodovinskih virih. Skozi celotno obdobje srednjega veka so bile Škale središče Šaleške doline in so opravljale pomembne naloge tudi širše v savinjski krajini. Tako bogata zgodovinska preteklost naravnost kliče po sistematični obdelavi in objavi, saj je nova doba v Šaleški dolini najhujše prizadela ravno Škale in kraj dobesedno izbrisala. Gotovo pa je, da je tudi zelo močna zgodovinska zavest Škalčanov pripomogla, da so zmogli toliko notranje energije in zgradili novo središče in s tem zagotovili, da ime Škale ne bo izginilo iz zgodovinskega spomina, kot se to počasi dogaja z Družmirjem in iz drugačnih razlogov s Pesjem, katerega ime najdemo zapisano samo še na železniški postaji.

čas pred prihodom Slovanov v naše kraje

Kot rečeno lahko domnevamo da so področje Škal naselili v rimskem času. Čeprav je članek prof. Jožeta Hudalesa, ki se ukvarja s tem vprašanjem, izšel že v drugi šte-

vilki Šaleških razgledov, (1) pa moramo na tem mestu opozoriti na nekatere podatke, ki so še posebej zanimivi ravno za Škale. Že leta 1954 je arheolog Jaro Šašel (2) postavil domnevo, da je rimska poštna postaja Upellae, ki jo najdemo zarisano na enem od najstarejših ohranjenih rimskih zemljevidov iz 3. stoletja našega štetja, Tabulla Peutingeriana, na cesti, ki je povezovala Celeo in Virunum na Gosposvetskem polju, Stara vas pri Velenju. Ta domneva temelji predvsem na ledinskih imenih, na najdbah rimskega kamenja, ki so ga našli na starovaških njivah in travnikih v prejšnjem stoletju (3) in na poteku starih trgovskih poti, ki so v srednjem veku in še kasneje povezovala Savinjsko dolino s Koroško. Med temi potmi posebno pozornost pritegne tista, ki teče iz Velenja in Stare vasi na Stari trg pri Slovenj Gradcu skozi Škale, mimo Brezovška (pri žagi) in kapele, na Plešivec, čez Metulov hrib pri Graški gori in Valanta, sv. Heleno, Šmiklavž in se nekje v Dovžah obrne proti Slovenj Gradcu. Po tej teoriji bi naj torej skozi središče Škal vodila stara in zelo pomembna rimska pot.

Vsekakor so bili dokazi, ki jih je navedel dr. Šašel toliko verodostojni, da je bila teza, da je iskati Upellae na področju Stare vasi, sprejeta kot verjetna. Zdi pa se, da je verjetneje iskati staro rimsko cesto na nekoliko vzhodnejši poti, ki je tudi povezovala Šaleško in Mislinjsko dolino. To je pot, ki je šla od cerkve sv. Martina pri Šaleku preko Konovega in Šentbrica na Škalske Cirkovce in od tam čez Metulov hrib v Mislinjsko dolino. Ta pot ima namreč dve prednosti pred zgoraj opisano. Je mnogo bolj direktna in logično je domnevati, da so se Rimljani pri trasiranju izognili ovinku čez Škale in Plešivec. Domnevati namreč smemo, da je rimska pot pripeljala iz Celeje preko Dobrne in Vinske gore. Drugi razlog, ki nas navaja na ta sklep, pa je ta, da je naša pot imela tudi v kasnejši dobi večji pomen in je bila pravzaprav glavna povezava s Koroško, vse dokler niso prebili ceste skozi Hudo Luknjo v začetku 19. stoletja. Vemo pa, da so ceste, kjer se je le dalo vodili po isti trasi kot so potekale že rimske. O pomenu ceste čez Šent-

bric in Škalske Cirkovce pa nenazadnje priča tudi stara zidana (!) cestna škarpa, ki so jo našli med Šentbricem in Škalskimi Cirkovci ob zadnji rekonstrukciji ceste (4). Naj bo kakorkoli, kot dejstvo je izpričano, da je Šaleška dolina, in s tem tudi Škale, igrala že v rimski dobi pomembno vlogo.

doba preseljevanja ljudstev in zgodnji fevdalizem

V zgodovini Škal pa je seveda eden največjih preobratov, tako kot končno za slovenske kraje nasploh, čas preseljevanja ljudstev. Ker je to obdobje, ki je rušilo stare, obstoječe civilizacijske dobrine, nove pa šele začelo ustvarjati, je to seveda tudi čas, ko je ohranjenih najmanj materialnih ostankov oziroma pisnih virov. Za celoten slovenski prostor je značilno, da so najdbe iz tega obdobja zgolj fragmentarne, pa vendarle se slika tega obdobja počasi začneja luščiti iz teme in kristalizirati.

Za prehodno obdobje so značilne tako imenovane višinske utrdbe, ki so jih postavljali staroselci in se v nje umikali ob prodoru selečih se barbarskih plemen. Ostankov takšne utrdbe v naših krajih zaenkrat še nismo našli. Najbližja višinska utrdba je Hrenova, na Velikem vrhu, jugozahodno od Strmeca. Pa tudi za to utrdbo kaže, da je bila le redko ali pa vsaj za kratek čas obiskovana. (5)

V Šaleški dolini pa nas na možnost obstoja tovrstne utrdbe opozarja le vrh Gradišče nad Pesjim. Domnevamo tudi, da je tam stal stari grad Lilienberg. Ime griča Gradišče, pa tudi lega nas navajata na misel, da je stala na tem mestu ali utrdba, o katerih smo govorili zgoraj, ali pa nekoliko mlajše, že slovansko gradišče. Te domneve pa bodo lahko dokazala ali ovrgla le arheološka izkopavanja, ki jih na tem mestu še ni bilo.

Izsek iz zemljevida »Illiricum«, ki ga je napravil leta 1572 Janos Sambucus, dvorni svetnik, zgodovinar in zdravnik, in na katerem je označil tudi grad Turn v Škalah.

Sicer pa za dobo zgodnjega srednjega veka v Šaleški dolini, to je za čas po preseljevanju narodov do navala Madžarov v 9. in 10. stoletju, nimamo nobenih podatkov. Šaleška dolina je bila v tem času v sklopu Savinjske marke. To marko imenujejo tudi Slovenska marka, srečamo pa jo omenjeno v virih od 29. 9. 895 kot *Marchia iuxta Souam* (6). Savinjska marka je bila zelo velika. Segala je na severu preko Paškega Kozjaka v Šaleško dolino, vzhodneje od tod preko Stenice do Konjiške gore, Boča in Donačke gore, na jugu preko Save do Krke in Suhe Krajine. Na zahodu je segala do Savinjskih alp in na vzhodu do Sotle. Ob Savi se vanjo kot klin zajeda Kranjska marka do slemena med Zagorjem in Trbovljami. (7) Od leta 811 pa je bila cerkvena oblast med oglejskim patriarhom in Salzburško nadškofijo razdeljena tako, da je meja potekala po Dravi. Južno od Drave je segal vpliv Ogleja, pod njega je tako spadala tudi Šaleška dolina. Tekmovanje med Oglejem in Salzburgom je moralo biti tako silovito, da je Karel Veliki v svojem odloku potegnil mejo po »sredi« politične tvorbe (Karantanije). Sicer je veljalo načelo, naj cerkvene pravice

v eni deželi izvaja ena sama metropolija. Gotovo je, da so že kmalu nastale prve cerkve tudi v Oglejskem delu Karantanije, saj jih v odloku iz 811 leta omenja že Karel Veliki, vendar se zaenkrat še ne da določiti, katere bi to bile. Velja pa splošna ugotovitev, da je Oglej slabše skrbel za pokristjanjevanje svojega področja kot Salzburg za svoj del severno od Drave. Skoraj povsem gotovo je, da v tem obdobju (od 811 do napada Madžarov sredi 9. stoletja) v Šaleški dolini ni bilo nobene cerkve. Predpostavljati smemo kvečjemu malo leseno krstilnico.

V tem obdobju so nastajale predvsem misijonske postaje, ki so imele za nalogo razširjanje krščanstva. Obstoj takšnih misijonskih postaj v bližini Šaleške doline domnevamo v Šempetru v Savinjski dolini, Sv. Martinu pri Slovenj Gradcu in morda tudi cerkev Marijinega vnebovzetja v Braslovčah. (8) Na osnovi teh prvih misijonov se je razvila prva pražupnijska ureditev. Prvotne pražupnije so bile izredno obsežne ter so se v svojih mejah pogosto ujemale z mejami starih kolonizacijskih, gospodarskih in političnih ter upravnih okolišev. Sedeži župnij niso postali le cerkveno upravna središča, ampak pogosto tudi upravna središča. Obsežne pražupnije se po svojem številu v srednjem veku niso kaj prida povečale, pač pa so se sčasoma pri podružnicah, ki so bile pogosto od župnijskega središča oddaljene tudi po več ur, naselili duhovniki, ki so v imenu župnika opravljali župnijske funkcije. Postojanke, ki so dobile svoje stalne vikarje, so se nato osamosvojile in postale samostojne župnije. (9)

V tem predmadžarskem času v Šaleški dolini samostojna cerkev verjetno še ni obstajala, temveč je bila dolina verjetno pod cerkveno jurisdikcijo ali cerkve v Šempetru v Savinjski dolini ali (manj verjetno) Šmartnem pri Slovenj Gradcu. Ravno tako iz tega obdobja nimamo nobenih poročil ali drugih kazalcev, ki bi govorili za obstoj dvorca v Šaleški dolini. Kljub temu pa nam kontinuiteta naselitve, ki se, kot je bilo zgoraj zapisano vleče od časov Rimljanov,

dovoljuje sklepanje, da je že v predmadžarskem času moralo obstajati neko središče kolonizacije v Šaleški dolini, saj se takoj po porazu Madžarov leta 955 pojavijo Škale kot sedež pražupnije za Šaleško dolino. Ravno to dejstvo dokazuje, da so Škale opravljale vlogo kolonizacijskega središča že v predmadžarskem času, vprašanje pa je v kakšni obliki so Škale izvrševale to svojo domnevno vlogo.

razvoj cerkvene mreže in fevdalnih odnosov v pomadžarskem času

Po porazu Madžarov je ponovno oživela Savinjska marka, ki je postala pomembna obramba pred možnimi novimi navali z vzhoda. Takoj se je začela ponovno obnavljati župnijska organizacija, ki je temeljila na stari karolinški tradiciji. Prve so se verjetno obnovile stare prafare; v bližini Šaleške doline sta to župnija sv. Petra v Savinjski dolini in župnija sv. Martina na Ponikvi. Zaradi prevelikega obsega teh karolinških pražupnij pa so se iz lastninskih cerkvâ (cerkva, ki so jih postavili fevdalci na svojem ozemlju in so bile pod njihovo jurisdikcijo) razvile nove pražupnije; v Braslovčah (ta je mogoče še karolinškega izvora) in med njimi tudi pražupnija v Skalah, ki je morda nastala iz lastninske cerkve že v 10. stoletju. (10) Meja novo ustanovljene škalske pražupnije je verjetno še stara karolinška meja med pražupnijama sv. Peter v Savinjski dolini in Šmartno pri Slovenj Gradcu. Za nastanek škalske prafare v 10. stoletju govori tudi poročilo škalskega dekana Janeza Barba iz 22. julija 1808, kjer je zapisal, da je v 10. stoletju takratni lastnik posestva »Na stopnicah« (»Auf der Stiegen«), ki se je pokatoličnil in umrl brez naslednikov zapustil zemljo, gozd in nekaj podložnikov za ustanovitev fare. (11) Žal Barbo ne zapiše, kje je dobil te podatke, saj bi bili za poznavanje najstarejše zgodovine Šaleške doline zelo pomembni, kajti v njih se ne omenja le cerkev, temveč tudi

dvor v Škalah, ki naj bi bil še starejši. Poleg tega bi iz omembe podložnikov izhajalo, da so bili fevdalni odnosi v 10. stoletju v Šaleški dolini že razviti.

V čas konec 10. ali začetek 11. stoletja pa cerkev v Škalah postavlja tudi njen patrocinij, torej posvetitev sv. Juriju. Patrocinij sv. Jurija spada med starejše, vendar je značilnejši za fevdalne kot cerkvene kroge. (12) Tudi to dejstvo potrjuje domnevo, da je bila cerkev v Škalah prvotno lastniška. Zanimivo je na tem mestu omeniti še to, da se je pri nas uveljavilo čaščenje sv. Jurija pod vplivom s severa došlih grofovskih rodbin in da ni imel tolikšne veljave v Ogleju kot na severu.

Od starejših patrocinijev, zanimivih za Šaleško dolino naj omenim še patrocinija sv. Martina in sv. Mihaela. Cerkvi sv. Mihaela v Šoštanju in sv. Martina v Šaleku sodita med najstarejše cerkve v Šaleški dolini, saj se kot vikariatni pojavita že leta 1261. Posebej zanimiv pa je patrocinij sv. Janeza Krstnika, kateremu so bile posvečene krstne kapele. Te so prvotno postavljali v bližini župnih cerkva, običajno ob tekoči vodi, kasneje, ko se je farni okoliš že razširil, pa so jih radi postavljali na mejo farnega ozemlja. Iz teh krstnih kapel so se kasneje običajno razvile samostojne župne cerkve. V Šaleški dolini oziroma njeni neposredni okolici imamo kar tri cerkve posvečene sv. Janezu Krstniku; in sicer cerkev v Vinski gori, cerkev v Gorenju in v Letušu. Lega teh cerkva nam lepo prikazuje tudi mejo med starimi prafarami Škale, Braslovče in Mozirje. (Naj na tem mestu opozorim, da Šmartno ob Paki ni spadalo pod škalsko pražupnijo in da ga zato v tem pregledu spuščam, saj je bila njegova zgodovinska pot nekoliko drugačna). Cerkev v Vinski gori oziroma, če jo imenujemo s starim in lepšim imenom, Šentjanž na Peči, je verjetno nastala iz stare škalske krstne kapele, ki pa se že leta 1261 omenja kot vikariatna. Jože Curk pa je opozoril tudi na drugo možnost posvetitve cerkve. (13) Domneva, da cerkev ni nastala kot krstna cerkev, temveč kot »navadna« podružnica, posveče-

na sv. Janezu Krstniku, zaščitniku gozdov ter življenja v ali ob njih. Pri naši cerkvi sv. Janeza na Peči sta možni obe varianti in, če ne bo prišlo do srečne najdbe vira, ki bi to dilemo razrešil, bomo morali obe možnosti tretirati kot enakovredni. Položaj cerkve, na samem robu ozemlja škalske pražupnije, pa nas vendarle nagiba k mnenju, da je cerkev Na Peči nastala kot krstna kapela.

Sicer pa so bili največji fevdalci na področju Savinjske marke grofje Selški, ki so postali tudi upravitelji Savinjske marke. Viljem I., mož Heme, ustanoviteljice cerkve in kasneje škofije v Krki in njun sin Viljem II. sta svoja posestva zelo razširila. Po smrti Viljema II., ki ga je leta 1036 ubil Eppensteinec Adalberon, je vsa ta posestva podedovala Hema. Darovala je obsežna posestva leta 1043 ustanovljenemu ženskemu samostanu v Krki. Med ostalim je tako krška škofija dobila tudi posestva v Šaleški dolini, grad Šalek, grad Ekenštajn in tudi večje število posestev na območju Škal, saj se še v 15. stoletju pojavlja veliko število kmetij v okolici Škal, ki so morala oddajati dajatve Krški škofiji. (14)

Leta 1154 je bila župnija v Škalah dodeljena (inkorporirana) samostanu avguštincev v Dobrli vesi. (15) (Pravzaprav bi morali govoriti o kolegijatnem kapitelju, ki je bil ustanovljen med leti 1149 in 1154 (16) . Inkorporacije imenuje J. Richter v citiranem delu »eden izmed nezdravih pojavov...« (17) . Utelešenje je obstajalo v tem, da je bila dodeljena s posebnim odlokom cerkvene in večkrat tudi civilne oblasti kaki cerkveni ustanovi (npr. samostanu), donosna župnija v hasnovanje ali tudi v popolno upravo. Inkorporacija je lahko popolna, ko ustanova, kateri je župnija dodeljena dobi vse dohodke neke župnije, ali nepopolne, ko dobi dogovorjeni del dohodka. Pri inkorporaciji škalske župnije samostanu v Dobrli vesi imamo opravka le z nepopolno inkorporacijo, saj je oglejski patriarh Peregrin podaril samostanu le del desetine, patronat nad škalsko župnijo pa je še naprej obdržal patriarh.

Zanimivo je, da se v Škalah grad omenja relativno pozno, saj prvo omembo samega gradu srečamo šele leta 1251, ko so omenja Engelbertus de Turri, oziroma na drugem mestu Engelbreht von dem Turen. (18) Prav gotovo pa lahko domnevamo, da je poleg pražupnije obstajal tako imenovan oficij ali dvorec, ki je bil sedež upravne enote. (19) Gotovo je, da v 10. in 11. stoletju v Šaleški dolini ni bilo veliko gradov, saj se je velika fevdalna posest začela drobiti šele v 12. stoletju po smrti Heme. Ne glede na to pa so ravno Škale tisti kraj, kjer lahko z največjo gotovostjo domnevamo, da je dvorec obstajal že v starejši dobi.

Grad Turn iz topografije Štajerske, ki jo je izdal leta 1681 G. M. Vischer

Verjetno najpomembnejši dogodek, ki je obeležil nadaljnjo usodo Škal, je že omenjena inkorporacija škalske fare gornjegrajskemu samostanu. Samostan v Gorenjem gradu je namreč ob svojem nastanku dobil precejšnje število župnij in je lahko razpolagal z njihovim dohodkom. Med njimi je bila tudi pilštanjska župnija, ki pa je bila samostanu zelo od rok. To je navedlo samostance, da so pilštanjsko župnijo zamenjali s škalskim župnikom Ortolfom. Ortolf

je dobil v upravljanje pilštanjsko župnijo, škalska pa je pripadla Gornjemu gradu. Pri tej zamenjavi ostaja marsikatero vprašanje še nerešeno. Predvsem je nejasno razmerje med škalskim župnikom, patriarhom in samostanom v Dobrli vesi, saj je lahko župnik očitno zelo samostojno razpolagal z župnijo. To zamenjavo je naknadno odobril tudi patriarh Gregor, 5. junija 1261. Točen odgovor na zastavljena vprašanja nam bo morda dal natančen pregled obstoječih arhivov. Ostaja pa dejstvo, da je po priključitvi škalske župnije gornjegrajskemu samostanu le ta delila s samostanom usodo do njegovega propada v 15. stoletju in bila potem skupaj z vso bivšo samostansko posestvijo dodeljena novo ustanovljeni ljubljanski škofiji.

Že od samega začetka so imele Škale v okviru samostanske posesti poseben položaj. Že iz leta 1275 namreč poznamo dokument, ki nam govori, da je bil v Škalah špital gornjegrajskega samostana. (20) Samostani, ki so sledili Reguli sv. Benedikta, so poznali dve vrsti špitalov: za menihe (infirmarium) in za laike (hospitium, hospitale pauperum) (21). V Škalah je obstajal infirmarij, torej špital za menihe (I. Orožen ga v citiranem delu prevaja z »die geistliche Krankenpflege«). Kaže, da so si gornjegrajski menihi uredili v Škalah neke vrste zdravilišče za bolne sobrate, ki bi ga morda lahko primerjali s toplicami in ga lahko postavili v zvezo z izvirom tople vode, ki je bil v Škalah pri Zelcerju, in je izginil šele, ko so se začela tla vdirati. Leta 1275 pa, ko datira omenjena listina, je Otto Turnski, torej lastnik škalskega gradu, dal samostanu kmetijo v kraju z imenom Trezau (ali je to mogoče Brezova?) v zameno za od gornjegrajskega opata Johanesa pisno obljubo, da ne bodo v bodoče diakoni in subdiakoni več opravljali bolniške nege, razen v nujnih primerih. (»... nisi summa necessitate cogente...«) (22). Iz tega izpelje Jože Mlinarič v omenjenem delu sklep, da očitno niso želeli, da bi samostanci prihajali preveč v stik s svetom (23), vendar se zdi, da je Otta Turnskega vodila bolj želja po tem, da bi škalski župnik in župnija bila bolj namenjena prvotnemu

namenu, torej dušno pastirskemu delu in da je bila teža dejavnosti naenkrat preveč usmerjena v karitativno in manj v dušnopastirsko delo.

Sicer pa se je prvi škalski župnik, ki ga poznamo po imenu Friderik pojavil leta 1173 kot priča v menjalni listini. Ne poznamo pa župnikov med leti 1261 in 1288, torej v prvih letih po vtelovljenju škalske župnije Gornjemu gradu, kar pa seveda ne pomeni, da jih tudi v resnici ni bilo.

S tem pa še ni konec težav za škalsko faro v 13. stoletju. V tem času je moralo priti do večjih preprirov med Turni, lastniki gradu Turn v Škalah in nosilci advokatnih pravic nad cerkvijo, in samostanom zaradi škalske župnije. v teh prepirih so se morali ukloniti Turnski, saj sta leta 1288 sinova Gundacherja Turnskega, Hartnid in Gundacher odstopila pravico odvetništva gornjegrajskemu samostanu (24), da bi tako poravnala veliko škodo, ki je bila povzročena samostanu in škalski cerkvi na ljudeh, imetju in posestvih. Gundakerjev sin Engelschalk je to daritev leta 1291 potrdil in se s tem oddolžil opatu Otu za denarno pomoč, ki mu jo je opat nudil. V neki listini, ki je ta vir ne pojasnjuje, je bil namreč njegov grad zavzet in verjetno oplenjen ter se je vitez znašel v hudi stiski. Do dokončne poravnave pa je prišlo med samostanom in turnskimi šele dve leti kasneje, ko so v Gornjem gradu sklenili pred Marijinim oltarjem poravnavo zastran prejšnjih dolgov in vojska. Samostan je Turnskim odpustil povzročeno škodo ter jih sprejel v svojo bratovščino, ta pa jim je odstopil del svojih posesti v Zavodnjah. (25) To je tudi prva omemba Zavodenj, ki se v tej listini omenjajo kot Sawode, tri leta kasneje pa kot Saboden in se v njih našteva tudi pet hub. (26)

Posledica zgoraj omenjenih dogodkov, ki jim je gotovo predhodila velika katastrofa, je bila, da sta leta 1296 prodala Gundaker in njegova žena Doroteja grofom Vavbrškim, ki so bili od leta 1286 dalje gornjegrajski advokati,

svoj delež gradu, ki je bil že do tega časa le delno njun, delno pa zajem vovbrških grofov in oglejskega patriarha. (27) Vovbrški so verjetno kmalu pridobili še drugo polovico gradu in, ko so leta 1322 izumrli, je postal Turn kot dediščina last Žovneških. Zanimivo pa je, da so se Turnski, ki so na gradu prebivali še naprej kot vazali, še dolgo imeli za osebno svobodne in so šele 25. februarja 1358 na sodni obravnavi s Celjskimi v Žalcu priznali, da je njihova »hiša s telesom« pripadala Žovneškim. Da je bilo to za obe strani zelo pomembno vprašanje kaže nenazadnje tudi dejstvo, da je procesu predsedoval Oto Lihtenštajnski in da so na njem sodelovali tudi gospodje in vitezi iz Štajerske, Kranjske in Savinjske marke. (28) Leto kasneje pa izjavijo štirje bratje Turnski, da imajo od grofov Celjskih v zajmu »den ganzen Turm zum Turm im Schellachthale«. (29)

V tem obdobju se je seveda razširila tudi cerkvena mreža. Že ob vtelovljenju škalske župnije gornjegrajskemu samostanu beremo, da so na področju župnije obstajali vikariati v Šoštanju (sv. Mihael), Vinski gori (Šentjanž na Peči) in Šentilju. v tem času je cerkev sv. Martina pri Šaleku že izločena iz škalske župnije in je osamosvojena. To zgodnjo osamosvojitve cerkve pri Šaleku lahko z gotovostjo povežemo z dejavnostjo krške škofije v Šaleški dolini, o katerih posestvih smo že zgoraj pisali in ki je na ta način gotovo skušala doseči tudi cerkveno samostojnost na tem področju. Razvoj cerkvene mreže v Šaleški dolini pa še gotovo skriva mnoge uganke, čeprav je osnovna črta razvoja vidna. Na območju škalske prafare nastanejo verjetno v prvi polovici 13. stoletja vikariati v Šoštanju, Šaleku, Šentilju in na Vinski gori (na tem mestu še enkrat opozarjam na možnost starejše krstilnice, iz katere se kasneje razvije šentjanška cerkev). Tem cerkvam se že kmalu pridruži lastniška cerkev sv. Mohorja in Fortunata v Šoštanju, ki v sebi skriva romansko jedro. Povsem odprto je vprašanje cerkve sv. Jakoba v Zabrdi, saj je očitno mnogo starejša, kot nam dovoljujejo o tem sklepati skromni arhivski viri, in

verjetno izhaja iz grajske kapele starega Limbarskega gradu. Sem spada še cerkev sv. Andreja v Šaleku, ki je sicer iz 16. stoletja, vendar je na tem mestu arhivsko izpričana že pred tem (omenja se leta 1444) in očitno ima prednico, verjetno grajsko kapelo, ki pa ji starost ni mogoče določiti.

Žal sta dve od najstarejših cerkva Šaleške doline za vedno izgubljeni in ni več mogoča stavbna analiza, ki bi gotovo privedla do sila zanimivih odkritij. Nekaj zaključnih podatkov pa nam vendarle omogočajo nekateri pisni viri in pa skromni romanski ostanki.

Romanske ostanke skriva v sebi cerkev sv. Mohorja v Šoštanju. Stavba je sicer poznobaročna, toda povsem iz osi postavljen zvonik na njeni vzhodni strani dokazuje, da je ostanek neke mnogo starejše stavbe. Pa tudi ta zvonik je naknaden, saj I. Orožen v že citiranem delu piše, da so leta 1579 pozidali zvonik nad starim kvadratnim prezbitერიem. (30) V vzhodni steni tega prezbitერიja je še ohranjeno ozko okno s polkrožnim vrhom, da gre za nekdanji prezbitერიj pa dokazujejo freske v njem, ki pokrivajo vse stene in obok in jih lahko datiramo v začetek 14. stoletja. (31)

Za romansko obdobje so poleg cerkva značilne tudi tako imenovane kostnice. Ker so jih v kasnejši dobi prenehali graditi, lahko skoraj vse kostnice datiramo v romansko obdobje. V Šaleški dolini ne najdemo nobene ohranjene kostnice, v arhivskih virih pa najdemo omenjene kostnice pri cerkvi v Šmartnem pri Šaleku, pri cerkvi sv. Mihaela v Šoštanju in Šentjanžu na Peči. Vse tri kostnice se omenjajo v 17. stoletju, ko jih je bilo že prepovedano uporabljati in so jih vizitacijske komisije ukazovale podirati. Nad te stare kostnice so običajno postavili pokopališke kapele, ki so izpričane pri vseh treh cerkvah. (32)

Poleg romanskih ostankov na cerkvenih zgradbah bi smeli domnevati, da gre za romansko osnovo tudi pri škalskem

Turnu. Ker pa vemo, da je bil grad verjetno v 13. stoletju porušen ob že omenjenih sporih z gornjegrajskim samostanom, je vprašanje, če so se še ohranili stari romanski temelji gradu. Že na tem mestu je potrebno poudariti, da stavbna zgodovina gradu še ni raziskana in da vendarle lahko pričakujemo, da je ohranjenih vsaj nekaj ostankov prejšnje stavbe. Grad je bil porušen ali poškodovan še dvakrat. Prvič leta 1439, ko so ga porušili v času bojev s Habsburžani sami Celjani, sicer njegovi lastniki in drugič v času kmečkega upora leta 1635, ko so grad zavzeli uporni kmetje in ga poškodovali. Sicer pa je grad dobil današnjo podobo šele konec 18. stoletja, ko so se na njem vršila velika dela, na starejše gradbene elemente pa naletimo le na zunanji, začetni strani stavbe, kjer sta ohranjeni gotski okenci s kamnitima okviroma in posnetimi robovi. (33)

kolonizacija

Temeljno vprašanje, na katero na tem mestu ne bo mogoče odgovoriti, ki pa je za poznavanje preteklosti Šaleške doline najpomembnejše, je vprašanje kolonizacije. Pri tem ne mislimo le na reševanje problema naseljenosti v ožjem pomenu te besede; to je, kateri kraji so bili naseljeni prvi, kateri drugi, čeprav je to primarno vprašanje. Gre tudi za vprašanje, kdo je bil kolonizator, kakšne narodnosti so bili kolonizatorji, kako se je prebivalstvo kasneje mešalo, kakšno je bilo razmerje med naseljencem in zemljiškim gospodom, kakšen je bil socialni ustroj v posameznih dobah, v kakšnem gospodarskem položaju je živel naseljenec, kakšne so bile upravne razmere itd. Vse to so temeljna vprašanja, ki zahtevajo ogromno arhivskega in terenskega dela, ter upoštevanje različnih vrst virov.

Najvažnejši vir za proučevanje kolonizacije so brez dvoma urbarji. Žal so za Šaleško dolino najstarejši ohranjeni urbarji šele iz konca 15. stoletja, ko poznamo urbarje posesti

Forhtenek, Ekenštajn, Katzenstein in Šoštanj, vse iz leta 1480. V poštev pa prideta tudi fevdni knjigi krške škofije iz let med 1403 do 1469, ki ju hrani Koroški deželni arhiv v Celovcu. Urbarje krške škofije pa je izdal še Wiessner leta 1951 v seriji »Österreichische urbare«. (34)

Za čas po letu 1500 je ohranjenih urbarjev več in bo proučevanje kolonizacije lahko popolnejše. Pri starejši kolonizaciji Šaleške doline si bomo morali pomagati tudi z ostalimi viri. To so katastrske mape, arheološki ostanki, izsledki etnoloških raziskovanj, pomembne podatke nam lahko nudi toponomastika, veda o imenih krajev, voda, gora, ter proučevanje imen in tudi priimkov, ki so sicer mlajšega izvora. Naj na tem mestu opozorim le na en priimek, ki se pojavi v Škalah in ki nam lahko pomaga ugotoviti, od kod so tudi prihajali kolonizatorji. To je priimek Krajnc. Škalčani poznajo vsaj dr. Josipa Krajnca, pravnika svetovnega slovesa, rojenega v Škalah.

Najstarejši urbar gospodstva Turn je ohranjen iz leta 1542. Ker smo na tem mestu omejeni s prostorom in časom bom le naštel turnske podložnike. Kljub temu, da detaljna analiza in vsaj primerjava z mlajšimi seznami ne bo opravljena, opozarjam na ledinska imena, ki se pojavljajo v 16. stoletju in se vlečejo vse do današnjega dne.

Leta 1542 je imelo gospodstvo Turn naslednje podložnike: Mihael na Drabecu, Stefan Kadrin, Blaž Kadrin, Martin Radman, Filip Skadlšek, Klemen Zimerman (tesar!), Blaž pri Tkaucu, Jurij Keitnik, Enci v Gabrkah, Enci Hofstatt (ob graščini), Primož ravno tam, Mihael, Juri na Prelazu, Juri v Lazišah, Gregor Malovršnik, Juri Pogačnik, Juri na »Wres« (Brezova?), Primož Geričnik, Gregor Kadrin, Urban »zu hanendorf« (Petelinjek), Florijan Naverh, Primož v Peneku (Penk?), Gregor Acman, Juri Pustinek, Jernej v Peneku, Simon Wolf (Volk) Gregor Radman, Jernej Podlomšek, Klement Skodelšek, Ahac Snider (krojač!), Pavel v »Leschena«, Lukas Slavenik, Peter v Podgorju, Boštjan

v Podgorju, Martinova vdova, Jernej Wolf (Volk), Filip Malovršnik, Jernej Steiner (kamnosek?), Andrej Skodelšek, Gregor Surša, Juri v Lazah, Tomaž Zimerman (tesar!), Jernej Meh, Luka »Vestz«, Jakob Meh, Matej Rožanc, Štefan Arnšek, Pankrac Kadrin, Jurij Meh, Andrej Maurer (zidar!), Janez Meh, Jurij iz Gaberk, Linhart Grebenšek, Pavel pri Tkaucu.

Gornino so dajali: Tomaž Helbelel, Ožbolt, Boštjan Perek, župnik pri sv. Mihaelu, Jurič na Gorici, Margarita Surše, Boštjan Skemic, Gašpar Ocepek, Matjaž Muglaub, Blaž Dobravnik, Matej Pleteršek, Gašper Camplek, Urban iz Družmirja, Tomaž »Meweuenekh« (Novi kot?), Nikolaj Walh, Krištof Valek, Ahac Supan (Župan?), Matej Vark, Jakob Meh, Gašpar Veteršek in iz vinograda cerkve sv. Mihaela. (35)

Iz skoraj istega časa, t.j. iz leta 1510, imamo ohranjen tudi urbar škalske cerkve. Zaradi zanimivosti objavljam nekaj odlomkov iz njega. Škalska cerkev je imela svoje podložnike:

»v Brezovi: Janže, Jakob Potecina, Urban Brglez, Jakopič, Jernej Encič, Mihelz; na »Platt«: Andrej, Marco, Gregor, in ena pušča pri »padtswuben«; Dobrova: Gašper, Andrej; na Glinah: ena opuščena huba, Primoš, tudi tam; Pleterje: Bernhard, Andre, Matej, Hafner; Pesje: Fortunat, Tomaž; na Lubeli: Tomaž Jan; v Starem Velenju (Stara vas): Gregor Kvartič, Lukas Sobrga; na Petelinjeku in v Tesni: sta dve opuščeni hubi in sta z jelko zaraščeni; Jurij na Vidmu, Ambrož Meh, Jurij Lesnajak, Skrubu v Hrastek (Hrastovec), Primož v kotu...« (36). Kot posebno zanimivost pa navaja ta urbar tudi topilnico železa (!) (Eissenhuettl), ki je bila v okviru cerkvenega posestva. Ali lahko postavimo omenjeno topilnico železa v zvezo z eksploatacijo železove rude v Škalah v prvi polovici 19. stoletja je na sedanji stopnji vedenja še povsem odprto vprašanje.

Cerkev sv. Jurija v Škalah okoli leta 1830. Litografska podoba iz serije imenovane »Stara Kaiserjeva suita«

Vsi ti podatki pa nam sami po sebi ne povedo dosti. Šele s primerjavami s podatki, dobljenimi v drugih virih, si bomo lahko ustvarili sliko kolonizacije Škal in okolice. K današnjemu preletu skozi ledinska in krajevna imena, ki se v Škalah oziroma njihovi okolici pojavljajo, naj dodam le še nekatere podatke o tem, kdaj se ledinska imena v virih prvič pojavijo.

Zaselek Hrastovec najdemo verjetno pod imenom Aychperch omenjen prvič 12. 11. 1305.

Brezovo se pojavi leta 1444 pod imenom Pirkch, ko se v celjski fevdni knjigi omenjajo štiri kmetije in grajska pristava v Brezovem.

Mnogo starejša je omemba Škalskih Cirkovc, ki se prvič omenjajo v zvezi s prepirom med Turnskimi in gornjegrajskim samostanom že leta 1287 kot Zirkowitz, leta 1403/04 pa se prvič pojavi tudi cerkev sv. Ožbolta.

Čepelnik, ledinsko ime v katastrski občini Škale, se pod imenom Saeplach omenja 15. 12. 1329. To ledinsko ime nam je iskati na meji med škalsko in šmartinsko faro.

Preseneča nas, da se relativno pozno pojavi ime Vodemla, ki jo najdemo omenjeno šele leta 1424.

Povsem nelocirano pa je ime »Duol« (tudi »Duell«) pri gradu Turn, ki ga najdemo v listini iz leta 1334.

Iz petnajstega stoletja je tudi prva omemba Goričana, ki se pojavlja kot Goriczen ali pa z nemškim imeňom Puhel (tudi Puhil).

V krški fevdni knjigi iz petnajstega stoletja, ko so se ohranili tudi prvi večji popisi naših krajev, je tudi omenjeno ime Jevšnik, »zu Edla«.

Laziše najdemo omenjene v celjski fevdni knjigi med leti 1457 – 1461, v letu 1436 pa prvič srečamo v istem viru omenjen hrib Ljubela ter ledinsko ime Ločan.

Pesje, vas, ki je dolgo spadala pod Škale, je že zelo stara, saj se omenja že v 13. stoletju, leta 1277 in 1279, kot Huntsdorf.

Naslednja vas, ki spada v širši okvir Škal, pa je Plešivec, ki ga najdemo 24. 4. 1296 pod imenom Pleswitz.

Mnogo kasneje, leta 1478, se omenja tudi zaselek Pleterje.

Zanimiva je še omemba ledinskega imena Štrž, ki ga še danes poznamo v Škalah, ki se pa omenja leta 1424 v Škalskih Cirkovcah!

petnajsto stoletje in škale

V našem pregledu škalske zgodovine smo prišli do 15. stoletja, v katerem sta se zgodila za Škale in celo dolino vsaj dva zelo pomembna dogodka.

Preden preidemo k tema dogodkoma, pa je seveda potrebno poudariti, da je dogodka v prvi polovici 15. stoletja obeležila v prvi vrsti borba med Habsburžani in Celjskimi grofi, ki se je pravzaprav končala šele s smrtjo zadnjega Celjana leta 1456. Do vojne je prišlo zaradi sporov okoli krških posesti v savinjski dolini leta 1439. V tej vojni so Celjani podrli tudi nekatere svoje gradove, ki so se jim zdeli preblizu Celja in zato nevarni. Med njimi je bil tudi grad Turn v Škalah, ki so ga razdejali leta 1439. Grad so njegovi gradniki, ki so vse do okrog leta 1510 ostali Turnski, kmalu nazaj pozidali.

Leta 1461 so prišle Škale skupaj z ostalo posestvijo gornjegrajskega samostana, ki so ga ukinili, pod novo ustanovljeno ljubljansko škofijo. Pod okriljem ljubljanske škofije je ostala škalska fara vse do jožefinskih reform, ko je leta 1786 škalska dekanija prišla pod lavantinsko škofijo.

Druga stvar, ki je doletela Škale in Šaleško dolino v 15. stoletju, pa je povsem drugačnega značaja. V tem stoletju je nekajkrat prešla na svojih pohodih Šaleško dolino turška vojska. Prvi zabeležen prehod Turkov skozi Šaleško dolino je v letu 1473, ko so se vračali iz Koroške. Ta prehod se je odvijal, glede na to, da so se Turki pojavili 2. oktobra v Celju, verjetno 30. septembra ali 1. oktobra tega leta. Turška vojska se je pomikala zelo počasi, saj se naj bi z njimi pomikalo tudi okoli 8000 ujetnikov in »brez števila živine«. (37) V vojni s Turki je tega leta padel tudi Sebastijan Ekensteiner, zadnji svojega rodu. Turki pa so se čez naše kraje pomikali verjetno še tudi na svojih pohodih v letih 1476 in 1478, ko so se obakrat ravno tako vračali

s Koroškega z bogatim plenom. Manjši vojaški pohodi so se ponavljali še v naslednjih letih, čeprav ne več s tako intenziteto. Kakšne so bile posledice teh pohodov, lahko le ugibamo. Za Šaleško dolino nimamo nobenih poročil o večji škodi, ne o kakšnih bojih na naših tleh, gotovo pa je, da se ti prehodi niso končavali brez posledic, posebej za kmete, ki so bili nezavarovani.

Turki pa niso bili edina nadloga, ki je pestila prebivalce v tem stoletju. Poročila nam govorijo o napadih kobilic v letih 1474 in 1480. 20 avgusta 1480 so v okolici Celja vse požrle (38), kmalu nato pa je v naših krajih morila še kuga. O epidemiji kuge v Šaleški dolini imamo podatke še iz leta 1580, ko o njej poroča velenjski graščak Baltazar Wagen. Na kugo opozarjata ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v svojih dopisih iz leta 1600 Wagnov naslednik Bartolomej Herič, ter škalski vikar leta 1625. Zadnji zapis o kugi pa najdemo v šoštanjski mrliški knjigi iz leta 1647, ko je zabeležena smrt zaradi kuge.

Gotovo so vse te nadloge močno zavrle razvoj Šaleške doline, ki je bil posebej v 14. stoletju zelo hiter, saj v tem stoletju dobila trške pravice tako Šoštanj, leta 1348, kot Velenje, leta 1374. Niso pa značilne za 15. stoletje le nadloge, ki so napadale prebivalstvo Šaleške doline, temveč beležimo v tem obdobju tudi relativno intenzivno gradbeno dejavnost. Na območju škalske župnije so v tem stoletju verjetno nastale cerkve v Škalskih Cirkovcah (prvič se omenja leta 1403/04), cerkev v Šentbricu, ki se sicer prvič omenja šele 1631, vendar je v osnovi poznogotska in verjetno iz istega časa kot cerkev v Škalskih Cirkovcah. Nekoliko starejša je cerkev v Plešivcu, ki je iz 14. stoletja. Verjetno iz 15. stoletja pa je tudi cerkev sv. Urha v Gaberkah, ki se prvič omenja leta 1545. Petnajsto stoletje je čas, ko na Slovenskem začnejo sistematično nastajati t.i. vaške cerkve, zato ni čudno, da je večina teh malih cerkva ravno iz tega časa. Na zidanje teh cerkva pa je brez dvoma vplivala tudi

ponavljajoča se turška nevarnost, saj so okoli njih običajno zgradili tudi taborsko obzidje, ki jim je nadomeščalo utrjeni grad.

Kljub temu pa velja seveda ugotovitev, da je bilo življenje v Šaleški dolini, tako kot v skoraj vseh slovenskih deželah, ohromljeno. Predvsem duhovni razvoj je bil počasnejši, kot bi bil drugače in slovenske dežele so v dobi, ki jo v svetu obeležujeta humanizem in renesansa, zaostale ravno zaradi stalno se ponavljajočih prehodov turške vojske bolj, kot bi sicer. Ta trend se pozna tudi v Šaleški dolini in ni naključje, da se je iz 15. stoletja, torej časa, ki ga sicer obeležujeta pozna gotika in iskanje novih izrazov v umetnosti ohranilo tako malo. V Šaleški dolini poznamo pravzaprav le dva kipa iz cerkve v Šaleku: sv. Krištofa in sv. Miklavža, ki ju lahko s precejšnjo mero gotovosti uvrstimo v 15. ali začetek 16. stoletja. V bližnji soseščini, cerkvi sv. Jošta na Kozjaku pa je iz istega časa kip sv. Jošta. (39)

šestnajsto stoletje in reformacija

V naslednjem, šestnajstem stoletju pa je dogajanje obeleževala borba med cerkvijo in luteranstvom, ki se je razširilo. V Šaleški dolini imamo prve podatke o luteranstvu že iz leta 1528, ko je vizitacijska komisija ugotovila, da so v Šaleški dolini praktično vsi graščaki pristopili k luteranski veri. Kot zagrizeni luterani se imenujejo velenjski graščak Franc Lichtenberg, graščakinja na Forhteneku Altenhau-serjeva, ki ima na svojem gradu celo luteranskega kaplana Jurija Veršeca in sili svoje ljudi k njemu hoditi k božji službi, šentiljski graščak Jurij Trebniški in šoštanjski trški sodnik Andrej Khinde. (40) V tem zapisniku se ne omenja graščakov na Turnu. Toda kasneje se turnski graščak Krištof Herič, ki je grad dobil od turnskih okoli leta 1510, omenja kot eden zagrizenih luteranov. Med leti 1576 in 1590 so bili Krištof Herič, Hans Helfenberški, Jurij in

Hektor Trebniški in Baltazar Wagen glavni podporniki gradnje luteranske cerkve v Golčah pri Žalcu. (41)

Reformacijski čas odsevajo tudi vizitacijski zapisniki. Najzanimivejša so opazanja, ki so si jih v svoje dnevnike ob vizitacijah škofij zapisovali škofje. Kot je bilo že zapisano, je škalska fara spadala pod ljubljansko škofijo. V drugi polovici 16. stoletja je bil ljubljanski škof Janez Tavčar (1580 – 1597). On je, za razliko od svojih prednikov Urbana Textorja in Konrada Glušiča, mnogo obiskoval svoje župnije in imel svojo rezidenco v Gornjem gradu in ne v Ljubljani. (42) Prva njegova vizitacija je bila že drugo leto njegovega vladikovanja in je obsegala koroške in štajerske župnije, ki so spadale pod ljubljansko škofijo. Njegovo vestnost dokazuje tudi dejstvo, da je na Štajerskem vizitiral vse župnije, razen sv. Pankracija v Grižah. Vizitacijski zapisnik je objavljen v tretjem zvezku Acta ecclesiastica Sloveniae, od koder povzemamo (v prevodu) podatke. (43)

V Škale je škof pripotoval zvečer 5. maja 1581. Na začetku vizitacijskega zapisa iz Škal pravi, da je »ponovno pregledal župno cerkev sv. Jurija«, kar nas navaja na misel, da to ni bil njegov prvi obisk. Morda gre v prvem primeru za bežen obisk ob prehodu na Koroško. V zapisniku iz Škal pravi, da je bilo na cerkvenem poslopju »marsikaj ruinoznega sedaj popravljenega. Tudi svetišče, sveta oblačila, kelihi, knjige, večna luč, baptisterij, prostor za hranjenje svete evharistije in posodica za posvečeno tekočino, vse (je) primerno urejeno in opremljeno.« Ravno tako se, po besedah škalskega župnika Mateja Glušiča, služba božja »opravlja z vso zvestobo«. Da vse le ni bilo tako idealno, pričajo pritožbe šoštanjskih tržanov, da se Glušič preveč ukvarja s trgovino in premalo skrbi za dušne zadeve.

Najobširnejši del poročila je seveda posvečen »heretikom«, oziroma dejstvu, da imajo luterani, ki se zbirajo okoli velenjskega graščaka, že »približno šest let« v svoji posesti

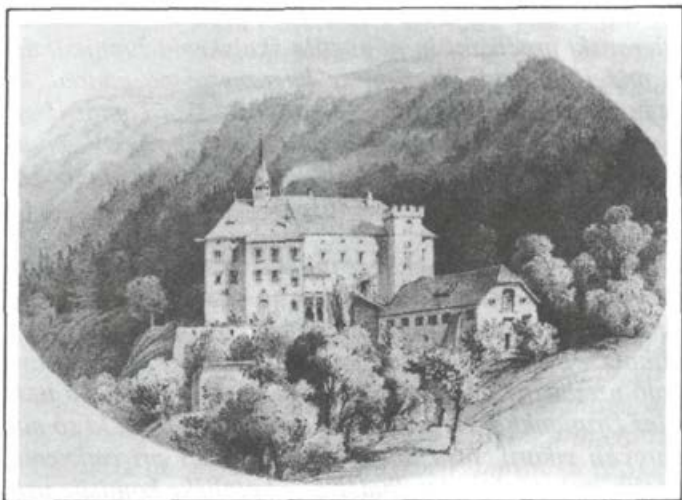
velenjsko cerkev, kjer se zbirajo in imajo »nekakega shizmatičnega govornika, ki biva pri gospodu Baltazarju Wagnu«, medtem ko župniku ne dovolijo opravljati redne službe božje.

Heriči so grad Turn prodali Dobrniškim okoli leta 1600, ko ga je kupil Žiga Jurij Dobrnski. (45) Da so bili tudi dobrnski privrženci luteranske vere, nam govori podatek, da se je mati Žige Jurija Dobrnškega dala septembra leta 1601 pokopati na luteranskem pokopališču v Slovenj Gradcu. Ravno tako jo je na gradu Turn pred smrtjo obhajal luteranski predikant in ni pustila škalskemu župniku, da bi prišel na grad. Sicer pa se luteranstvo po udarcu, ki ga je doživelo leta 1600, ko je ljubljanski škof Tomaž Hren rimokatoliški cerkvi pridobil cerkev Matere božje v Velenju, ki so jo posedovali od leta 1574 luterani, ni več opomoglo in je kmalu povsem zamrlo. (46)

Zanimiv in vreden omembe je tudi del zapisnika, ki opisuje razmere v škalskih filialah. S tem so mišljene cerkve: »sv. Janez pri Dobrni oziroma na Vinski gori (Vineis) in sv. Mihael v Šoštanju (in tudi sv. Egidij) (44), katere upravljajo prezbiterji Andrej Khodella in Blaž Finsterli, pa tudi Blaž Druffoukha. Po pričevanju samega župnika, ki so mu poročali vikarji, niso doslej občutili težav pri cerkvenih poslih, zakaj preprosto ljudstvo je katoliške komisije ustrezljivo sprejelo, kadar so se pojavile v teh cerkvah.« To nas seveda preseneča, saj vemo, da so v tem času beležili protestante v vseh gradovih v dolini in tudi v obeh trgih, Velenju in Šoštanju. Domnevati smemo, da sta tako Glušič, kot škof Tavčar poskušala stanje prikazati lepše, kot je bilo. Na to kaže tudi konec zapisnika, ki pravi: »... in tudi so kleriki resno obljubili poslužnost pri eliminiranju pohujšanja.« Tekst pa je tu nekoliko nejasen in ne moremo točno ugotoviti, ali je bilo mišljeno pohujšanje faranov ali samih župnikov.

Povsem v drugačnem tonu so napisani zapisniki in protokoli naslednjega ljubljanskega škofa, Tomaža Hrena. Tudi

iz njegovih povsem privatnih zapisov, še bolj pa iz uradnih zapisnikov in poročil, veje njegova izredna odločnost pri opravljanju protireformatorskih nalog. Iz protokolov razberemo, da je 9. aprila 1600 vzel v last in blagoslovil cerkev MB v Velenju. Slovesnosti ponovne posvetitve se je udeležilo več kot deset tisoč vernikov iz 25 župnij. (47) Šest let kasneje, 24. avgusta 1606 pa je tej cerkvi posvetil še dva oltarja, ker so stara odstranili ali poškodovali luterani. (48)

Grad Turn iz serije »Einst und jetzt«, upodobljen okoli leta 1864. Serijo je izdal Carl Reichert.

Naslednji velik obred, ki ga je vodil v bližini naše doline, je bila posvetitev cerkve sv. Jošta na Kumu (Kozjaku), ki je zaradi strele pogorela. Zbrala se je velika množica 13.000 vernikov in 26 duhovnikov. Prenos relikvij so združili še s posebnimi prošnjami za domovino, oblastnike (!) in še posebej za odvrnitev luteranskega krivoverstva. Procesijo pa je vodil škalski župnik Martin Ebenperger. (49) Tudi ta podatek priča o velikem pomenu, ki ga je imel škalski župnik, saj se je okoli njegovega imenovanja posebno angažiral sam Tomaž Hren. Ravno tako je M. Eben-

perger tudi nadalje imel veliko vlogo pri življenju ljubljanske škofije, o čemer priča prepiska med njim in Hrenom, ter dejstvo, da je Ebenperger vodil tudi sinodalne zборе v Gornjem gradu. (50)

Na tem mestu moramo omeniti le še eno dejavnost, ki je razvidna iz poročil T. Hrena. Med leti 1611 in 1613 je namreč uspešno vodil bitko z oglejskim patriarhom, zaradi njegovih (patriarhovih) pretenzij na cerkev sv. Martina v Škalah. Oglej je namreč hotel na osnovi dejstva, da je bila leta 1261 šmartinska cerkev že samostojna, doseči da naj ne bi bila skupaj z ostalo škalsko župnijo dodeljena gornjegrajskemu samostanu in kasneje ljubljanski škofiji. V tej nameri pa ni uspel, saj je leta 1608 ob vizitaciji v Celju potrdil graški nuncij Salvago, da spada tudi šmartinska župnija v ljubljansko škofijo. (51)

Za kraje, kjer so večjo veljavo dobili luterani, je dostikrat značilno, da so zaradi svojega protestantskega ikonoklazma uničevali stare oltarne podobe. Toda tega ne smemo posploševati. To je značilno predvsem za kraje, ki so bili pod vplivom kalvinizma, medtem ko v Sloveniji teh primerov skoraj ne srečamo. Luterani sicer niso naročali novih oltarjev, stare pa so običajno pustili pri miru. V Šaleški dolini je bila edina cerkev, ki je bila pod nadzorom luteranov, tista v trgu Velenje. In res lahko najdemo pritožbe škalskega župnika, da se protestanti za cerkveno opravo ne brigajo in da je zato veliko uničene ali poškodovane. (Zaradi poškodb so morali zamenjati dva oltarja, kot je bilo omenjeno že zgoraj). A tudi predstavniki uradne cerkve so se pokazali v kaj čudni luči, saj so, ko so velenjsko cerkev dobili nazaj, dali izkopati iz cerkve ostanke žene protestantskega vikarja, ki je bila pokopana v zakristiji in so jih zakopali v neposvečeni zemlji, kar je bil v teh časih skoraj nepojmljiv greh.

V Šaleški dolini sta ohranjena tudi dva pomembna majhna spomenika, nagrobna kamna, ki predstavljata izredno le-

pa primera z renesančnim slogom navdahnjenega ustvarjanja: nagrobnik Hansa Wagna Wagensberškega iz leta 1553 in nagrobnik Ursule Rosine Rambschislin iz leta 1626. Prvi je bil prej vzidan v cerkvi sv. Jurija v Škalah, zdaj pa je vzidan na zunanjem zidu cerkve MB v Velenju, drugi pa je vzidan na cerkvici sv. Andreja v Šaleku. Potrebno pa je tudi poudariti, da je bil ravno obravnavani čas tisto obdobje, ko je bila moč fevdalcev v Šaleški dolini največja, saj so se angažirali ne le pri vprašanju vere, temveč je bil šentiljski graščak tudi svetnik deželnega kneza, družina Sauer, ki se ravno konec 16. stoletja preseli v Šaleško dolino je bila ena najbogatejših fevdalnih rodbin na Spodnjem Štajerskem. Iz tega časa datirajo tudi velike predelave na gradovih Šaleške doline.

kmečki upor v šaleški dolini

Šestnajsto stoletje je v slovenski zgodovini znano kot stoletje kmečkih uporov. Čeprav sta oba velika kmečka upora, leta 1515 in leta 1572/73 Šaleško dolino obšla, imamo iz kasnejšega obdobja več poročil o nezadovoljstvu kmetov v Šoštanju (kjer so se pritoževali tudi tržani), Velenju, pritoževali pa so se tudi zaradi škalskega župnika Mateja Glušiča (1574 – 1604), ki da se preveč posveča trgovini in vse premalo dušnemu delu. Te pritožbe so se začele že takoj po njegovem prihodu v Škale, leta 1575. Pritožbe kmetov in tržanov trga Šoštanj srečamo še večkrat, vse do izbruha nezadovoljstva v zadnjem velikem kmečkem uporu na Slovenskem, leta 1635. Nasploh je Šoštanj eden od krajev, kjer so v obdobju med tako imenovanim hrvaško – slovenskim kmečkim uporom in uporom leta 1635 pritožbe najbolj pogoste. (52)

Škalski grad je okrog leta 1600 zamenjal lastnika. Kot smo že zgoraj omenili, ga je verjetno tega leta kupil od Heričev, ki so kot luterani morali zapustiti Štajersko, Žiga Jurij

Dobrnski. Pa tudi v lasti te družine grad ni ostal dolgo. Leta 1615 ga je kupil Volk Niklas baron pl. Windischgrätz, 1622 pa ga je novi lastnik Franc Welzer prodal Frideriku Gabelkhovnu. V dobrih dvajsetih letih je torej škalski Turn zamenjal štiri lastnike. (53) Za položaj škalskih podložnikov je značilno, da so bili relativno bogati, saj v Škalah prevladujejo cele kmetije, kmete po bogati še prevoznništvo, obrt in vinogradništvo. Zato je razumljivo, da so na obdavčenje služinčadi pri glavarini leta 1632 tako ostro reagirali. Že pred izbruhom upora leta 1635 je prišlo do manjših primerov neposlušnosti v neposredni bližini Škal. Leta 1632 tako beležimo upiranje podložnikov zaradi pretežke tlake, prevelikih mer in nasilja v Šentilju proti župniku Juriju Severu.

Ko je v začetku aprila 1635 izbruhnil upor, so se mu že zelo zgodaj pridružili tudi kmetje iz Šaleške doline. Najbolj aktivni so bili šoštanjski podložniki, ki so že 30. aprila zavzeli šoštanjski grad (verjetno mestni grad). Po tem so se v trgu zbrali kmetje gosposčin Šoštanj, Limbar in šoštanjski tržani. Zanimivo je, da ni bilo škalskih kmetov. Čeprav se, kot smo videli na začetku, škalski in tudi velenjski podložni kmetje upora niso množično udeležili, so 7. maja uporniki razrušili poslopje grajske gospe Sauer (lastniki Velenja, Limbarja v Pesju in Šoštanja) in oplenili župnišče župnika Andreja Pirotarja (1626 – 1645), grad Turn pa je skupaj z gradom Helfenberg plemkinja Gabelkhoven prepuстила upornim kmetom, ki so ga oplenili, ne pa razrušili. Uporni kmetje so v tem uporu zavzeli vse gradove v Šaleški dolini z izjemo Velenja, kjer so bili odbiti in Šaleka, ki ga niso napadli, ker jim je njegov lastnik Erazem Raumshüssl ponudil pomoč.

Upora pa je bilo kmalu konec. V Šaleški dolini beležimo enega redkih spopadov med upornimi kmeti in krajišniki, ki so jih poklicali na pomoč. V tem spopadu, ki je bil 23. maja, je padlo 31 kmetov, 23 pa jih je bilo ujetih.

Med obsojenimi kmeti, ki so jih obsodili po koncu upora na sodišču v Celju, najdemo tudi dva škalska podložnika: Blaž Vahtar, star 30 let, ki je moral na galejo na morje ali na utrjevanje turške meje na Rabi, ter Primož Vaga, star 26 let, obsojen na enako kazen.

Na odmev upora pa naletimo še leta 1672 v ohranjeni podložniški prisegi škalskemu župniku, da se ne bodo upirali in vnaprej ostali podložni svojemu gospodu. (54)

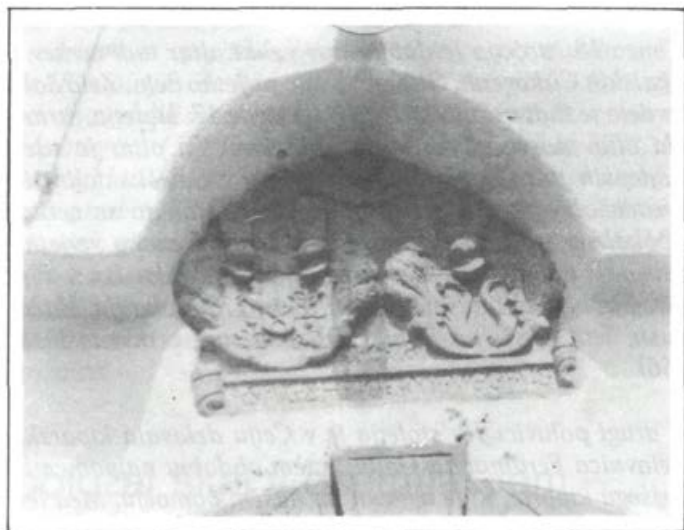
razvoj škalskega v sedemnajstem stoletju

Sicer pa je čas druge polovice 17. stoletja in celo 18. stoletje, čas, ki ga je Šaleška dolina preživela relativno mirno in beležimo kontinuiran, čeprav z današnjimi očmi merjeno, počasen razvoj. To relativno mirnost izpričuje tudi veliko število prezidav in izboljšav, ki so bile ravno v tem obdobju izvršene na cerkvah in gradovih.

V našem pregledu se bomo omejili samo na področje škalske župnije.

Grad Turn daje danes izgled zgodnje baročnega gradu in res je svojo današnjo podobo dobil na začetku 18. stoletja. V tem času so med ostalim zasuli zunanji grajski jarek, leseni dvizni most pa so zamenjali z zidanim. Iz tega obdobja je tudi portal gradu, ki ga datirata dve letnici vklesani v njem. Prva je na sklepnem kamnu, kjer lahko preberemo letnico 1713 in monogram ASA (verjetno monogram dedičev Adama Seifrida pl. Gabelkhovena). Nastanek portala pa nam verjetno točno datira heraldičen relief z letnico 1678 in inicialkami: A S F V G Z H T G A M F V G G F V G (Adam Seifrid Freiherr von Gabelkoven zum Helfenberg, Thurn und Gutenhard. V nadaljevanju začetnice solastnikov, morda Anna Maria Freiin von Gabelkho-

ven itd.) (55) Velika dela na gradu konec 17. stoletja izpričuje tudi še ohranjeni vhodni (danes zazidani) portal v bivšo grajsko kapelo, na koncu obokanega hodnika v prvem nadstropju gradu z letnico 1698. Ohranjenih pa je v notranjosti gradu še več zanimivih baročnih detajlov, ki jih lahko ravno tako datiramo v isto obdobje.

Grb rodbine Gabelkhofen nad portalom gradu Turn

Na gradu po tem času ni bilo več večjih prezidav, temveč so se omejili le na manjše korekture arhitekturnih členov.

Enako sliko velikih gradbenih posegov dobimo tudi ob pregledu cerkva, ki so spadale pod škalsko župnijo. Na prehodu iz 17. v 18. stoletje je bila obokana in tudi sicer barokizirana cerkev sv. Miklavža v Plešivcu. To nam dokazuje štukiran listni pas, ki krasi vse oboke po robovih sošvodnic in kaže na čas cca. 1700. Iz leta 1748 je tudi veliki oltar v tej cerkvi, ki predstavlja dobro baročno delo. Iz tretje četrtine 18. stoletja sta tudi stranska oltarja, ki sta nekoliko manj kvalitetna. V cerkvi je krstilnik, ki ga

je cerkev dobila okoli leta 1787, ko je za nekaj let postala lokalija.

V isti čas lahko datiramo tudi veliki oltar cerkve v Šentbricu, ter plastiki na stranskih dveh oltarjih, ki sta baročni in starejši od samih oltarjev. Slednja sta ljudsko delo iz konca 19. stoletja.

Konec 18. stoletja je dobila nov veliki oltar tudi cerkev v Škalskih Cirkovcah. Oltar je za oko prijetno delo. Zelo dobro delo je tudi nekoliko starejši, iz srede 17. stoletja, stranski oltar posvečen Gregorju Velikemu. Ta oltar je eden najlepših primerkov »zlatih oltarjev« v Šaleški dolini in vreden ohranitve. V drugi polovici 18. stoletja so cerkev obokali in preobokali prezbiterij. V tem času so verjetno prizidali tudi zvonik in zakristijo. Ravno tako kot v Plešivcu je bila tudi tu med leti 1787 in 1790 lokalija. V tem času, leta 1787, pa je bila zgrajena tudi cerkvena hiša. (56)

V drugi polovici 18. stoletja je v Celju delovala kiparska delavnica Ferdinanda Galla, v tem obdobju najpomembnejšega kiparja, ki je deloval na našem območju. Med leti 1750 – 1760 je F. Gallo napravil oltar sv. Jerneja v p.c. MB v Velenju, leta 1757 oltar v južni kapeli v cerkvi v Družmirju, ki je bil eno njegovih najkvalitetnejših del, ter veliki in oba stranska oltarja v Šentilju. Med leti 1760 in 1779 je naredil glavni in Jedrtin oltar v cerkvi v Bevčah, ter okoli leta 1767 Erazmov oltar v Šaleku. (57) Gotovo pa je, da je napravil tudi oltarja za stranski kapeli v cerkvi v Škalah. Ta bogata gradbena dejavnost, ki je intenzivno, kot smo videli, vključila tudi delavnico Ferdinanda Galla, ter tudi slikarsko delavnico Janeza Andreja Straussa iz Slovenj Gradca (oltarne podobe v Šaleku in Škalah) priča o gospodarski trdnosti in relativnemu blagostanju doline.

Namenoma smo v pregledu izpustili cerkev sv. Jurija v Škalah, ki jo nameravamo predstaviti nekoliko podrobneje.

Stavba je bila v osnovi gotška, saj za to priča poznogotsko okno, ki se je ob rušenju prikazalo v vzhodni steni prezbitorija. Ali pa so bili v njej tudi starejši temelji, ki bi jih upravičeno pričakovali, žal ne moremo več preverjati. Ta prvotna cerkev je imela zvonik postavljen nad vhod. Leta 1641 je imela cerkev pet oltarjev, od katerih pa je bil oltar sv. Ane prenešen v cerkev v Velenju (MB), oltar sv. Doroteje pa zelo poškodovan in zato demoliran. Največjo predelavo in svoj zadnji izgled pa je cerkev dobila v 17. in 18. stoletju. Že leta 1607 (1. maja) so podrli star zvonik in zgradili novega, ki se je naslanjal na južno steno prezbitorija. (58) Cerkev pa so barokizirali leta 1722, ko so prizidali obe stranski kapeli, obokali ladjo in preobokali prezbitorij. (59) V tako predelani cerkvi je bilo pet oltarjev, glavni posvečen sv. Juriju, stranska sta bila Marijin na desni strani ladje in Srca jesusovega na levi strani, ter dva oltarja v obeh kapelah, desno Jožefov in levo Roženvenčni oltar. Leta 1793 je bila dodana tudi nova prižnica.

položaj škol v osemnajstem stoletju

V 18. stoletju so pod vplivom reformatorskih teženj Marije Terezije in Jožefa II. izvedli v avstrijski monarhiji tudi prvo štetje. Rezultati dobljeni s tem štetjem so zelo zani-

mivi, čeprav je njihova točnost vprašljiva. Prvo štetje je bilo izvedeno leta 1754 zaradi potreb davčnih in socialnih reform. Drugo štetje, za katerega imamo podatke pa je bilo leta 1770, ko je bilo opravljeno štetje za potrebe vojaške konskripcije.

Štetje leta 1754 (60) so izvedli župniki po svojih župnijah. Podatke imamo samo za tisti del sedanje občine Velenje,

ki je spadal pod ljubljansko škofijo in torej ne vključuje župnije Šmartno ob Paki. Zajete pa so župnije Šoštanj (sv. Mihael), ki je obsegala kraje Družmirje, Lokovica, Ravne, Skorno, Sv. Florijan, Sv. Vid, Šoštanj, Topolšica in Zavodnje; Šentilj pri Velenju s kraji Laze, Ložnica, Studenec in Zgornja Ponikva; Šentjanž na Vinski gori (na Peči) s kraji Črnova, Lipje, Prelska, Sv. Janž; Sv. Martin pri Šaleku, ki je obsegal kraje Paka, Šalek, Šmartinske Cirkovce; ter župnijo Škale s kraji Bevče, Kavče, Plešivec, Podkraj, Šentbric, Škale in Velenje. Verjetno ista področja pa je zajelo tudi štetje leta 1770, ki je bilo narejeno za potrebe nabora, za osnovo nabornega okraja pa so vzeli meje starih predjožefinskih župnij. Obe štetji sta dali naslednje rezultate:

Župnija	1754	1770	1822
Šoštanj	2466	655	
Šentilj	1009	1109	
Šentjanž	765	1006	
Šmartno	502	516	
Škale	1824	1811	1369
Skupaj	6566	5097	

Takoj se postavi vprašanje točnosti teh podatkov. Ne vemo, na kak način so štelili ljudi, ki so se v dolini zadrževali le začasno, ravno tako ne vemo, kako so upoštevali tiste, ki so bili začasno odsotni. Prav tako ne vemo, kako je štetje potekalo. Ali je župnik hodil od hiše do hiše, ali je le pozval ljudi, naj pridejo v cerkev in tam naredil popis. Na splošno moremo reči, da se dobljeni podatki ujemajo s tistimi, ki so jih dobili leta 1822, in da so očitno opravili župniki svoje delo zelo vestno. Vidimo pa lahko vsaj dve očitni napaki. Podatek za število prebivalcev v župniji Šoštanj je za leto 1770 očitno prenizek in je gotovo točnejši podatek iz leta 1754. Ravno tako je tudi porast prebivalcev v župniji Šentjanž prevelik, vendar tu težko trdimo, kateri podatek je točnejši.

Informativno je dodan za Škale tudi podatek iz štetja leta 1822. To štetje je zajemalo drugačne okoliše kot prvi dve, zato teh podatkov ne moremo povsem primerjati. Če bi številki 1369 prišteli še kraja Velenje in Bevče, pa bi dobili število okoli 1800 prebivalcev, kar bi odgovarjalo podatkom iz let 1754 in 1770.

Za poznavanje Šaleške doline je zanimivejša tabela, ki zajema prebivalstvo po družbenem položaju. Ravno pri tem popisovanju je prihajalo do največjih nedoslednosti, saj popisovalcem niso bila dana točna navodila, na kakšen način naj razvrščajo prebivalstvo. Rezultati se zato dostikrat povsem razlikujejo od pričakovanih, kljub temu pa podatki dajejo neko splošno sliko, ki je brez dvoma točna.

Prebivalstvo po skupinah v absolutnih številkah (štetje leta 1754):

<i>Župnije in vikariati</i>	<i>Kmetje</i>	<i>Kajzarji</i>	<i>Gostači</i>	<i>Posli</i>	<i>Ostali</i>	<i>Skup.</i>
<i>Šoštanj</i>	<i>1126</i>	<i>212</i>	<i>428</i>	<i>410</i>	<i>290</i>	<i>2466</i>
<i>Šentilj</i>	<i>546</i>	<i>249</i>	<i>58</i>	<i>145</i>	<i>11</i>	<i>1009</i>
<i>Šentjanž</i>	<i>331</i>	<i>241</i>	<i>103</i>	<i>88</i>	<i>2</i>	<i>765</i>
<i>Sv. Martin</i>	<i>229</i>	<i>99</i>	<i>73</i>	<i>88</i>	<i>13</i>	<i>502</i>
<i>Škale</i>	<i>845</i>	<i>376</i>	<i>262</i>	<i>270</i>	<i>71</i>	<i>1824</i>
<i>Skupaj</i>	<i>3077</i>	<i>1177</i>	<i>924</i>	<i>1001</i>	<i>387</i>	<i>6566</i>

Ker zaradi pomanjkanja časa ni bilo mogoče podatke precizirati, ne moremo dati natančnejše analize podatkov za škalsko faro. Opozoriti pa moramo na 7 rudarjev, ki jih beleži štetje leta 1754 v Škalskih Cirkovcah. Za kakšne vrste rudnik gre v tem primeru, iz podatkov ni mogoče razbrati. Najverjetneje pa bo postaviti te rudarje v zvezo z eksploatiranjem železove rude, ki so jo odkrili v Škalah po dosedaj znanih podatkih leta 1780 v Škalah. Pri tej najdbi gre za tako imenovano ikrasto rudo. Železo so odkrili in izkoriščali tudi v Šentbricu, v prvi polovici 19. sto-

letja pa poznamo tudi v Velenju osem do štirinajst rudarjev, ki so eksploatirali železovo rudo za potrebe mislinjske industrije, ki je bila v lasti Žiga Zoisa. Če se bo izkazalo, da gre v resnici za tovrstno povezavo, bomo morali postaviti datum začetka izkoriščanja železove rude še nekoliko nazaj v zgodovino in vključiti poleg rudnikov v Paki in v Šaleku, ki sta delovala v 19. stoletju, tudi rudnik v Škalskih Cirkovcah. (61)

Náš pregled starejše zgodovine Škal bomo končali še z omembo dveh, le navidez, obrobnih dejstev.

V oči nam namreč pade dejstvo, da najdemo v konzistoriju ljubljanske škofije leta 1773 in 1774 Nikolaja J. Kraškoviča, komisarja v Starem trgu pri Slovenj Gradcu, ki je bil pred tem v letih 1732 do 1742 vikar in komisar v Škalah in Janeza Jurija Kraškoviča, doktorja teologije, vikarja in komisarja v Škalah v letih 1750 in 1785, torej ravno v času, ko je bil tudi član škofijskega konzistorija. (62) Pomen tega dejstva je jasnejši, če vemo, da je bil škof Janez Karel Herberstein tisti, ki je v popolnosti afirmiral janzenizem kot prevladujočo teološko smer v ljubljanski škofiji. Vloga janzenistov pri kulturnem dvigu slovenščine in slovenstva je ogromna, saj ravno pod vplivom Herbersteina nastajajo po reformaciji skoraj na novo temeljna dela za slovenski jezik: slovnica, pravopis itd. Da je škalsko župnijo zasedal doktor teologije in pomemben škofov sodelavec, pa nam ponovno potrjuje prepričanje, da je bil pomen Šaleške doline za ljubljansko škofijo zelo velik.

Že leta 1788 zajame velika cerkvena reforma tudi ljubljansko škofijo. V tem letu je prišlo do nove razmejitve med škofijami. Tako škalska dekanija pride pod lavantinsko škofijo. Pod lavantinsko škofijo ni škalska dekanija nikoli imela takega pomena, kot ga je imela še pod ljubljanskimi škofi, tako da je bila v 19. stoletju že skoraj kazenska župnija, kamor so na primer kazensko prestavili tudi Antona Aškerca.

Naš pregled končajmo z ugotovitvijo, da so Škale, ki so imele skozi celo obdobje srednjega veka vodilno vlogo v dolini, začele to vlogo na prehodu v novo dobo izgubljati in so v 18. stoletju že morale povsem prepustiti vodilno vlogo Šoštanju. Tu so se obrtne delavnice že začele spreminjati v male tovarne, medtem ko so Škale ostale izrazito kmetski predel, ki je še naprej mirno živel svoje ustaljeno življenje brez velikih pretresov.

Ponovimo lahko besede škalcana Stanka Lipnika, »da se v preteklosti v Škalah ni zgodilo nič neuglednega, zaradi česar bi se morali Škalčani zatajevati« in lahko le dodamo, da so dejstva ravno nasprotna, Škale imajo bogato in ponosno zgodovino, na katero so lahko vsi Škalčani ponosni!

Opombe:

- 1. Jože Hudales, Kakšno je bilo Velenje v rimskih časih?, Šaleški razgledi 2, Titovo Velenje 1989*
- 2. Jaroslav Šašel, Upellae – Vitanje? ZČ 1954*
- 3. Jože Hudales, n.d., str. 12*
- 4. Za informacijo se zahvaljujem J. Jelenu iz Šentbrica*
- 5. Slavko Ciglencečki, Hohenbestiftungen aus der Zeit von 3. bis 6. Jahrhundert in ostalpenraum, SAZU Ljubljana 1987, str. 36*
- 6. Pavel Blaznik, Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500, A–M, SAZU 1986; N–Ž SAZU 1988*
- 7. Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice I, Celje 1971, str. 116*
- 8. Janez Höfler, O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem, Razprave FF 1986, glej še oceno tega dela: Jože Curk, CZN, št. 2/1988 in odgovor na oceno: J. Höfler, CZN, št. 1/89*
- 9. Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja, Ljubljana 1955, str. 265*
- 10. Jože Curk, glej op. ((8)), str. 332*
- 11. Ignaz Orožen, Das Bisthum und die diözese Lavant, V Theil, Das Dekanat Schallthal, Graz 1884, str. 3*
- 12. J. Höfler, n.d., str. 51*
- 13. J. Curk, glej op. ((8)), str. 333*
- 14. Pavel Blaznik, Historična topografija (odgovarjajoča gesla)*
- 15. Jakob Richter, O inkorporacijah, ČZN 1971, str. 77*

16. Bogo Grafenauer, *Kulturni pomen samostanov v slovenskem prostoru v srednjem veku*, v: *Redovništvo na Slovenskem I.*, Teološka fakulteta, Ljubljana 1984
17. J. Richter, n.d., str. 76
18. P. Blaznik, *Historična topografija... I*, str. 443
19. Jože Curk, *Nastanek in razvoj fevdalne arhitekture v Posavinju, Obsootelju in Posavju s posebnim ozirom na razvoj celjske grofijske posesti*, CZ 1965, str. 261
20. I. Orožen, n.d., str. 15; Jože Mlinarič, *Kostanjeviška opatija 1234 – 1786*, Kostanjevica na Krki 1987, str. 23
21. J. Mlinarič, n.d., str. 23
22. Gerhard Pferschy, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark IV/1*, Wien 1960, št. 564, str. 338 – 339
23. J. Mlinarič, n.d., str. 23
24. I. Orožen, n.d., str. 33
25. I. Orožen, *Das Benediktinerstift Oberburg*, str. 68; Ivan Stopar, *Gradovi, graščine in dvorci na slovenskem Štajerskem*, Ljubljana 1982, str. 540
26. P. Blaznik, n.d., str. 531
27. Ivan Stopar, n.d., str. 540 ss
28. I. Orožen, *Das Dekanat...*, str. 64 ss
29. IBID, str. 65
30. IBID, str. 397
31. Jože Curk, *Sakralni spomeniki na območju občine Velenje*, Celje 1967, str. 39; Marijan Zadnikar, *Romanika v Sloveniji*, Ljubljana 1982, str. 325 ss
32. Marijan Zadnikar, n.d., str. 495 ss
33. I. Stopar, n.d., str. 542
34. P. Blaznik, n.d., seznam kratic, str. 17 ss
35. I. Orožen, *Das Dekanat...*, str. 59, 60
36. IBID, str. 103 ss
37. IBID, str. 37; Ivan Lapajne, *Politična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev*, Ljubljana 1884, str. 118, 119
38. Janko Orožen, n.d., str. 591
39. Emilijan Cevc, *Poznogotska plastika na Slovenskem*, SM 1970, str. 68 in 269 ss
40. I. Orožen, n.d., str. 26 ss
41. IBID, str. 30
42. Slovenski biografski leksikon, 12. zvezek, Ljubljana 1980 str. 41;43
43. France Martin Dolinar, *Zapisi škofa Janeza Tavčarja o stanju v ljubljanski škofiji*, v: *Acta ecclesiastica Sloveniae 3*, Ljubljana 1981, str. 47–81. Za škalsko dekanijo pridejo v poštev predvsem strani 58–59
44. Tekst v oklepaju je zapisan na robu dokumenta z drugo roko.
45. I. Stopar, *Gradovi...*, n.d., str. 541
46. Tone Ravnikar, *Razmišljanja ob nekaterih odprtih vprašanjih iz preteklosti Šaleške doline*, v: *Šaleški razgledi 2*, T. Velenje 1989, str. 27 ss

47. Metod Benedik, *Iz protokolov ljubljanskih škofov. Protokol I.*, 36–128, za leta 1599 – 1605, v: AES 6, Ljubljana 1984, str. 14 in 31
48. Metod Benedik, *Iz protokolov ljubljanskih škofov, Protokol I.*, 128–53, za leta 1606 – 1611, v: AES 10, Ljubljana 1988, str. 17 in 39
49. IBID, str. 20 in 99
50. I. Orožen, *Das Dekanat...*, str. 74 ss
51. AES 10, str. 29 in 152
52. Podatke o predupornem času in o uporabi iz leta 1635 povzemam po: Jože Koropec, *Mi smo tu*, Maribor 1985
53. I. Stopar, n.d., str. 541
54. Zgodovinski arhiv Celje, f. Dekanija Škale, o. 1
55. I. Stopar, n.d., str. 541 ss
56. J. Curk, *Sakralni spomeniki...*; glej tudi I. Orožen, *Das Dekanat...*
57. Sergej Vrišer, *Ferdinand Gallo – baročni kipar Celja*, CZ 1960, str. 305 ss
58. I. Orožen, n.d., str. 38 ss
59. J. Curk, n.d., str. 28
60. Podatke povzemam po: Vlado Valenčič, *Štetje prebivalstva leta 1754 v predjožefinski ljubljanski škofiji in njegovi rezultati*, ZČ 16/1962 in V. Valenčič, *Starostna in družbena struktura prebivalstva v predjožefinski ljubljanski škofiji po štetju leta 1754*, ZČ 17/1963
61. Ivan Mohorič, *Problemi in dosežki rudarjenja na Slovenskem I.*, založba Obzorja 1978
62. Herberstein Karel Janez, *SBL, Ljubljana 1925*, str. 303 ss

ŠKALE V XIX. STOLETJU

razvoj kraja

Podoba Škal iz začetka prejšnjega stoletja so načrtala že pretekla stoletja. V 19. stoletju se je po zasnovi le ne bistveno spreminjala. Škalski grič je obvladovala vaška dominantna – cerkev Sv. Jurija, ob kateri sta stali še mogočno, zidano župnišče in kaplanija. Leta 1835 so pozidali novo enonadstropno kaplanijo, v kateri je bila tudi šola. Sicer pa je cerkev v začetku stoletja (okrog 1825), glede na franciskejski kataster, obdajal še cel venec večjih in manjših gospodarskih poslopij, ki so bila seveda lesena. Tudi sicer so bila v tem času vsa kmečka poslopja v Škalah lesena. Zidane stavbe so bile v začetku stoletja razen cerkve, župnišča in obeh kaplanij, le še grad Turn v Hrastovcu, oskrbnikova hiša, ki še danes stoji pred gradom in razsežno turnsko gospodarsko poslopje.

Do konca 19. stoletja je bila podoba Škalskega griča že taka, kot se je še spominjajo starejši Škalčani: cerkev Sv. Jurija, dve šolski poslopji (poleg kaplanije so leta 1893 pozidali še novo šolsko poslopje), občinska hiša in »cerkvena hiša«, v kateri sta bili gostilna in trgovina. Te stavbe so na vrhu Škalskega griča obkrožile precej razsežen prostor, ki so ga pozneje, gotovo pa tudi že v 19. stoletju, na splošno imenovali »sejmiše«, saj je tu dejansko bil tržni prostor, na katerem so se odvijali škalski sejmi. Drugo, splošno uveljavljeno ime za vaško jedro, pa je bilo kar »Škale«; torej je jedro privzelo hkrati tudi ime celega naselja s številnimi zaselki. Zanimivo je npr. da so celo pri Brlizgu, ki so bili vsega nekaj sto metrov nižje, rekli: »Grem u Škole«, kadar so stopili do trgovine ali gostilne na griču.

Podoba ostalih delov Škal se je v zadnjih dveh stoletjih še manj spremenila, kot podoba škalskega griča. Franciskejski kataster iz leta 1825 kaže tako podobo: na južno stran si s škalskega griča mimo Vaga, Plevela (Pleven) ali Dobrovška zavil proti Stari vasi in Velenju. Severo-vzhodno od griča, ob vznožju vzpetine proti Turnu, je bila Drucova z domačijami Pušnerjev, Kukenberškov, Kovačev in Lešnikov. Po severni strani griča se je spustila cesta mimo Brlizga in mimo Gmajne – nekdanjega skupnega pašnika vaške skupnosti – proti »Vesi«, kjer so bile kmetije pri Aristovniku (Rštovniku), Matiju, Obuju. Kasnejše ime tega zaselka je tudi »Brezovo«, medtem ko kataster tako imenuje gozdič med Janom, Štorom in Grbinškom. Severo-zahodno od domačij na Brezovem je ležal Brc (Brdce), kjer je bila po II. svetovni vojni zgrajena nova šola.

Na zahodno stran se je s Škalskega griča spustila pot do zaselka Pleterje, kjer so bile v začetku stoletja domačije Pleterškov, Oremušev, Pirnatov in Glinškov. Višje proti severu so bile na obeh straneh ravnine ob Sopotu vse do Mlinerja v breg potisnjene kmetije; na desnem bregu pri Juraču, Petelineku (na samini skoraj sredi Ležna), Kavretu, Poduršanu in Brezovšku (leta 1825: Brezovniku). Na levi strani pa so bili Jani (leta 1825: Jaunza), Tašlerji, Miklavžini, Ločani in Hlepi. Še višje po cesti proti Plešivcu je bil zaselek z domačijo Beguntov (Wegund!), Voduškov in Mlinarjev, kjer je stal tudi Kašev mlin.

Od Drucove proti severu so bili Marovski, Sove, in Gorjakoški pod gozdičem z imenom Vodrež. Više ob Lepeni je bil »Turnski bolt« – tudi še v našem stoletju poznan kot Mihelakov tajht. Za tem ribnikom je bil ob Lepeni zaselek Laziše (zaradi nejasne izgovorjave samoglasnikov – prim. Škale in »Škole« – je bil pri domačinih pogosto imenovan tudi »Lazoše«). Kataster tu pokaže le štiri domačije: Mihelakovo, Jevšnikovo (domačini tudi Jušnik), Zidarjevo in Lukeševo. Za precej velikim gozdom je bila na desnem bregu še Strževa domačija, kjer se je ravno v tistem času

že rodil znameniti Josip Krajnc. Iz Laziš je vodila pot v zaselek Podlubela, kjer so bili Špehi, Kodruni in Toman. Špehova je bila tudi velika krčevina v gozdu pod Lubelo, na sami Lubeli pa je bila tedaj še ena velika krčevina – Požrlova. Današnji Škalčani seveda poznajo precej več »starih« hiš, vendar za večino lahko upravičeno domnevamo, da so nastale z delitvijo posestev ali iz koč kmetij, ki smo jih tu našeli. Večina pa je prav gotovo nastajala proti koncu tega stoletja. Mnoga domača imena so tudi že šla v pozabo. (1)

Vsekakor so bile Škale izrazito raztresena vas, saj je trajalo dobre pol ure, da si iz središča prispel do zadnjega škalskega zaselka v Podplešivcu oz. Strmcu. Tako je verjetno prav ta raztresenost povzročila, da vas s tako dolgo in celo središčno vlogo v starejši zgodovini doline, v 19. stoletju in kasneje ni razvila močnejših urbanih potez. Morda je vzrok tudi v tem, da sta bila posvetni in cerkveni center moči – grad Turn in dekanijiški sedež Sv. Jurija, razmeroma oddaljena drug od drugega, predvsem pa je med obema gospodskama skozi zgodovino ves čas prihajalo do napetosti. Tako ne cerkvena in ne posvetna gosposka v Turnu ni pritegnila k sebi gostejše poselitve. Še več, računamo lahko tudi s tem, da gostejše zazidave v bližini obeh središč gosposki nista dovolili, podobno kot v Velenju, prav zaradi rodovitne zemlje, ki jima je bila pomembnejša. Tako so bili npr. v neposredni bližini Turna še v začetku stoletja dom in dve gospodarski poslopji Pušnerjev, v našem stoletju pa so tam na ledini, ki so ji še rekli »Na Pušnerjevem«, kosili ovs. (2)

Razvoj kraja oz. boljše stagnacijo Škal v 19. stoletju pa nam v veliki meri pokažejo tudi štetja iz tega časa. Škale so po znanem Schutzovem leksikonu Štajerske v letu 1822 imele okroglo sto hiš. Po številu hiš so tedaj predstavljale največje naselje v dolini, po številu prebivalcev pa so bile na četrtem mestu. Iz naslednjih avstrijskih štetij pa lahko razberemo, kljub nenehnemu večanju števila prebivalcev, da

vse do leta 1900 v Škalah niso zgradili prav nobene hiše. Še več, za leto 1880 se navaja le šestindevetdeset hiš, kar pa je morda tudi napaka ali pa majhna sprememba v statističnem zajemanju podatkov. Šele v zadnjem desetletju pred koncem stoletja je bilo zgrajenih nekaj novih hiš, ki jih deloma gotovo lahko pripišemo vplivu premogovnika po letu 1885. (3)

Tabela I

Število hiš v Škalah:

<i>Leto</i>	<i>1822</i>	<i>1869</i>	<i>1880</i>	<i>1890</i>	<i>1900</i>
<i>Št. hiš</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>96</i>	<i>100</i>	<i>118</i>

Seveda pa stagnacija števila hiš ne pomeni, da so Škale dočakale konec 19. stoletja prav take, kot so bile v začetku. Novih hiš sicer skoraj niso gradili, propadle so tudi le redke, povsod pa je gotovo vladala živahna gradbena dejavnost. Rekli smo že, da so bile v letu 1825 vse hiše, razen treh, lesene, gotovo pa so bile tudi pokrite s slamo ali pa vsaj s škodlami. Do časa, ki ga doseže spomin današnjih Škalčanov povsem lesene hiše ni bilo nobene, precej pa je bilo takih, ki so imele zidan le kuhinjski del.

Tako vemo, da so prav v 19. stoletju obnavljali ali na novo pozidali večino kmečkih domačij, slamnate strehe pa je postopoma zamenjala druga kritina – bobrovec. Z nekajletno zakasnitvijo se je podobno dogodilo tudi z gospodarskimi poslopji. (4)

politično upravna razdelitev

V začetku 19. stoletja je bila današnja velenjska občina v okviru okrožja Celje razdeljena v tri okraje: okraj Nova cerkev, kamor so spadali kraji ob spodnjem toku Pake, okraj Šoštanj in okraj Velenje. Velenjski okraj ali »kanton« je obsegal kar 27 občin v vzhodnem delu Šaleške doline, ki so bile postavljene leta 1771 oz. 1784. Iz škalske okolice so v velenjski okraj sodile tedaj občine s sedeži v Št. Bricu (tudi Hrastovec in Škalske cirkovce), Konovem, Plešivcu, Šmartinskih Cirkovcah in seveda v Škalah. Cerkveno-upravno pa je seveda vsa Šaleška dolina, razen fare Sv. Martina ob Paki, spadala v škalsko dekanijo. Zanimivo je, da je bila fara Škale tedaj bistveno obsežnejša. Poleg prej navedenih občin so namreč tedaj v škalsko faro spadale še naslednje občine velenjskega »kantona«: Bevče, Kavče, Pesje, Podgorje, Podkraj, Preloge, Stara vas, Zabrado, in celo sam velenjski trg! Tako je kasnejša »velenjska« fara Sv. Martina obsegala le tedanje občine Šmartinske Cirkovce, Paka in Šalek. (5)

Po letu 1850, ko so uvedli novo politično-upravno razdelitev, je bila skoraj cela današnja občina Velenje združena v sodni okraj Šoštanj, ki je spadal v politični okraj Slovenj Gradec. Sodni okraj Šoštanj je bil razdeljen na osem krajevnih občin, ki so bile precej večje kot prej. Bivši velenjski »kanton« so sedaj obsegale štiri krajevne občine; Št. Janž, Št. Ilj, Velenje in Škale. Taka razdelitev je potem ostala v veljavi do konca Avstro-Ogrske monarhije, meje krajevnih občin pa so v glavnem ostale nespremenjene vse do II. svetovne vojne.

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja J.A. Janisch naveda za Škale, da so bile sedež krajevne občine (Orts-Gemeinde) in katastrske občine Škale (vanjo so sodili škalski

Razglednica Škal izpred I. svetovne vojne

zaselki Laziše, Pleterje, Brezovo in grad Turn). Poleg Škal so v krajevno občino Škale, ki je štela 293 hiš in 1216 duš (od tega 592 moških in 624 žensk), spadale še Št. Bric, Plešivec in Škalske in Šmartinske Cirkovce. Same Skale pa so tedaj (Janischevi podatki so povzeti po štetju 1869) obsegale skoraj 808 ha, šteje 100 hiš in 433 prebivalcev (207 moških). Prav v tem času Škale niso bile več dekanija, ampak je ta imela v tistem času svoj sedež pri Sv. Ilju v Arnačah. Kasneje je bil sedež dekanije še pri Sv. Martinu v Šaleku in v Škalah, nazadnje spet za časa Ivana Rotnerja, ki je v Škale prišel leta 1908. (6)

prebivalci

Izhodišče so nam lahko podatki iz znamenitega Schmutzovega Leksikona Štajerske, ki je začel izhajati leta 1822 in se torej nanaša na drugo desetletje 19. stoletja. Nekoliko preseneča, da je zapis o Škalah izredno skop, kar je

glede na pomembnost kraja kot cerkvenega središča Šaleške doline gotovo čudno. Tam pravzaprav izvemo le, da so Škale občina v okraju Velenje, da so «1 uro hoda oddaljene od Velenja» in da je tu sedež dekanije, ki je obsegala poleg škalske fare še fare Sv. Martina pri Šaleku, Sv. Mihaela pri Družmirju, Sv. Ilja v Šentilju, Sv. Janeza na Vinški gori, kuratni beneficij šoštanjskega špitala, ter lokaliji Sv. Pankracija v Zgornji Ponikvi in Sv. Petra v Zavodnji.

Škalski kmetje so bili po istih podatkih podložni gospostvoma Gornji grad, Velenje in seveda škalskemu dekanu. Leksikon navaja še skromne zgodovinske podatke o gradu Turnu. Njegovi lastniki so v začetku tega stoletja imeli svoje podložnike v Št. Bricu, Prelogah, Podgorju, Pesju, Zabrdi, Gaberkah, Lokovici in Zgornjem Šaleku, ne pa v samih Škalah. V leksikon sta omenjeni tudi Sopota, ki je gnala v Škalah en večji mlin, in Lepena z dvema manjšima mlinoma, kar pa je bilo za tiste čase razmeroma malo.

Iz leksikona navajamo še naslednje statistične podatke:

Tabela II. – Škale v letu 1822

Štev. prebivalcev	343	od tega 184 žensk
Število hiš	100	z 71 gospodinjstvi
Konjev	50	
Volov	24	
Krav	115	
Drobnice	18	
Površina skupaj (ha)	580	
Od tega njiv	117	
Od tega travnikov	187	
Od tega ribnikov	0,5	
Od tega vrtov	3	
Od tega pašnikov	93	
Od tega vinogradov	3	
Od tega gozdov	176	

Primerjava teh podatkov s podatki iz istega vira za celo občino Velenje je seveda zgovornejša in pokaže, da so bile tedaj Škale po številu prebivalcev med največjimi naselji v dolini, večje so bile le še Ravne (546 prebivalcev), Topolšica (453) in Šoštanjski trg, ki je štel 424 prebivalcev. (7)

Do konca 19. stoletja oz. do leta 1900 so na voljo še podatki uradnih avstrijskih štetij, ki so bili izvedeni v letih 1869, 1880, 1890 in 1900.

V tabelo III., ki kaže statistične kazalce razvoja Škal v tem času, pa smo pritegnili tudi še nekatere kraje iz neposredne bližine Škal. Pri odbiri teh krajev smo upoštevali dejstvo, da so pod tedanjo občino Škale spadali Plešivec, Št. Bric (skupaj s Hrastovcem), Škalske Cirkovce, pritegnili pa smo še tiste kraje iz tedanje občine Velenje, ki so sodili pod škalsko faro: Pesje, Preloge, Podkraj in Podgorje. Za primerjavo pa v vseh tabelah navajamo še podatke za Šoštanj in Velenje:

Tabela III. – Škale od leta 1822 do 1900

Kraj	1822			1869			1880			1890			1900			1910		
	Preb.	Moš.	Hiš	Preb.	Moš.	Hiš	Preb.	Moš.	Nem. Hiš	Preb.	Moš.	Nem. Hiš	Preb.	Moš.	Nem. Hiš	Preb.	Moš.	Nem. Hiš
Šk. Cirkov.	110	52	33	125	63	26	141	70	28	164	77	28	178	85	30	145	76	27
Hrastovec	141	65	57	156	77	50	151	69	46	185	86	46	225	102	53	238	116	45
Pesje	94	47	17	117	56	20	119	56	21	183	94	8	23	286	146	2	338	178
Plešivec	309	157	85	378	188	84	402	204	76	445	212	78	473	249	86	435	233	83
Podgorje	96	45	16	124	60	35	137	63	35	156	68	33	159	76	34	187	83	35
Podkraj	114	54	59	192	85	68	227	95	65	245	113	68	232	109	72	254	123	75
Preloge	53	22	13	92	43	17	94	42	17	112	49	18	111	50	18	97	41	18
Stara vas	109	49	22	171	85	27	198	90	30	238	111	14	36	277	139	13	315	153
Škale	343	159	100	433	207	100	530	266	13	96	272	1	100	675	338	17	721	361
Fara Škale	1369	650	402	1788	864	427	1999	955	13	414	2288	1082	23	430	2616	1294	32	491
Velenje	147	62	31	266	136	35	364	182	27	46	424	225	45	52	529	281	109	65
Šoštanj	424	212	78	642	312	108	734	382	118	117	835	414	410	133	1096	515	179	165
																1275	615	874
																207	485	195

Podatki kažejo, da je v celem obdobju do leta 1900 število prebivalcev v Škalah naraslo za 97 %. Rast je bila hitrejša od rasti prebivalstva v okoliških hribovitih naseljih, vendar pa hkrati tudi precej počasnejša kot v krajih Velenje, Šoštanj in Pesje, ki so prav proti koncu tega stoletja doživljali hitro rast zaradi razvoja industrije oz. premogovništva v dolini. To je razmeroma zanimiv podatek, saj bi podobno rast lahko pričakovali tudi v Škalah, ki so v prvi polovici 19. stoletja, celo bolj kot Velenje ali Pesje, predstavljale nekakšno »rudarsko središče« doline, zlasti še, če upoštevamo prve podatke o sedmih rudarjih v Škalskih Cirkovcah že sredi 18. stoletja. (8)

Struktura po spolu se je, tako kot je običajno, nagibala v korist žensk, ki se jih rodi precej več kot moških. Tudi v Škalah je bilo v začetku 19. stoletja za 4 % več žensk kot moških. Zanimivo pa je, da se je proti koncu stoletja število moških močno povečalo, tako da je bilo v Škalah leta 1900 že nekaj več moških kot žensk. Podobno opazimo praktično v vsej škalski okolici, posebej izrazito pa v naseljih z najhitrejšim letnim prirastom – v Pesju in Velenju in nekaj manj v Šoštanju. To navaja na sklep, da je glavni »krivec« za povečevanje števila moških priseljevanje moške delovne sile v dolino v glavnem zaradi razvoja premogovništva. (9)

Tabela IV. – Struktura po spolu

Kraj	1822		1900		1822	1900
	Preb.	Moš.	Preb.	Moš.	%moš.	%moš.
Šk. Cirkov.	110	52	178	85	47.3	47.8
Hrastovec	141	65	225	102	46.1	45.3
Pesje	94	47	286	146	50.0	51.0
Plešivec	309	157	473	249	50.8	52.6
Podgorje	96	45	159	76	46.9	47.8
Podkraj	114	54	232	109	47.4	47.0
Preloge	53	22	111	50	41.5	45.0
Stara vas	109	49	277	139	45.0	50.2
Škale	343	159	675	338	46.4	50.1
Fara Škale	1369	650	2616	1294	47.5	49.5
Velenje	147	62	529	281	42.2	53.1
Šoštanj	424	212	1096	515	50.0	47.0

kmetijstvo

Največje posestvo v katastrski občini Škale je bilo v tem času turnsko. Franciskejski kataster kaže, da je bil v začetku stoletja pod gradom razsežen in lepo oblikovan vrt, z veliko okroglo cvetlično gredo v sredini, ki je bil za tiste čase najbrž edinstven v dolini. Predel, ki je bil v ravnini takoj pod turnskim gospodarskim poslopjem, domačini še danes poznajo pod imenom »Alma gartn«. Poleg vrta sta bila v hribu neposredno pod gradom velik sadovnjak in največji vinograd v katastrski občini Škale. Pol stoletja kasnejši podatki leksikografa Janischa navajajo, da je turnsko posestvo, ki ga je v tem času posedoval Karl Kratochwill, obsegalo 170 ha. Kot posebej omembe vredno gospodarsko panogo posestva pa Janisch omenja poleg pri-

delave žita še pridelovanje krme in živinorejo. Pomembno je bilo tudi gozdno gospodarstvo, saj Janisch kot posebno zanimivost navaja, da je imelo veleposestvo tudi gozdove s šestdeset do sedemdeset let starimi sestoji. (10)

Sicer pa je bilo v tem stoletju in še dolgo v 20. stoletju kmetijstvo najpomembnejši vir prebivalcev Škal in okolice. Znani so podatki o živini in poljedelskih površinah za leto 1822 in ob štetju 31. decembra 1900. Podatki za leto 1822 so bolj podrobni, saj so navedeni za vsak kraj kasnejše občine Škale posebej, podatki iz leta 1900 pa zajemajo celo občino Škale.

Tabela V. – Deleži poljedelskih površin v Škalah

Kraj	Preb.	1822 – deleži v %				Gozd	Preb.	1900 – deleži v %				Vrta Paš.	Vino.	Gozda
		Skup./ha	Njiv	Trav.	Vrt	Pašn. Vино.		Skup./ha	Njiv	Trav.	Vrta Paš.	Vino.		
Sv. Bric	141						225							
– Šk. Cirk.	110						178							
Šm. Cirkov.	105	544.9	7.8	7.8	0.3	11.5 2.0		596	17.8	10.4	2.9	13.4	1.3	52.2
Plešivec	309	220.6	18.9	20.2		32.5 0.2	178	379	16.4	10.8	1.7	18.5		51.5
Škale	343	469.2	20.0	12.5	0.2	9.7 0.4	473	910	17.8	12.9	2.1	19.3	0.3	45.5
Velenje	147	580.5	20.2	18.8	0.3	9.4 0.3	675	819	21.5	20.4	4.0	5.1	0.4	46.5
– Pesje	94						529							
– Preloge	53						286							
– Stara vas	109						111							
							277							
Šoštanj	424	543.5	29.3	22.7	0.5	12.4 0.1	654	31.3	28.9	1.5	2.3	0.3	31.2	
		185.8	35.8	17.3	2.0	10.5 0.5	1096	282	31.2	28.0	1.6	2.3	0.2	30.1

Podatki obeh štetij niso povsem primerljivi, saj so opazne velike razlike v skupni velikosti posameznih katastrskih občin. Te so se ustalile šele po izdelavi franciskejskega katastra (v naši dolini med letoma 1825 in 1832). Zlasti velika razlika se pojavi v katastrski občini Šmartinske Cirkovce, kjer je glede na velike razlike v deležu gozda gotovo prišlo kasneje do večjih sprememb v mejah katastrske občine. Vendar je na podlagi izračuna deležev posameznih vrst zemljišč jasno videti, da je bilo v samih Škalah pomembnejše poljedelstvo kot živinoreja in »vse je bilo v njivah«, kot se za sicer kasnejše obdobje spominjajo Škalčani. Sicer pa to kaže že delež njivskih površin, ki jih je bilo v Škalah leta 1822 20 % do leta 1900 pa se je delež še povečal na 21,5 %. Povečal se je tudi delež travnikov v Škalah, vendar jih je bilo ves čas nekaj manj kot njiv. V ostalih katastrskih občinah tedanje občine Škale je bil delež njiv v začetku stoletja nekaj nižji, v katastrski občini Št. Bric pa je dosegel le nekaj manj kot 8 %. Do konca stoletja je delež njiv močno porasel prav v Št. Bricu, kjer je bilo verjetno krčenje gozdnih površin najbolj intenzivno. V Cirkovcah in Plešivcu pa je delež njiv in travnikov v glavnem padal. (11)

Podatkov o prevladujočih kulturah v 19. stoletju praktično nimamo, zanimiv pa je v tem pogledu škodni zapisnik o pogoreli domačiji Jožefa Kaša iz Škal, ki nakazuje, da so tedaj v Škalah posejali največ sočivja (verjetno vsaj lečo, bob in fižol) jare rži, ovsa in koruze, nekaj manj pa prosa, ajde in ječmena. Razen tega zapisnik omenja še laneno in deteljno seme. (12)

Zanimivi so tudi podatki o pašnikih; le malo jih je bilo v začetku stoletja v Škalah in Plešivcu – manj kot 10 %. Do konca stoletja pa se je njihov delež v Škalah in Cirkovcah še močno zmanjšal. Zmanjšal se je tudi delež gozdnih površin (razen pri Cirkovcah, kjer gre verjetno za znatnejše premike meja katastrske občine), zato lahko sklepamo, da so v tem stoletju s krčenjem pridobili in kultivirali precejš-

nje gozdne površine in jih spreminjali v njive, travnike in pašnike.

Dr. Josip Krajnc, pravnik evropskega slovesa

Vrtovi so bili v začetku prejšnjega stoletja še prava redkost – po podatkih iz leta 1822 jih je bilo dosti manj kot 1 %, celo v Škalah, kjer je prej omenjeni obsežni turnski vrt močno popravljajal povprečje. Iz franciskejskega katastra pa je mogoče videti, da je bilo skoraj pol škalskih kmetij brez vrta, med njimi: v Brezovi Berlizgova, vse kmetije v Pleterjah, v Lazišah Lukeši in Mihelaki, v smeri proti Lubeli Špehi, Tomani in Požrli, ob Sopoti pa Voduškova, Miklavžinova, Brezovškova, Kavretova, Juračeva, Petelinekova, Štorova in Janova domačija. Prav tako so bili brez vrta vsi kmetje južno od škalskega griča in pod Turnom. Do konca stoletja je nato število oz. površina vrtov močno zrasla in je v Škalah dosegla celo 4 %, v drugih katastrskih občinah pa se je delež vrtov prav tako povečal na 2 ali 3 %.

Tudi podatke o živinoreji imamo za obdobje pred letom 1822 in ob štetju 31. decembra leta 1900.

Tabela VI. in VII. – Stanje živinoreje v Škalah leta 1822 in 1900

I Kraj	1822					1900					1822			1900		
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	10	2:3	2:4	2:5	6:7	6:8	6:10
	Preb.	Konj	Goved	Drob.	Preb.	Konj	Goved	Drob.	Svinj							
Cirkovce	215	3	76	108	356						71.7	2.8	2.0			
Sv. Bric	141	5	51		225						28.2	2.8				
Plešivec	309	4	142	124	473						77.3	2.2	2.5			
Škale	343	50	139	18	675						6.9	2.5	19.1			
Obč. Škale	1008	62	408	250	1729	65	1023	378	678		16.3	2.5	4.0	26.6	1.7	4.6 2.6
Obč. Velenje	1197	138	407	87	2558	151	906	84	896		8.7	2.9	13.8	16.9	2.8	30.5 2.9
Obč. Šoštanj	424	35	73		1096	42	111	2	149		12.1	5.8		26.1	9.9	548.0 7.4
Šoštanj ok.	1182	37	488	107	1926	58	1091	310	820		31.9	2.4	11.0	33.2	1.8	6.2 2.3
Obč. Šentilj	480	10	154		863	18	565	4	446		48.0	3.1		47.9	1.5	215.8 1.9
Obč. Smartno	674	63	227	90	1828	52	665	54	468		10.7	3.0	7.5	35.2	2.7	33.9 3.9
Obč. Topoliš.	837	8	322	423	1234	48	823	1043	488		104.6	2.6	2.0	25.7	1.5	1.2 2.5
Sv. Florjan	554	5	238	381	887	31	819	794	373		110.8	2.3	1.5	28.6	1.1	1.1 2.4
SKUPAJ	7364	420	2725	1588	13850	465	6003	2669	4318		17.5	2.7	4.6	29.8	2.3	5.2 3.2

1 Kraj	1822				1900					1822							1900			
	2 Hiš	3 Konj	4 Goved	5 Drob.	6 Hiš	7 Konj	8 Goved	9 Drob.	10 Svinj	2:3	2:4	2:5	6:7	6:8	6:9	6:10				
Cirkovce	59	3	76	108	66					19.7	0.8	0.5								
Sv. Bric	57	5	51		53					11.4	1.1									
Plešivec	85	4	142	124	86					21.3	0.6	0.7								
Škale	100	50	139	18	118					2.0	0.7	5.6								
Obč. Škale	301	62	408	250	323	65	1023	378	678	4.9	0.7	1.2	5.0	0.3	0.9	0.5				
Obč. Velenje	377	138	407	87	466	151	906	84	896	2.7	0.9	4.3	3.1	0.5	5.5	0.5				
Obč. Šoštanj	78	35	73		165	42	111	2	149	2.2	1.1		3.9	1.5	82.5	1.1				
Šoštanj ok.	224	37	488	107	369	58	1091	310	820	6.1	0.5	2.1	6.4	0.3	1.2	0.5				
Obč. Šentilj	144	10	154		214	18	565	4	446	14.4	0.9		11.9	0.4	53.5	0.5				
Obč. Šmartno	—	63	227	90	476	52	665	54	468				9.2	0.7	8.8	1.0				
Obč. Topolš.	153	8	322	423	219	48	823	1043	488	19.1	0.5	0.4	4.6	0.3	0.2	0.4				
Sv. Florjan	120	5	238	381	160	31	819	794	373	24.0	0.5	0.3	5.2	0.2	0.2	0.4				
SKUPAJ	1698	420	2725	1588	2715	465	6003	2669	4318	4.0	0.6	1.1	5.8	0.5	1.0	0.6				

Tabela kaže znatne razlike med posameznimi katastrskimi občinami, ki pa so najbolj izrazite pri konjereji in pri številčnem stanju drobnice, pač zaradi različnih pogojev kmečkega gospodarjenja. Število konjev je bilo največje v Škalah – leta 1822 jih je bilo 50, kar po svoje dokazuje, da so bile Škale že v začetku 19. stoletja med t.i. »furmanskimi vasmí«. Tedaj je bil v Škalah po en konj na sedem prebivalcev oz. na dve kmečki gospodarstvi, podobno kot v drugih naseljih v dolini, ki so se ukvarjala s furmanstvom (Šalek, Stara vas, Družmirje itd.). V drugih naseljih škalske občine je bilo konj seveda bistveno manj, Cirkovce in Plešivec pa se celo bližata tistim naseljem v dolini (Lokovica, Ravne, Zavodnje in Lipje), kjer je en konj prišel na več kot na 100 prebivalcev. Tabela kaže tudi, da je proti koncu 19. stoletja konjereja očitno upadala in so »zlati časi furmanstva« minevali. Podobne procese opazamo v vsej dolini, razen v občinah Št. Florjan in Topolšica, kjer pa v začetku stoletja konj malodane niso poznali.

Govedoreja je bila v škalski občini najbolj enakomerno razvita v vseh naseljih, v primerjavi z ostalimi občinami doline pa je bila skozi celo 19. stoletje goveja živina tu najštevilnejša. Značilno je tudi razmerje med voli in kravami, ki je razvidno le iz štetja za leto 1822. Medtem ko je bilo v Škalah npr. krav štirikrat več kot volov (24 : 115), pa je bilo v Št. Bricu in Cirkovcah volov le pol manj, v Plešivcu pa je bilo razmerje že 56 : 86. Jasno je, da so v teh krajih prav voli nadomeščali konjsko delovno silo.

V začetku stoletja je bilo v škalski občini tudi precej drobnice, večinoma ovac. Njihovo število je bilo nekoliko nižje kot v občinah Št. Florjan in Topolšica. Podrobnejši pregled pokaže, da je za tako stanje »kriva« predvsem razvita ovčereja v Belih vodah (381 ovac), Šentvidu (284 ovac), Plešivcu (124 ovac), Zavodnjah (104) in Ravnah (103). Do konca stoletja je ovčereja v vseh občinah Šaleške doline precej nazadovala, razen v prej navedenih hribovskih krajih, kjer so bili pogoji za ovčerejo najboljši.

Podatki o svinjereji so znani le za leto 1900, zato lahko rečemo le, da je bila konec stoletja v škalski občini svinjereja, v primerjavi z ostalimi občinami v dolini, povprečno dobro razvita. (13)

obrt in industrija

Obrt je bila v Škalah očitno slabše razvita kot kmetijstvo. Tudi že navedeni podatki o dveh mlinih na Lepeni in mlinu na Sopotu iz leta 1822 potrjujejo tako ugotovitev. Mlinarstvo in žagarstvo v Škalah se je očitno razvijalo kasneje, od druge polovice 19. stoletja dalje. Gradnja enega izmed večjih mlinov je celo dokumentirana. Leta 1856 sta namreč tedanji škalski dekan Andrej Urek in Jožef Pleteršek zaprosila za gradnjo novega mlina, ki so mu kasneje rekli »farovski mlin«. Skica, ki je priložena, kaže precej velik mlin z dvema kolesoma in dvema stopama. Domačini so potem v 20. stoletju na Sopotu lahko našeli že osem mlinov, od katerih sta dva imela še žago, na Lepeni pa so bili v dvajsetem stoletju štirje mlini. (14)

Podatkov o drugih vrstah obrti v Škalah za to obdobje ni, čeprav lahko sodimo, da so se manjši kmetje v Škalah že tedaj morali ukvarjati z različnimi dopolnilnimi dejavnostmi oz. obrtjo. Konkretnih primerov je le malo; v žup-

nijski kroniki Bele vode se npr. omenja zidarski mojster oz. »polir« Tomaž Potočnik iz Škal, ki je prevzel leta 1867 gradnjo nove mežnarije. (15)

Drug tak vir priložnostnega zaslužka je bila, zlasti v drugi polovici 19. stoletja, ko je zacvetela lesna trgovina, sečnja in spravlanje lesa, tesarstvo itd. Že v prvi polovici 19. stoletja pa so nekateri Škalčani lahko poiskali priložnostni zaslužek tudi v rudarstvu.

Nekaj časa v 19. stoletju je namreč kazalo, da bi se v Škalah in okolici lahko razvila živahna rudarska dejavnost. Tako npr. obstaja podatek, da je najemnik turnske graščine Matevž Sajovic v tridesetih letih 19. stoletja v Škalah kopal železo. Po drugih podatkih so bili »izdatni rudniki železove rude« v Paki pri Velenju in v neposredni bližini cerkve Šv. Brica »nad Šoštanjem«. V letu 1839 se omenja »železov kop v Šaleku«, na Kolarjevi in Vengoškovi domačiji v krajih »Perno in Železno« (?), ki ga je tedaj odprl Viktor Ruard. Tako kot prej navedene lokacije teh rudišč je tudi ta precej nezanesljiva. Ljudsko izročilo pa pove, da so železo kopali v bližini Sopote pri Spodnjem Zaluberšku.

Za Ruardom je »šaleški kop« leta 1840 prevzel Ruardov tast Jožef Atzl in leta 1860 Herman Schotik. Leta 1867 ga je na dražbi kupil učitelj Jožef Toplak, leta 1868 pa so bile rudarske pravice za ta kop izbrisane. Kopanje te rude – železove okre in ikrastih rud – je bilo vezano na proizvodnjo tedaj najmočnejšega Spodnje Štajerskega železarskega središča v Mislinji, ki ga je nekaj časa posedoval znani baron Žiga Zois. Nekje v petdesetih letih je v rudiščih »pri Velenju« (verjetno Št. Bric in Paka) delalo od osem do štirinajst rudarjev. (16)

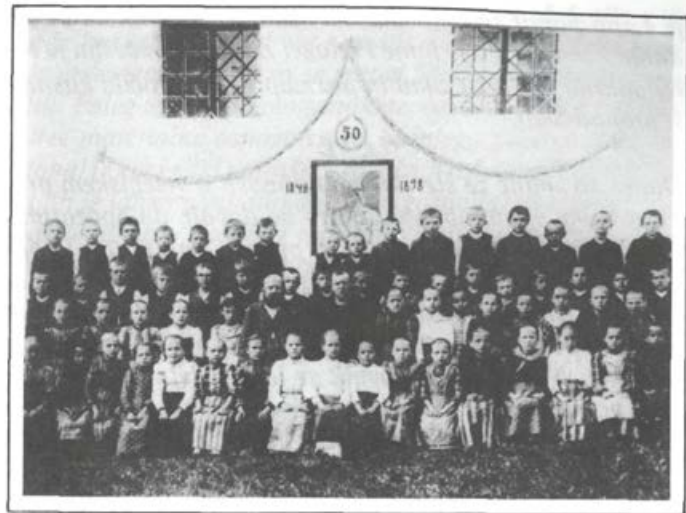
Poleg železa so v Škalah in okolici v prvi polovici 19. stoletja kopali tudi premog. Premog je bil v dolini odkrit vsaj že leta 1767, ko je tod mimo potoval pater Steiz, ki je na pobudo Kmetijske družbe v Gradcu iskal različna rudna bogastva na Štajerskem. Morda so ga na premog opozorili domačini, ki so ga v manjših količinah uporabljali skoraj gotovo že pred tem. Vendar lahko o prvih opaznejših vplivih premogovništva govorimo šele v začetku 19. stoletja, ko se je v dolini razvila živahna rudarska dejavnost.

Iz prve polovice 19. stoletja je ohranjen rokopis pl. Gado-

lla, v katerem omenja najemnika graščine Turn Matevža Sajovica, ki je v tridesetih letih pri »Cementušu« (verjetno Oremušu) in pri »Kurniku« kopal premog za potrebe graščine. Premog so torej izkopavali na področju Škal in Pesja. Škalski kop premoga je leta 1845 izkoriščal tudi takratni lastnik velenjske pošte Prager. Že omenjeni Atzl je bil vsaj od leta 1842 lastnik večine premogovnih in rudokopnih pravic v dolini, med drugim tudi škalskega kopa. Atzl je večino svoje posesti imel v Zagorju, zato je v petdesetih letih rudarske pravice v Šaleški dolini prodal šoštanjskemu davkarju Francu Pavliču, ki je poleg premogovnika v Pesju in rudnika svinca in cinka v Puharjih pri Šoštanju, dobil še »premogovnik pri Škalah z rudniškimi poslopji, napravami in zemljišči«. Poleg tega kopa se na več mestih omenja še premogovnik v »Hrastovcu pri Škalah«, kjer sta bili leta 1852 podeljeni Atzlovi Zagorski premogokopni družbi dve enojni jamski meri ter premogokop »Hrastovec pri Šoštanju« v katerem je leta 1875 Franc Mages z 21 rudarji pridobil skoraj 1000 ton premoga, ki ga je v glavnem prodal celjski cinkarni. Kljub tem nedoslednim poimenovanjem tedanjih premogokopov gre v okolici Škal verjetno za dva različna premogokopa. Tudi kasnejše ustno izročilo govori, da so, razen v Hrastovcu, premog kopali še v Škalah pri Lukižu, kjer še danes neko njivo imenujejo »V Rovah«.

(17)

Leta 1871 pa je premogovno področje v Šaleški dolini kupil Franc Mages, ki je veliko truda in tudi sredstev vložil v nove raziskave nahajališč premoga. Tako je leta 1875 na področju turističnega jezera naletel v globini 100 m na okoli 38 debel sloj lignita. Najdba glavnega sloja lignita, za katerega so najprej ugotovili solidno debelino in kvaliteto, kasneje pa še velike rezerve, je pomenila velik preobrat v razvoju premogovništva v Šaleški dolini. Mages pa je leta 1885 rudarsko posest prodal Danielu pl. Lappu, ki je z raziskovalnimi deli takoj nadaljeval in kmalu pričel z izgradnjo prvega jaška na skrajnem južnem robu katastrske občine Škale – pri Kukenberšku.

Šolska svečanost v Škalah ob 50 – letnici vladanja Franca Jožefa I.

Leta 1887 je cesarsko-kraljevo Rudarsko glavarstvo v Celovcu izdalo Danielu pl. Lappu podelitveno listino za 5 enojnih in 11 dvojnih jamskih mer. S temi jamskimi merami je bil pokrit severni, vzhodni in južni del sedanje jame Škale. V podelitveni listini je zapisano tudi sledeče: »Odkrivanje lignita je izvedeno na travnati parceli št. 942/1 Neže Fajmot, po domače Kukenberškove v katastrski in krajevni občini Škale, v davčnem okraju Šoštanj, v političnem okraju Slovenj Gradec, v kronovini Štajerski. Na ta način na novo podeljeno jamsko polje dobi ime: »Jamsko polje A cesarja Franca Jožefa«. Vpis v Rudarsko knjigo pa naj se izvrši kot samostojna rudniška posest z oznako Šaleški premogovnik. »Že naslednje leto je Lapp zaprosil za nadaljnjih 16 dvojnih jamskih mer, ki mu jih je Rudarsko glavarstvo podelilo 20. marca 1889. Prostorsko so ta polja obsegala svet med Staro vasjo in Pesjem, do sedanje železniške proge na južni ter na severni strani do stare ceste Velenje–Šoštanj. Tretjič in zadnjič je Lapp zaprosil in tudi dobil 16 dvojnih rudarskih mer leta 1889. S to koncesijo

je Lapp pokrtil še centralni del sedanje jame Škale in sedanje Vzhodno polje jame Preloge. Zadnja koncesija je torej pokrila področje Škal in pravzaprav povzročila kasnejši propad Škal.

Danes so znane že številne podrobnosti o velenjskem premogovniku v tem obdobju. Zato bo dovolj, da opozorimo le na najpomembnejše razvojne poteze. Daniel von Lapp, ki je leta 1885 kupil velenjski premogovnik, je bil lastnik graščine Hornegg blizu Gradca, znan gradbeni podjetnik in finančno dovolj sposoben investirati v odpiranje velenjske jame. Njegov premogovnik se je že v letu 1892 uvrstil med pomembnejše slovenske premogovnike, saj so vse do začetka premogovne krize v letu 1897 že presegali proizvodnjo 100.000 ton premoga letno. Kasneje je proizvodnja upadala in do Lappove smrti leta 1910 ni več dosegla ravni iz prvih let obratovanja, kljub poskusom briketiranja premoga in načrtom o njegovi predelavi v električno energijo.

Taka živahna rudarska dejavnost je imela različne družbene in socialne posledice. Zaradi rudarske dejavnosti so v dolino začeli prihajati predstavniki moderne industrijske dobe, ki so bili predvsem tujci; Anton pl. Bonazza je bil bogat lastnik mnogih fužin in rudnikov na slovenskem Štajerskem, Franc Rahor, ki je kopal premog v Pesju po letu 1840, je bil rudarski strokovnjak iz Prevalj. Za njim je isti premogovnik posedoval Viktor Ruard, prav tako lastnik več slovenskih rudnikov. Leta 1846 je isti kop premoga prevzel Jože Atzl, solastnik oz. ustanovitelj Premogokopne družbe Zagorje ob Savi. Njihova rudarska podjetnost je takoj vplivala na domačine; omenili smo najemnika turnske graščine v Škalah Matevža Sajovica, velenjskega poštarkega mojstra Pragerja, leta 1844 pa je bila v Šoštanju ustanovljena tvrdka Anton Stadler et. Comp., ki je prejela premogokopne pravice v bližini Vitanja in Prevalj.

Za same Škalčane pa je premogovništvo oz. rudarstvo spo-

četka lahko pomenilo le precej nestalen vir dohodkov, ki pa je kasneje postajal vse pomembnejši. Po začetku gradnje premogovnika pa so se mnogi Škalčani tu redno zaposlili. Poleg tega je premogovnik neposredno vplival na krepitev materialne osnove vsega bližnjega prebivalstva; nastopal je kot veliki potrošnik različnih izdelkov (zlasti lesa), ki jih je lahko ponudilo dolinsko gospodarstvo, poleg tega pa so zaslužki rudarjev močno dvignili kupno moč prebivalstva. Deloma lahko take vplive zaznamo tudi iz tabele o rasti prebivalstva in zaposlenih v premogovniku od leta 1869 do 1931:

Tabela VIII.

	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1931	Index
<i>Premogov.</i>	–	–	153	125	404	780	558	365
<i>Pesje</i>	117	118	183	286	338	416	589	503
<i>Šoštanj</i>	642	743	835	1096	1257	–	1977	308
<i>Velenje</i>	266	562	679	529	566	621	648	243
<i>Stara vas</i>	171	–	–	277	253	334	378	259
<i>Podkraj</i>	192	227	245	232	254	310	373	194
<i>Škale</i>	433	530	560	675	721	–	812	188
<i>Šalek</i>	237	275	258	277	263	334	378	159
<i>Š. dolina</i>	9380	10183	10951	12251	12675	–	14940	159

Statistični podatki, ki jih potrjuje tudi ustno izročilo, kažejo, da so se rudarji v prvih letih obratovanja premogovnika naseljevali predvsem v Pesju in Škalah. Po I. svetovni vojni so se vplivi premogovništva izraziteje pokazali še na rasti prebivalstva v Stari vasi, Podkraju in Šaleku. Edino pravo rudarsko naselje v dolini je bilo v Pesju, saj si le s priseljevanjem rudarskih družin lahko razložimo silovito naraščanje prebivalstva (v slabega pol stoletja približno za petkrat). Vsa ostala naselja, med njimi tudi Škale, pa so še dolgo obdržala svoj pretežno ruralni značaj in so se tudi rudarji tam še vedno precej ukvarjali s kmetijstvom. (18)

življenje v škalah

Podatkov o načinu življenja v 19. stoletju je v Škalah izjemno malo, zato lahko na način življenja v tem času le sklepamo iz statističnih podatkov, ki jih deloma že poznamo, kasnejših ustnih virov in splošnih podatkov iz drugih krajev doline.

Tabela IX.

Kraj	1822		1900		1822	1900	%
	Preb.	hiš	Preb.	hiš	P/H	P/H	
Šk. Cirkov.	110	33	178	30	3.3	5.9	—9.1
Hrastovec	141	57	225	53	2.5	4.2	—7.0
Pesje	94	17	286	31	5.5	9.2	82.4
Plešivec	309	85	473	86	3.6	5.5	1.2
Podgorje	96	16	159	34	6.0	4.7	112.5
Podkraj	114	59	232	72	1.9	3.2	22.0
Preloge	53	13	111	18	4.1	6.2	38.5
Stara vas	109	22	277	49	5.0	5.7	122.7
Škale	343	100	675	118	3.4	5.7	18.0
Fara Škale	1369	402	2616	491	3.4	5.3	22.1
Velenje	147	31	529	65	4.7	8.1	109.7
Šoštanj	424	78	1096	165	5.4	6.6	111.5

Sodeč po praktično nespremenjenem številu hiš v Škalah do konca stoletja, ko je šele zadnje desetletje prineslo gradnjo osemnajstih novih hiš, se je kvaliteta življenja v tem pogledu krepko poslabšala. Podatki iz leta 1822 namreč kažejo dokaj nizko »obljudenost« hiš v škalski fari, še posebej v Škalah samih, kjer so na eno hišo prišli povprečno komaj nekaj več kot trije prebivalci. Izjema je bil v tem pogledu Podkraj, kar se da pojasniti z večjim številom različnih zidanic po vinogradih na južnem in deloma vzhod-

nem obrobju Šaleške doline. Tu je statistično v eni hiši živel le en ali dva človeka. Prav tako preseneča izjemno visoka »gostota bivanja« v Pesju, ki tedaj vendar še ni bilo rudarski kraj, in v Podgorju, ki ima sploh največjo gostoto v dolini. (19)

Seveda pa ob tem ne gre pozabiti, da novogradenj v tem času sicer skoraj ni bilo, stanovanjska kultura pa gotovo ni ostala taka kot v začetku stoletja. Po podatkih franciskejskega katastra so bile v katastrski občini Škale okrog leta 1825 praktično še vse hiše lesene (vsaj v glavnem nivoju), medtem ko so bili že v tem času verjetno zidani kletni deli hiš. Ker se je dalo v 20. stoletju lesene hiše prešteti na prste, lahko sklepamo, da je bila prav v 19. stoletju večina škalskih domačij popolnoma prezidana. Hiše so povečali, majhna okenca, vrezana med dve bruni in z oknicami na »smuk«, so zamenjala večja enodelna ali dvodelna zasteklena okna itd. Pri večini škalskih hiš so postopoma zamenjali tudi kritino. Strehe so bile v začetku stoletja gotovo v večini še slamnate, ali pokrite s škodlami, proti koncu stoletja pa je prevladala opeka. (20)

Deloma nam socialno stanje nakazujejo tudi statistična razmerja med številom glav živine in prebivalci oz. hišami. Statistika tako pravi, da je leta 1822 vsak šestnajsti prebivalec kasnejše škalske občine imel konja, vsak poltretji kravo ali vola, in vsak četrti ovco ali kozo. V primerjavi z ostalimi katastrskimi občinami v dolini naj bi torej prebivalci Škal, Plešivca, Št. Brica in Cirkovec živeli malenkost bolje. Primerjava med posameznimi kraji v občini Škale pa že pokaže veliko razliko med Škalami in ostalimi naselji. Razmerje med številom živine in hišami kaže, da so konja imeli pri vsaki peti hiši, nekaj več kot ena krava ali vol sta bila statistično pri vsaki hiši, prav tako pa je ovco statistično imela skoraj vsaka hiša. V celi dolini so ta razmerja bolj ugodna, kot v Škalah. Tak obrat bi morda lahko pojasnili z dejstvom, da je v 19. stoletju v Škalah le bilo precej kočarjev, ki so bili skoraj brez živine.

Štetje živine leta 1900 pokaže izboljšanje socialnih razmer, tako absolutno, kot tudi v primerjavi s celo Šaleško dolino, ki je v povprečju zdaj močnejše zaostajala. Leta 1900 je konja sicer posedoval le vsak sedemindvajseti prebivalec občine Škale, zato pa je kravo ali vola imel že vsaj vsak drugi, ovco skoraj vsak peti in vsak poltretji prašiča. Primerjava s številom hiš je še bolj ugodna: v občini Škale je konja imela vsaka peta hiša (v dolini vsaka šesta), pri vsaki hiši v Škalah so imeli že po tri krave ali vole (v dolini dve), bolj ugodna pa so tudi razmerja pri številu ovac in prašičev. (21)

Vendar pa lahko računamo v Škalah s skromnim življenjskim standardom, ki ga nakazuje tudi odškodninski zapisnik za pogorelo domačijo Jožefa Kaša iz Škal leta 1817. Dokument je tako zanimiv, da ga navajamo v celoti, še posebej zato, ker je zapisan v slovenščini, kar sicer v uradnem poslovanju tega časa ni bilo običajno še skoraj celo stoletje.

Skasana Shkoda per Josephu Kaše.

<i>Dueij hishe ena sidana in ena lesena</i>	 500 fl.
<i>Marof</i>	 500 fl.
<i>Kosouz</i>	 400 fl.
<i>Einrichtunga, koker voshe, ino druge rezhij</i>	
<i>kar se per eni Wirtshafti nuza</i>	 300 fl.
<i>Posodua, koshte, shkrie, omara in več</i>	
<i>druga</i>	 200 fl.

Schitu

<i>Jare arshi 6 shkafu, shkaf po 12 fl.</i>	 72 fl.
<i>Turschze 4 shkafu, shkaf po 11 fl.</i>	 44 fl.
<i>Ousa 5 shkafu, shkaf po 5 fl. 15 kr</i>	 26 fl. 15 kr
<i>Prossa 3 shkafu, shkaf po 15 fl.</i>	 45 fl.
<i>Sozhive 10 shkafu, shkaf po 13 fl.</i>	 130 fl.
<i>Jezhmena 1 shkafu, shkaf po 9 fl.</i>	 9 fl.
<i>Aidne 3 shkafu, shkaf po 13 fl.</i>	 39 fl.
<i>Leneniga semena pou shkafa</i>	 5 fl.

<i>Detelnega semena 8 fertlnov po 2 fl.</i>	 16 fl.
<i>Suho messu in klobase</i>	 40 fl.
<i>Ena brije svine</i>	 40 fl.
<i>Tega stariga</i>	
<i>Prašniga platna 18 lacte po 2 fl.</i>	 36 fl.
<i>Shaklu 24 po 1 fl. 30 kr.</i>	 36 fl.
<i>Negou inu te stare gvant</i>	 130 fl.
<i>Jare arshi 3 shkafe</i>	 36 fl.

Zapisnik kaže, da je bil Jožef Kaš vendarle premožnejši kmečki gospodar, ki je imel poleg domačije še koč (lese-na hiša). Vrednost obeh hiš in gospodarskih poslopij je bila nizko ocenjena, zato sta bili najbrž v slabem stanju. Sklepamo lahko tudi, da je šlo za silen požar, saj sta pogoreli tudi obe gospodarski poslopji. Potemtakem je Jožef Kaš reševal najprej le živino, pa še to mu ni čisto uspelo, saj je v zapisniku navedena tudi »breja svinja«.

Predpostavljamo lahko torej, da je vse, kar navaja zapisnik, razen živine, praktično celotno premoženje bogatejšega kmeta. Imel pa je vendarle: stanovanjska oprema je bila skromna in vse stvari, ki so jih imeli, so spravljali v skrinjah (shkrie). Pri hiši je bila le ena omara, ki je bila tedaj še imeniten pohištveni kos, ki si ga ni mogel vsak privoščiti. Precej več je bilo na domačiji vozov in druge »oprave« (Einrichtungen), ki je bila povezana s kmečkim delom. Obleke so najbrž nekaj le rešili, očitno pa je bil »ta kmaški gvant« dragocena stvar, saj bi 4 take obleke pokrile že kar vrednost ene izmed obeh zgorelih hiš.

In kako je bilo s hrano? Bil je že 4. marec 1817, zato je Kašu v »koštih« ostalo le še po nekaj vrst različnih žit, od katerih bi jih moral nekaj porabiti za seme, ostalo pa bi moralo zadostovati še za skoraj pol leta do nove žetve.

Iz take predpostavke lahko sklepamo, da bi torej Jožef Kaš s svojo družino še pol leta otepal slab ržen kruh. Jara

rž je bila namreč precej slabša od ozimne in je imela veliko več otrobov in t.i. »svinske moke«. Za seme bi Kaš moral nameniti vsaj en škafr rži, za moko pa osem škafov. Iz teh bi dobil okrog 140 kg moke in tudi 140 hlebcev kruha, ki bi ga Kaševi z lahkoto porabili za en dnevni obrok do konca junija.

Koruze bi lahko porabili okrog 60 kg in iz koruznega zdroba kuhali žgance npr. za kosila do srede maja. Ovsu so imeli okrog 100 kg, prosa 45 kg. Ker bi ga za seme bilo dovolj le kak pleter, in če so ga nekaj še pokladali konjem in govedu, so bili Kaševi oskrbljeni z večerjami – ovseno in proseno kašo – do srede junija. Ječmena je bilo dovolj za ričet le kak mesec in ajdovih žgancev (iz treh škafov ajde so dobili okrog 40 kg ajdove moke) prav tako. Boba, leče, graha in fižola (sozhive) je bilo okrog 250 kg. Če bi ga jedli od srede junija dalje, ko je zmanjkalo drugih živil, bi ga porabili najbrž do konca julija, torej do žetve. Nekaj malega je bilo pri hiši še suhega mesa in klobas, ampak tega bi pojedli ob Veliki noči (tega leta so jo praznovali 6. aprila) in Binkošti, vsaj pol mesa in klobas pa bi morali pustiti za najtežja kmečka dela – žetev in mlačev – v juliju in avgustu. (22)

Kakorkoli že, Kaševe je daljnega leta 1817 čakal bolj ali manj vsaj en mesec lakote, tudi če ne bi pogoreli. Ker pa je ogenj uničil vse, kar so imeli, je škodni zapisnik spomin na neko davno tragedijo. Podobnih tragedij je bilo v Škalah do konca stoletja zaradi lesenih hiš gotovo še mnogo. Tako je npr. leta 1877 časopis Slovenski gospodar poročal o »velikem ognju«, v katerem sta avgusta 1877 pogoreli domačiji Marjete Rebernjak in Franca Žgolča. (23)

Škale so bile eden prvih krajev v Šaleški dolini, ki so dobili šolo. Prve poskuse učenja beležimo tu že od leta 1807 dalje, ko so škalski kaplani vodili tako imenovano nedeljsko šolo. V njej so poučevali »preprosto računstvo, pisanje in čitanje.« V škalsko šolo so v prvih letih hodili tudi otroci iz Velenja, Šaleka, Bevč in Kavč, kjer šolstvo še ni bilo urejeno. Redni pouk se je v Škalah začel leta 1820, ko je v takratni kaplaniji začel poučevati Jožef Vegund – Beguntov iz Škal. Tako za pravi začetek šolstva v Škalah lahko štejemo leto 1820, saj je bila nedeljska šola le skromen in nezadosten nadomestek prave šole.

Jožef Vegund je sprva poučeval v pritlični hišici poleg župnišča. Kakor poroča učitelj Begund sam, je bil obisk otrok na začetku zelo slab. Leta 1820 je na primer šolo obiskovalo le štirideset otrok. Vse do leta 1869 pa je bil zelo težak in nedoločen tudi položaj učiteljev, ki so bili istočasno tudi orglarji v cerkvi in mežnarji, poleg tega pa so morali običajno tudi pometati in snažiti cerkev. Temu primerno so bili tudi urejeni dohodki učitelja. Tako je imel učitelj Vegund naslednje dohodke: dva srebrna goldinarja na leto za enega učenca, dvaindvajset škafov pšenice, šest škafov rži ter plačo za orglarja in za zvonenje v cerkvi.

Leta 1835 so na škalskem griču zgradili novo kaplanijo. Tedaj se je tudi šola – enorazrednica – iz prejšnjega neprimernega prostora preselila v del prvega nadstropja in tu tudi ostala do konca. Za Vegundom, ki je leta 1829 začel poučevati v Šentilju, so v Škalah poučevali še Anton Teutsch, Ivan Koželi in Jurij Pelham. Leta 1841 so v škalski šoli za učitelja ponovno imenovali Jožefa Vegunda, ki je na šoli ostal do leta 1869. Do takrat je šolski obisk narasel in je šolo obiskovalo že sto štirideset otrok.

Preden je leta 1869 začel veljati nov ljudskošolski državni zakon, je šola spadala pod direktno nadzorstvo škalske cerkve, po tem letu pa se osamosvoji, kar predstavlja za celotno šolstvo velik kvalitativni skok naprej. V letu 1869 je obiskovalo šolo v Škalah že sto štirideset otrok. Prvi učitelj te nove dobe je bil Valentin Breŋce, od leta 1873 dalje dolgoletni vodja velenjske šole. V Škalah je Brenceta zamenjal Martin Matekovič, ki je ostal v Škalah vse do upokojitve leta 1905. Število otrok se v njegovem času ni bistveno povečevalo in ni preseglo števila sto petdeset vse do širjenja premogovnika proti koncu 19. stoletja. Tako je bilo npr. leta 1893 v Škalah že dvesto sedeminštirideset šoloobveznih otrok. Zato so tega leta poleg kaplanije zgradili še novo šolsko poslopje.

Šola je istega leta postala tudi dvorazrednica. Kot drugi učitelj je bila poleg Matekoviča leta 1893 nastavljena Marija Delakorda, leta 1897 pa jo je zamenjal Franc Pristovšek. Ze takoj je bilo jasno, da zaradi števila otrok tudi dvorazrednica ne bo zadostovala in leta 1899 so na predlog okrajnega šolskega sveta škalsko šolo spremenili v tri-razrednico. Kot tretji učitelj je bila tega leta nastavljena Angela Strnad.

Škalski šolski okoliš je od ustanovitve šole zavzemal naselja: Škale, Pesje, Plešivec, Podgorje, Podkraj, Preloge, Stara vas, Škalske in Šmartinske Cirkovce ter St. Bric. Leta 1878 pa so se izšolali otroci iz Plešivca, ki so tega leta prvič pričeli s poukom v svoji šoli. Za ustanovitev te šole se je močno zavzemal posestnik Jurij Čanč, ki je sam hodil po hišah in popisoval šoloobvezne otroke. Prvi učitelj na tej šoli, ki je vse do II. svetovne vojne ostala enorazrednica, je bil Anton Sket. Šola je najprej imela svoje prostore v hiši Antona Rupnika, kjer je imel svoje stanovanje tudi učitelj, novo šolsko poslopje pa so zgradili leta 1896. V letu 1910 so enorazredno šolo ustanovili še v Cirkovcah.

Poleg učiteljev so na šolah poučevali verouk škalski kaplani. Najpomembnejši med njimi je bil gotovo pesnik Anton Aškerc (1856 – 1912), ki je kaplanoval v Škalah od leta 1894 do 1898. Aškerc je ves ta čas poučeval verouk v Plešivcu, v Škalah pa le od leta 1897 do 1898. Kot škalski kaplan je Aškerc leta 1896 izdal svojo drugo pesniško zbirko Lirske in epske poezije. Škale so bile zadnja postaja na njegovih kazenskih predstavah in od tu je Aškerc odšel v Ljubljano, kjer je bil upokojen. V Škalah so ga močno pretresli beda in trpljenje rudarjev in njihovih družin in spomin na dve veliki rudarski nesreči v letu 1893. Svoja doživetja in pripovedovanje ljudi je prelil v eno prvih in najboljših socialno–kritičnih pesmi na Slovenskem – Delavčevo pesem o premoğu.

Težko je soditi o uspešnosti škalske šole v tem stoletju le na osnovi navedenih podatkov. Vsekakor pa je šola v razvoju kraja v tem času odigrala pomembno vlogo. V šolski kroniki se npr. Martin Matekovič pohvali, da je šola v 19. stoletju dala prve izobrazbene osnove trem Škalčanom, ki so dosegli akademsko izobrazbo. Dva med njimi sta bila Glinškova in sta postala duhovnika. Kronika žal ne naveda, kdaj sta obiskovala škalsko šolo, vsekakor pa to ni bilo pozneje kot v petdesetih letih.

Matekovič pa seveda omenja tudi Josipa Krajncja, enega prvih škalskih učencev Jožefa Vegunda, ki je dosegel celo mednarodni sloves in daleč presegel svojega učitelja, sicer znanega bibliofila. Zato opisu življenja in dela tega znamenitega Škalčana namenjamo nekaj več prostora. (24)

dr. josip krajnc

Rodil se je 17. februarja leta 1821 v Škalah pri Stržu, kjer njegova rojstna hiša le še s težavo kljubuje zobu časa. Njegov oče je bil premožen kmet in hkrati cerkovnik škalski.

ske cerkve. Šolal se je seveda najprej pri Jožefu Vegundu. Ko je bil star 12 let, je prestopil v tretji razred normalke v Celju, kjer je ostal ves čas do konca gimnazije. Nato se je vpisal na pravno fakulteto v Gradcu in si leta 1842, star komaj 22 let, pridobil doktorat iz filozofije. Tedaj je postal tudi vzgojitelj v rodbini Kodolič v Gradcu, pravni študij pa je nadaljeval privatno. Po končanih študijih je delal na magistratu v Radgoni in v Gradcu. Leta 1847 je v Celovcu opravil pravosodni izpit za kazenskega sodnika. V Gradcu se je začel udeleževati tudi v političnem življenju; poleg Josipa Muršeca je bil najaktivnejši član društva Slovenija v Gradcu. Zelo aktiven je bil tudi v prvih mesecih marčne revolucije. Tedaj je pisal različne članke o potrebi po zedinjenju Slovencev v eno deželno skupino v okviru Avstrije, zelo ognjevit pa je poudarjal, da Slovenci ne bodo mogli najti prihodnosti v zedinjeni Nemčiji.

Julija 1848 je bil Krajnc, star komaj 28 let, v slovenjegraškem okraju izvoljen za državnega poslanca v prvem avstrijskem parlamentu – dunajskem državnem zboru. Njegovo delo in obnašanje v zboru je bilo zelo častno zanj, tako da je skupaj z dr. Kavčičem najaktivnejši in najnaprednejši slovenski poslanec. V glavnem je glasoval z nemško napredno levico, v narodnostnih zadevah pa s češkimi in drugimi slovenskimi poslanci. Zaradi glasovanja z nemško levico je bil deležen tudi marsikaterega očitka, da je nemškutar zato je javno zagovarjal svoje ravnanje v tedanjih Celskih slovenskih novinah s tem, da je nemška napredna levica v državnem zboru »representirala trdno naprejšstvo (naprednost – op. J.H.), v čisto političskih rečeh, ki narodnost ne zadevajo pa je (levica) za pravo svobodo bolj junaško poprijela, kakor desnica.« Skupaj s češko desnico, ki se je po Krajncčevih besedah »večkrat za prijatelje aristokracije iskazala«, pa je Krajnc dosledno glasoval v vseh narodnostnih zadevah.

Z nemško levico je dr. Krajnc npr. izglasoval 7. septembra 1848 zakon, ki je odpravljal kmetsko podložništvo. Ko je

bil zakon sprejet in podpisan, ga je Krajnc s posebno okrožnico poslal svojim volilcem v slovenjegraškem okrožju. S tem je tu sprožil pravi val ljudskega navdušenja in upornišva, saj so kmetje kar po vrsti odpovedovali pokorščino in svoje obveznosti nasproti zemljiški gospodi in duhovščini. Krajncu so zato očitali, da je »kmetom svetoval, da bi duhovnikom nič ne verjeli, ino se ne dali od njih slepariti.« Zato je bil kot hujskač tudi naznanjen na sodišču in je bil v preiskavi, vendar je bil oproščen. Še leta 1854 pa je slovenjegraški glavar pri Strževih v Skalalah pregledoval pisma, ki jih je Krajnc pisal domov. Vsekakor je Krajncu ta epizoda škodovala še dolgo v njegovi poklicni karieri.

Krajnc je v deželnem zboru na Dunaju deloval še vse do njegovega razpusta. Poleg znamenitega slavista Frana Miklošiča, je bil celo izvoljen za člana ustavnega odbora, ki je pripravljal prvo ustavo. Sej tega odbora se je Krajnc vneto udeleževal in večkrat nastopal z različnimi stališči. Kljub svoji prej izpričani svobodomiselnosti, pa se je tu Krajnc večkrat zavzemal za stališča, ki danes zvenijo precej konservativno. Tako se je npr. zavzemal za telesno kaznovanje v šolah, za nadzor cerkev nad šolami, ter za nekatere ne-liberalne omejitve svobode tiska itd.

Najvažnejša pa so bila Krajnčeva stališča v zvezi s programom zedinjene Slovenije. Ta program, »temeljni preizkusni kamen slovenske politike 19. stoletja«, je večkrat jasno in odločno zastopal v slovenskem in nemškem tisku. Takole je o tem vprašanju pisal leta 1848 v Celjskih slovenskih novinah:

»Dragi Slovenci!

Naš svetli ino mili cesar so nam narodnost zagotovili. Narodnost, dragi Slovenci, je ta prva ino vseh dobrot narveča. Ona zapopade v sebi našo prihodnost ino svobodnost.

V zavezi Štajerski (torej skupaj slov. in nemška Štajerska – op. J. H.) pa ne bomo nikol narodnosti popolnoma deležni, ampak le če se vsi Slovenci zadinimo po jeziku, narodu in imenu... Naše pravo ime je imenitno, veliko sloveče – Slovenec, ne pa Štajerc, Korošec, Krajnc, ketere imena nas – per branju zgodopisov – le spomnijo, da so Nemci naš miroljubni narod po krivici razcepili, nas hlapce napravili, nam tlako ino druge težke davke nalagali... (tu se je uredništvo celo želelo nekoliko distancirati od Kranjčevih trditvev in je v opombi dodalo: »Te teže so tudi Nemci imeli«)... mi smo bili – ko dobro veste, dozdej le pošteni hlapci. Zdej al nikol se bliža ura odrešenja, zdej al nikol bomo iz teleg spreženi... pa le če mi po dani enakopravnosti Slovenci se združimo, če mi od zaveze Nemcov v isti deželi izstopimo. To je, eno posebno poglavarstvo, en posebni narodni zbor, naš jezik v šolah in pisarnicah ino naše pošteno ino imenitno ime tudi proti drugim narodom imeti. Če ne ne bomo nikolj polne enakopravnosti deležni, ampak bomo sčasam drugič hlapci. Per našem združenju s Slovenci – po goli en del od velikega premoženja štajerskih stanov nam sliši... to premoženje sliši celi deželi, celim ljudstvu, zakaj vsi so ga spravili, ali dozdej se je malo tih denarjov v prid Slovincov obrnilo in potrošilo – le nemški Gradec so ž njimi lepotili – le tu vse koristne naprave vpeljavali ino 20 nemških diakov je poprej štipendie dobilo, ko je na Slovence ena prišla, če so se ravno kam boljše učili...«

J. Krajnc, ces. kr. uradnik (25)

Tako jasne, odločne in radikalne besede, kot smo jih lahko slišali od tedaj komaj osemindvajset letnega Krajncu, bi lahko v tistih časih slišali morda le še od Prešerna, Matije Majerja – Ziljskega itd.

Po ukinitvi državnega zbora je Krajnc nehal igrati pomembnejšo vlogo v slovenskem političnem življenju in se predvsem posvetil svoji stroki – pravu. Nadaljeval je študij in konec leta 1849 je bil v Gradcu promoviran še za dok-

torja prava. Istega leta je bil tudi imenovan za docenta civilnega prava v slovenskem jeziku na svoji univerzi v Gradcu. Tako ima dr. Josip Krajnc pomembno vlogo tudi v predzgodovini ustanavljanja slovenske univerze.

Obe škalski šolski poslopji

Tu je Krajnc ostal do leta 1853, ko je bila njegova prošnja za profesuro v Gradcu zavrnjena, verjetno prav zaradi že omenjenih političnih stališč iz leta 1848. Zato se je najprej posvetil odvetništvu v Ljubljani in Gradcu, vendar se mu samostojne advokature v Celju ni posrečilo dobiti, zato se je leta 1855 ponovno posvetil akademski karieri. Sprejet je bil za rednega profesorja civilnega trgovskega in meničnega prava na pravni akademiji v Sibirju na Sedmograškem. Tu je poučeval celih šestnajst let, do leta 1872. Tedaj je bil med najbolj znanimi imeni avstrijskega prava izbran za rednega profesorja civilnega in rudarskega prava na Karlovi univerzi v Pragi, kljub temu, da je do tedaj objavil le eno pravno delo »O vodilnem načelu v civilnem pravu.«

Umrl je zaradi uremije v Pragi 22. februarja 1875, komaj 54 let star. Njegov sloves izjemnega pravnega strokovnjaka

za civilno pravo pa je začel rasti šele po njegovi smrti. Tedaj je namreč Krajnčev obširen rokopis o avstrijskem splošnem državljanem zakoniku, ki je obsegal več kot 2000 strani, začel pripravljati za tisk dr. Leopold Pfaff, dunajski profesor civilnega prava. Krajnc je v njem, po več desetletnem neumornem delu, prvi podal celoten sistem državljankega zakonika. Prvič je Krajnčevo delo pod naslovom »Sistem avstrijskega splošnega civilnega prava« izšlo leta 1885 in 1889. Leta 1894 je izšla že druga izdaja Krajnčevega dela, nato pa še naslednje. Šele v šesti izdaji leta 1925 (torej 50 let po smrti dr. Krajncu) je tedanji izdajatelj Ehrenzweig delo močno predelal in prvič postavil svoje ime pred Krajnčevo.

Ob smrti dr. Krajncu leta 1875 je mariborski Slovenski gospodar zapisal, da je »rajnki bil glasovit profesor prava«, vendar se »za svoj narod nikdar menil ni. Šel je med Nemce in zapustil ponemčeno rodbino, kakor žalibog še mnogo Slovencev.« Že v naslednji številki pa je isti časopis, očitno na reakcije tistih, ki so Krajnčevo delo poznali, objavil popravek, v katerem opisujejo njegovo zavzetost za slovenski nacionalni program v letu 1848 in njegova prizadevanja za advokaturo v slovenskih krajih, ki pa je ni dobil. Navsezadnje pa Krajncu gotovo rehabilitira tudi dejstvo, da so ob sprejemu na praško univerzo proti njemu, kot Slovanu, demonstrirali nemški slušatelji prava. (26)

V Škalah dr. Josipa Krajncu niso povsem pozabili. Leta 1900 so v škalsko cerkev celo vzdali spominsko ploščo z naslednjim besedilom:

»DR. JOSIPU KRAJNCU, PRIJATELJU, PRAVNIKU IN
VSEUČILIŠČNEMU PROFESORJU OB
PETINDVAJSETLETNICI NJEGOVE SMRTI
POSTAVILI NJEGOVI ROJAKI.«

Spominska plošča je ob rušenju cerkve izginila v vodah Plevelovega jezera, kot se je izgubil tudi spomin na našega

slavnega rojaka dr. Josipa Krajnca, katerega ime danes poznajo le še redki Škalčani. (27)

politično in kulturno življenje

O političnem življenju v Škalah pred letom 1900 ne vemo dosti. Pomemben vpliv nanj so gotovo imeli škalska duhovščina in učiteljstvo. Kakšen je bil njihov politični profil, še ni dovolj znano. Že prvi škalski učitelj Jožef Vegund je bil ljubitelj slovenskih knjig in je v slovenskem duhu vzgajal tudi svoje učence. Podoben vpliv na škalske rojake so lahko imele tudi revolucionarne ideje dr. Josipa Krajnca o Zedinjeni Sloveniji.

Tako se je škalska občina, edina v Šaleški dolini, leta 1868 že pojavila med slovenskimi občinami, ki so podpisale peticijo z zahtevo, »naj se vpelje slovenski jezik v šole in urade in da se naj Slovenci zedinijo pod eno narodno slovensko upravo«. Peticijo s podpisi je štajerskemu deželnemu zboru v Gradcu predložil deželni poslanec dr. Jože Vošnjak iz Šoštanja. (28)

Anton Aškerc, kaplan v Škalah od leta 1894 do 1898

Nekaj vpogleda v škalske »politične razmere« imamo iz sedemdesetih let, ko se je slovenska politika že krepko ločevala na liberalno in klerikalno. Tako je v Slovenskem gospodarju iz leta 1877 moč najti nekaj polemik proti »privandranemu« učitelju Matekoviču ter tedanjemu »Schulobmanu«, načelniku občinskega šolskega sveta Ivanu Nareksu in ostalim članom šolskega sveta: Jožefu Kovaču, Francu Srebotniku, Antonu Janu, Jožefu Faku (tedanjemu velenjskemu županu) itd. Napadene je že v naslednji številki branil župnik Vincenc Dovnik, po čemer bi lahko sodili, da gre za »klerikalne škalske prvake«. Še številko kasneje pa se je moral mladi kaplan Franc Cizej že zagovarjati, da še nikoli ni napisal nobene besede v Slovenskega gospodarja in da on torej ni tisti »liberalec«, ki je sprožil polemiko. Bolj kot za politiko je šlo gotovo za različne osebne zamere, ki so po tedanji modi našle prostor tudi v časopisju. (29)

To se je ponovno pokazalo v letu 1880, ko je »klerikalna« garnitura prevzela občinsko »vlado«. Svoj uspeh so zabeležili takole:

»Iz Škal. Ravno s tem tednom se pri nas konča velikonočno spraševanje, pri tej priliki pa tudi volitev, namreč volitev cerkvenih ključarjev, ktere so hoteli naši liberalci pretečeno leto kar mahoma odstaviti in po svojem kopitu druge vrinoti. Vkljub temu pa sta izvoljena oba prejšnja vrla moža. Dobila sta večino glasov! Jednako dobro dovršila se je srenjska volitev; za župana izvoljen je g. Franjo Srebotnik, jegov prvi svetovalec je g. A. Jan, oba prava narodnjaka, ves drugi odbor je sestavljen iz pravih konservativnih mož. Torej je nam upati boljše prihodnosti, da bi se vendar ne gospodarilo rakovo pot. Strašno togoto in nejevoljo napravila je ta volitev vsemu prejšnjemu občinskemu odboru, posebno g. županu, jegovemu prvemu svetovalcu in nekej drugej veljavnejšej osebi, vsi ti se tako jezijo, da bi skoro ob pamet prišli, ker so propadli pri volitvi, akoravno si je g. župan še to čast prisvojil, da je sam

sebe volil, pa vendar zastojn. Eden pa izmed volilcev, tudi jegov prijatelj, je svojo kapo metal po mizi rekoč: »vselej še je moja beseda kaj veljala«. No takrat ni našla stare veljave. Novi odborniki so najbolj željni pregledati srenjske račune.

Eden izmed srenjčanov» (30)

Namesto žolčnega odgovora »škalskih liberalcev«, se je v naslednji številki pojavilo umirjeno in trezno »pojasnjenje«, ki pravi: »No pri volitvi župana je v istini konservativna stranka zmagala, če je nam že tako ljubo stranke krščevati; ali v Škalah o konservativcih ali liberalcih govoriti je toliko kakor v mehkih svetlobo v temno sobo nositi. Kje je kaki liberalec v Škalah? – Pojte, pojte! Stranki sta bili dve, pa obe enako liberalni ali konservativni, kakor hočete; le ena je hotela tega moža, druga je agitirala za drugega.« Neznani avtor odgovora je imel seveda prav; v Škalah so se v tem času, 20 let po začetku ustavne dobe, strankarstva, demokracije in tistega čemur danes pravimo politični pluralizem šele učili. Političnih načel liberalizma ali klerikalizma natančneje gotovo niso poznali.

Politično opredeljevanje Škalčanov je verjetno bolj teklo takole: če nekdo ni posebno maral dekana, je pač postal liberalec. Vsekakor pa se je v Škalah, že takoj po razcepu slovenskega političnega gibanja nđ dve stranki, tudi začel politični boj. Če so bili v tem boju tedanji vrhovi slovenske politike nenačelni in oportunistični, v Škalah glede političnih načel ni moglo biti drugače. (31)

Kljub razprtijam pa so Škalčani tudi ob koncu stoletja, ko je bil »nemčurski« pritisk najmočnejši, ostajali Slovenci.

Tabela VII.

Kraj	1880			1900			1890		
	Preb.	Nem.	%	Preb.	Nem.	%	Preb.	Nem.	%
Šk. Cirkov.	141			164			178		
Hrastovec	151			185			225		
Pesje	119			183	8	4.4	286	2	0.7
Plešivec	402			445			473		
Podgorje	137			156			159		
Podkraj	227			245			232		
Preloge	94			112			111		
Stara vas	198			238	14	5.9	277	13	4.7
Škale	530	13	2.5	560	1	0.2	675	17	2.5
Fara Škale	1999	13	0.7	2288	23	1.0	2616	32	1.2
Velenje	364	27	7.4	424	45	10.6	529	109	20.6
Šoštanj	734	118	16.1	835	410	49.1	1096	179	16.3

Ljudska štetja iz zadnjih desetletij 19. stoletja sicer kažejo nihanja nekaterih, ki so se deklarirali za »nemško govoreče« (Umgangssprache). Tabela kaže, da je bilo v vsej škalski fari le nekaj »nemško govorečih« v Škalah in Pesju, kjer pa bi v tem času lahko v resnici našli kakega Nemca, npr. Daniela von Lappa na Turnu ali pa njegovo rudniško osebje. Vsekakor pa je bilo v Škalah nemško govorečih v tem obdobju največ 2,5 %, kar se seveda močno razlikuje od politične orientacije v Velenju, zlasti pa v Šoštanju, kjer se je npr. leta 1890 skoraj polovica prebivalstva razglasila za nemško govoreče. (32)

Opombe:

1. Arhiv Slovenije, Franciskejski kataster, K.O. Škale, št. 1066, 1825; Terenski zapiski Muzeja Velenje (odslej TZ) – Plazl Milica, r. 1929, Titovo Velenje;
2. TZ – Mlinar Stane, r. 1914, Titovo Velenje; TZ – Plazl...; Franciskejski kataster ...;
3. Carl Smutz: *Historisch Topografisches Lexicon von Steyermark*, Graz 1823, IV. del, str. 395;
4. TZ – Lipnik Adolf, r. 1925, Škale, TZ – Lipnik Stane r. 1928, Škale; TZ – Arlič Franjo, r. 1920, Titovo Velenje;

5. Carl Schmutz: ..., IV. del, str. 395;
6. Janko Orožen: Paški Kozjak, Celjski zbornik 1973/74, Celje 1974, str. 343; J.A. Janisch: Topografisch-statistisches Lexikon von Steiermark. III. Bd. Graz 1885, s. 911–912;
7. Carl Schmutz: *ibid.*, II. Bd., Graz 1822, str. 444; *ibid.*, IV. del, Graz 1823, str. 11, 30, 187;
8. Tone Ravnikar: Razmišljanja ob nekaterih odprtih vprašanjih iz preteklosti Šaleške doline. Prispevki k zgodovini Šaleške doline. Šaleški razgledi II., Titovo Velenje 1989, str. 32;
9. Orts-Repertorium des Hertzogthums Steiermark, Graz 1872, str. 130; Special Orts-Repertorium von Steiermark, Wien 1883, str. 258; Special Orts-Repertorium von Steiermark, Wien 1893, str. 360–361; Gemeindelexikon der im Reichsrathe vertretenen Koenigreiche und Laender. IV. Bd., Steiermark, Wien 1905, str. 294;
10. Franciskejski kataster...; J.A. Janisch: *ibid.*; str. 911–912;
11. Carl Schmutz: *ibid.*; Gemeindelexikon..., str. 295;
12. Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Fond škalske dekanije: Škodni zapisnik Jožefa Kaša, 1817;
13. Glej opombo št. 11;
14. ZAC, Fond Dekanija Škale, Načrt vodnega mlina, 1856; IZ Vlado Miklavžina, r. 1928, Škale; TZ – Adolf Lipnik...; TZ – Stane Lipnik...;
15. Kronika župnije Bele vode;
16. Janko Orožen...; Ivan Mohorič: Problemi in dosežki rudarjenja na Slovenskem. Maribor 1978, I. del, str. 62–65; TZ – Vlado Miklavžina...;
17. Ivan Mohorič: *ibid.*, I. del, str. 132 in 133; TZ – Vlado Miklavžina...;
18. Anton Seher: Sto let RLV, Velenje 1975, str. 7–20; Jože Hudales: Vplivi premogovništva na Šaleško dolino. Tipkopis v Muzeju Velenje, Ljubljana 1983;
19. Štetja prebivalstva – gl. opombo št. 9;
20. Jože Hudales: Zdravstvo v Šaleški dolini, Titovo Velenje 1986, Tipkopis v Muzeju Velenje, str. 19;
21. Glej op. št. 11;
22. Glej op. št. 12; TZ – Anton Pečičnik, Titovo Velenje;
23. Slovenski gospodar, I. XI., št. 32, Maribor 9. 8. 1877, str. 263
24. Tone Ravnikar: Oris zgodovine šolstva v Šaleški dolini do leta 1918, v tisku; Škalska šolska kronika;
25. Celjske slovenske novine, leto I., št. 26, Celje 20. grudna 1848;
26. Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1925, str. 547–550; Janko Polec: Slovenski pravni znanstveniki preteklo dobe v tujini. Spominska knjiga ob 50-letnici društva »Pravnik«, Ljubljana 1939, str. 185–189; Tone Ravnikar: *ibid.*, str. 37;
27. Škalska kronika; Janko Serbec: Šaleška pokrajina, Planinski vestnik, Ljubljana 1924, str. 138;
28. Slovenski gospodar, leto I., št. 10, Maribor 1. 10. 1868, str. 7;
29. Slovenski gospodar, leto X, št. 50–52, Ljubljana 13., 20. in 27. decembra 1877;

30. *Slovenski gospodar*, št. 6, 5. februarja 1880, Ljubljana 5. februarja 1880;
31. *Slovenski gospodar*, leto XII., št. 7, 12. 2. 1880;
32. Štetja 1880, 1890 in 1900 – glej op. 9;

ŠKALE V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA

industrija in obrt v 20. stoletju

Razvoj premogovništva v Šaleški dolini je tesno povezan tudi s Škalami, zato bomo v kratkih obrisih razvoj premogovnika v 20. stoletju tudi prikazali. Šaleški premogovnik si je konec 19. stoletja ustvaril obsežno eksploatacijsko območje (jamsko polje cesarja Franca Jožefa), ki ga je sestavljalo triinštirideset dvojnih in enojnih jamskih mer ter en osredek. Odprto je ostalo le še vprašanje eksploatacijskih pravic za vzhodno obrobno območje pri Drucovi in pri Št. Bricu, kjer je bil glavni sloj slabše razvit. To vprašanje so rešili Lappovi nasledniki leta 1913, ko jim je Rudarsko glavarstvo podelilo šestnajst dvojnih in štiri enojne jamske mere na tem prostoru. Celotno polje je dobilo naziv »Jamsko polje Daniel«, v spomin na umrlega Daniela pl. Lappa. V prostorskem pogledu so bila Franc Jožefova polja v katastrskih občinah Škale in Velenje, medtem ko so Danielova polja segala deloma še v Škale ter v katastrske občine Velenje, Št. Bric, Pako in Šalek. K Lappovi posesti je potrebno prišteti še dve stari enojni jamski meri v Hrastovcu. Celotna Lappova posest oziroma posest njegovih dedičev v Šaleški dolini je tako znašala devetinspetdeset dvojnih in enajst enojnih jamskih mer ter en osredek. Kljub temu, da so vprašanje eksploatacijskih pravic na območju Št. Brica in Hrastovca uredili, eksploatacijskih del na teh območjih niso nikoli izvajali.

Po smrti Daniela pl. Lappa, ki je umrl leta 1910, je nje-

gova vdova leta 1914 rudnik prodala avstrijskemu državnemu erarju. Novi državni premogovnik so odslej imenovali Erarjev premogovnik v Škalah pri Velenju. Premogovnik je sicer dobival več naročil za premog, kot jih je mogel izpolniti, vendar na nova investiranja v času vojne ni bilo mogoče misliti. Po koncu prve svetovne vojne pa je premogovnik prešel v last Kraljevine SHS. Spadal je v sklop državnih rudarskih podjetij, ki so imela svojo generalno direkcijo v Sarajevu. V času stare Jugoslavije je proizvodnja v Rudniku lignita Velenje stalno nihala zaradi velikih konjunktur na tržišču premoga. Leta 1928 so začeli jamo modernizirati. Z modernizacijo so nadaljevali tudi v letih 1929, 1930/32 ter 1934. Le-ta je omogočila večjo in učinkovitejšo proizvodnjo. Kljub modernizaciji premogovnika in dejstvu, da so ob njem leta 1928 zgradili elektrarno, ki je postala najpomembnejši potrošnik velenjskega lignita, je proizvodnja po letu 1930 pričela padati. Upad proizvodnje v letu 1930 je bil povezan s splošno gospodarsko krizo.

Po zlomu stare Jugoslavije so v imenu okupatorja zastopniki Alpine Montan A.G. že 14. aprila 1941 prevzeli upravo Rudnika Velenje v svoje roke. Velenjski premogovnik je bil vključen v posebno družbo za preskrbo z energijo vse Južne Štajerske. Nemci so nadaljevali z raziskovanjem ležišč ter s povečano eksploatacijo premoga. Zaradi povečanja proizvodnje in dejstva, da se niso spuščali v odpiranje novih področij proti zahodu, je novi upravi začelo primanjkovati odkopnega prostora. Vse dotedanje odkopavanje v smeri severa od obeh jaškov se je nemreč razvijalo tako, da je spoštovalo varnostni steber, ki je bil od leta 1921 načrtan južno od naselja Škale. V okviru tega stebra so bili zajeti predvsem stanovanjski in gospodarski objekti domačije Vage (Potočnikova), pokopališče in cerkev Sv. Jurija z več pomožnimi objekti, osnovna šola in gostilna. Z napredovanjem jamskih del proti severu in zaradi odkopavanja tega področja so se navedeni objekti začeli postopoma rušiti in središče vasi Škale je po letu 1950 zalila voda. Močan udarec proizvodnji sta zadala napad enot 14. divizije na

premogovnik v noči od 30. aprila na 1. maj 1944 ter bombni napad zaveznikov 28. decembra 1944. 8. maja 1945 so Nemci rudnik zapustili in pustili rudniške naprave nepoškodovane, nepoškodovana je ostala tudi tehnična dokumentacija rudnika. V novi Jugoslaviji je lignit zaradi velikih potreb po energiji zopet dobival na ceni in s tem je povezana tudi modernizacija in širitev rudniških zmogljivosti. Proizvodnja premoga je skokovito naraščala, s tem pa tudi problemi, ki se ob tem pojavljajo, še zlasti spremembe na zemeljskem površju.

Proizvodnja premoga in število zaposlenih je v vseh letih obstoja premogovnika v Šaleški dolini močno nihalo. Podatek iz leta 1846 za Pesje nam pove, da sta tam delala le dva delavca in v celem letu nakopala le 338 centov premoga (okoli 19 ton). Okoli leta 1875 pa so vsa raziskovalna in delno tudi eksploatacijska dela skoraj v celoti zamrla. Nobeno od del iz tega prvega obdobja ni vključeno v temelje sedanjega velenjskega premogovnika. Popolnejše podatke o številu zaposlenih in proizvodnji pa imamo iz obdobja, ko je bil lastnik premogovnika Rudolf pl. Lapp. Prve tone premoga so pridobili že pri gradnji Rudolfjaška, tako da je proizvodnja v prvem letu znašala okoli 3.500 don lignita. V naslednjih letih je bila proizvodnja premoga sledeča:

– 1888	12.059 ton
– 1889	19.033 ton
– 1890	15.763 ton
– 1891	20.000 ton
– 1892	94.768 ton
– 1896	124.473 ton
– 1898	45.620 ton

Iz priložene tabele je lepo vidno, da je proizvodnja premoga vse do leta 1892 naraščala počasi in je šele po letu 1892 precej narasla. Porast proizvodnje v letu 1892 je povezan z izgradnjo železnice Celje–Velenje, ki so jo zgradili leta 1891. Proizvodnja je po letu 1896, ko je dosegla mak-

simuim, pričela strmo padati zaradi ne povsem znanih razlogov. Šele po letu 1913 se je proizvodnja zopet ustalila na okoli 100.000 ton letno. Leta 1905 so za hitrejši odvoz premoga zgradili železniško progo od Pesja do deponije premoga. Železniška postaja pri premogovniku je stala na zemljišču, ki je pripadalo katastrski občini Škale. Število zaposlenih premogarjev se je gibalo v času Lappovega lastništva med sto deset in štiristo. Iz poročil okrajnih glavarjev državnemu namestništvu v Gradcu ob vsakoletnih praznovanjih prvega maj je razvidno tudi število premogarjev v »Lappovem rudniku v Škalah pri Velenju«. Prvi podatki so za leto 1897, ko je bilo zaposlenih 197 premogarjev, nato pa je število stalno rastlo: 1901 202, 1905 222, 1909 367, 1913 430 in 1914 426 premogarjev. Zanimivo je tudi to, da je bilo v Lappovem premogovniku malo poklicnih premogarjev, tako da so kopanje premoga v glavnem opravljali kmečki bajtarji ter mali kmetje. Za delavce, ki niso izhajali iz agrarnega okolja, pa je Lapp dal zgraditi rudniške stanovanjske hiše. Ena takih hiš je stala tudi v Škalah, vzhodno od Špička jezera (ljudje so jo imenovali »Perkaus«, kar je popačenka nemške besede Berghaus), v kateri je stanovalo sedem rudarskih družin. Precej premogarjev je izhajalo tudi iz Škal, a je bilo med njimi malo »pravih delavcev« (delavcev, ki so se preživljali izključno s plačo). Večina med njimi je bila polproletarcev, saj so imeli tudi zemljo, ki jim je pomenila dodaten vir zaslužka. S kmetijstvom so se ukvarjali celo nameščenci rudnika. Velenjski rudnik so zaradi tega večkrat označevali za kmečki rudnik.

Premogovnik je v letih 1918/19 zaposloval okoli 700 delavcev, ki so nakopali 141.000 ton premoga. Proizvodnja premoga je po letu 1922, ko so nakopali 202.320 ton premoga, zopet pričela nazadovati. Kljub temu, da so leta 1928 zgradili velenjsko elektrarno, je bila proizvodnja še vedno dokaj nizka in je v letu 1934 padla komaj na 69.200 ton premoga. Po tem letu se je proizvodnja začela počasi dvigati in je v letu 1937 zopet presegla 100.000 ton ter v letu 1940

Škalski »strelci« na Veliko noč leta 1922

dosegla rekordnih 242.400 ton. Nemci so, kot je že bilo rečeno, proizvodnjo močno povečali in v letu 1942 izkopali že 322.630 ton premoga, leta 1943 pa 320.190 ton. V letu 1944 pa je proizvodnja zaradi partizanskega napada in zavezniškega bombardiranja ter zaradi krepitve narodno-osvobodilnega boja pričela hitro upadati. Tudi število delavcev je v tem obdobju močno nihalo. V letu 1931 je bilo na rudniku zaposlenih 559 delavcev, v letu 1932 432, v letu 1935 pa 309. Po letu 1936 je število delavcev počasi naraščalo, a je bilo še leta 1938 še vedno le 400 zaposlenih. Rudnik je v letih krize odpuščal svoje delavce, bila pa so obdobja, ko se je delalo le dva do tri dni na teden. Pri odpuščanju delavcev so upoštevali predvsem tiste, ki so imeli tudi posestvo, a je pri tem prihajalo do raznih nepravilnosti in privilegijev. Leta 1940 je bilo na rudniku zaposlenih 576 delavcev. Nemci so v času vojne povečali proizvodnjo tudi na račun večje zaposlenosti. Tako so zaposlili tudi veliko rudniških upokoјencev. V letu 1942 je bilo zaposleno skozi celo leto okoli 830 ljudi, v letu 1943 923 delavcev in nameščencev, in v letu 1944 936 delavcev (upoštevano tudi 11 obratnih zaščitnikov in 25 moških, ki so bili v alarmnih četah vermanšafta). (2)

Razen premogovnika v Škalah ni bilo druge industrije. Bilo pa je nekaj obrtnikov, ki so se preživljali samo z delom v obrti, še več pa takih, ki so se z obrtjo ukvarjali le občasno in jim je pomenila dodaten vir zaslužka. S takšno obrtjo so se ukvarjali tako delavci zaposleni v industriji kot tudi mali kmetje, ki se samo z delom na kmetiji niso mogli preživljati. Vsi mali kmetje so stremeli za tem, da vse sinove, razen naslednika na kmetiji, izučijo za kakršenkoli poklic. Učili so se seveda za poklic, za katerega je bilo na voljo vajeniško mesto in ne za poklic, ki bi si ga sami izbrali. Mnogi med njimi so ostali po koncu vajeniške dobe na cesti, nekateri so se zaposlili na premogovniku v Velenju ali tovarni usnja v Šoštanju, vsi pa so se še naprej ukvarjali tako ali drugače s poklicem, za katerega so se izučili. Od takih obrtnikov so imeli v Škalah bognerja (kolar), pinterja (sodar), kovače, žnidarje, tesarje, zidarje (tradicijska še iz 19. stoletja) in druge. Med zidarji sta bili še zlasti znani družini Kavreti in Šmoni, kjer so bili vsi sinovi zidarji.

Med »pravimi« obrtniki v Škalah pa je bilo največ trgovcev in gostilničarjev. Na začetku tega stoletja so bili v Škalah sledeči obrtniki: krčmar Adolf Švarc, čevljar Ivan Kvartič, mlinar Matevž Kaš, trgovec Ivan Senica ter krojač Jurij Kodrun. Josip Kovač, dolgoletni škalski župan, pa je bil lastnik opekarne, ki pa je v dvajsetih letih prenehala obratovati. Josip Kovač je bil hkrati tudi ravnatelj Kmetijske zadruge v Škalah. V Škalah je bila tudi hranilnica iz sistema Raiffeisen (Registrovane pridobitne in gospodarske zadruge), ki je obstajala še med obema vojnoma z imenom Kmetijska hranilnica (pojavlja se tudi z imenom Ljudska Hranilnica). V obdobju med obema vojnoma se je z ročno obrtjo, s katero se je tudi preživljal, ukvarjal le še krojač Alojz Pocajt, ostali obrtniki pa so bili le trgovci in gostilničarji. Tako so imeli trgovino Ivan Časl, Valentin Demšar, Miha Znoj, Stanko Jan in Jože Silovšek. Gostilna, ki je stala na sejmišču in je bila cerkvena last, pa je bila običajno oddana v najem cerkvenemu organistu. Najemnika te gostilne

sta bila Adolf Švarc in kasneje Ciril Venišnik. Nekaj časa je bila gostilna tudi pri Vagovih, kamor so radi zahajali premogarji. Ob gradnji velenjske elektrarne v letih 1927 in 1928 pa je bil v Škalah tudi kamnolom, kjer so lomili kamen za gradnjo. Kamnolom, ki je bil v bližini posestva Gorjakošek, je bil v času eksploatacije z gradbiščem povezan z ozkotirno železnico, po kateri so prevažali kamen. Istočasno so za potrebe gradnje uredili tudi dva peskokopa ob Sopotu, na posestvih kmetov Miklavžina in Jana. (3)

politično upravna razdelitev v 20. stoletju

V začetku 20. stoletja je krajevna občina Škale spadala v politični okraj Slovenj Gradec ter v sodni okraj Šoštanj, ki je obsegal 10 krajevnih občin. Sodni okraj je zavzemal površino 21.462 ha in štel 14.177 prebivalcev, od tega 6940 moških in 7237 žensk. Po narodnosti je bilo 13.750 Slovencev, 370 Nemcev (od tega 179 v Šoštanju in 131 v Velenju), štiri druge narodnosti, za 53 prebivalcev pa narodnosti ni vpisane. Po veri je bilo 14.151 katolikov ter 26 protestantov. V okraju sta bila dva trga, Šoštanj in Velenje, ter osem krajev, v katerih je bilo skupaj 2.909 hiš.

Krajevna občina Škale je obsegala pet vasi, ki so se razprostirale na površini 2.704 ha. Štele so 323 hiš, kjer je živelo 1.729 prebivalcev. 1.700 prebivalcev občine je bilo Slovencev, 17 pa Nemcev. H krajevni občini Škale so spadali kraji Škale, Plešivec, Škalske Cirkovce, Šmartinske Cirkovde in Št. Bric. Občinski urad je bil v Škalah, župan pa je bil Josip Kovač, ki je to dolžnost opravljal še kasneje v stari Jugoslaviji. V Škalah je bil tudi župnijski in dekanjski urad, ki ga je vodil dekan Jakob Lempl. Župnija Škale pa je imela precej večji obseg kot občina in je obsegala iste kraje kot v 19. stoletju. Od leta 1909 pa je dekanjske

posle prevzel dekan Ivan Rotner, ki je na tem položaju ostal do svoje smrti, oktobra leta 1934. V vasi Škale je bila leta 1905 trirazredna osnovna šola, ki jo je vodil nadučitelj Martin Matekovič. Poleg Škal je imel enorazredno osnovno šolo tudi Plešivec. Po podatkih iz popisa prebivalstva z dne 31. decembra 1910 pa je v občini Škale živel 1696 prebivalcev, v 304 hišah na 2.703 ha površine. 1667 prebivalcev je bilo Slovencev, 22 je bilo Nemcev, 7 oseb pa je bilo prijavljenih kot inozemci. V kraju Skale je živel 721 oseb v 121 hišah, od tega je bilo 694 Slovencev, 22 Nemcev, 5 oseb pa se je prijavilo kot inozemci. Presenetljiv je podatek, da se je število prebivalcev v občini v petih letih zmanjšalo za 33 oseb. Skoraj polovica vseh prebivalcev krajevnne občine Škale pa je v letu 1910 živel v kraju Škale. V škalski fari pa je ob tem popisu živel 3.705 oseb, od tega 1748 moških in 1957 žensk. (4)

V času stare Jugoslavije so spadale šaleške občine v slovenjegraški okraj, ki je zajemal območji Šaleške in Mislinjske doline. Ob koncu stare Jugoslavije je trinajst občin tega okraja obsegalo 484 km². Na šaleški del okraja je odpadlo 158,55 km² površine. Leta 1931 so v slovenjegraškem okraju našteali 28.800 ljudi, od tega jih je na šaleškem območju živel 12.710. Obseg in število občin se je v stari Jugoslaviji spreminjal. Ob komasaciji občin leta 1933 je bila upravna občina Škale priključena k občini Velenje. Že leta 1936 pa so bile znova vzpostavljene občine, kakršne so bile do leta 1933. Občina Škale je še vedno obsegala kraje Plešivec, Št. Bric, Škale, Šmartinske in Škalske Cirkovce. Površina občine je znašala 2.718 ha, od tega je bilo njiv in vrtov 523 ha, travnikov in pašnikov 756 ha, sadovnjakov 74 ha, vinogradov 8 ha, gozdov 1.341 ha ter 16 ha ostalih površin. Po popisu prebivalstva z dne 31. 3. 1931 je v občini živel 1.823 oseb (od tega v kraju Skale 812 ali skoraj polovica vseh prebivalcev občine). Prebivalstvo se je torej od leta 1910 do leta 1931 povečalo za 127 oseb ali za 7,5 %. To je za obdobje 21 let precej majhno povečanje. V občini je bilo 334 hiš, od tega 251 posestnikov,

44 kočarjev in 29 najemnikov. Občinski urad je bil v Škalah, župan pa je bil nekaj časa še Kovač Jože (po domače Oremuš, ki je bil župan v Škalah kar 27 let), nato pa Oštir Ivan (po domače Žvižgovčev). Po ponovni osamosvojitvi občine Škale, 4. novembra 1936 pa je župan postal Miklavžina Jernej, odborniki pa so postali Tajnšek Anton in Oštir Ivan ml. iz Škal ter Glažer Franc in Marn Hinko iz Velenja. Občinski tajnik v Škalah pa je bil v letih pred vojno Martin Silovšek. Po osvoboditvi so Krajevni narodnoosvobodilni odbor in kasneje krajevni Ljudski odbor Škale vodili Ludvik Jan, Miroslav Pevec, Filip Lesnjak ter Ivan Arlič. Tajnika sta bila Franjo Arlič in Adolf Lipnik, ki kasneje postane tudi predsednik odbora. (5)

politične organizacije in društva v škalah

Med političnimi organizacijami, ki so delovale v Šaleški dolini, je imela še zlasti velik vpliv klerikalna stranka. Vpliv klerikalne stranke, ki je uporabljala tudi gospodarski pritisk, je bil velik, kljub sorazmerno velikemu številu delavcev. Tudi v škalski župniji, kjer je živela večina rudarjev, je nad polovico prebivalcev še hodila k maši. Škalski župnik Matija Weiss je leta 1939 ugotavljal, da rudarji iz Pesja le malo zahajajo v cerkev in da delavstvo na rudniku, ki je komunistično usmerjeno, ovira dušno pastirstvo v njegovi župniji. Ugotovitev župnika je močno posplošena, saj komunisti svojega vpliva med delavci na velenjskem premogovniku v letih pred drugo svetovno vojno niso mogli razširiti. Med jamskimi delavci sta bila aktivna sodelavca komunistov le dva delavca, s katerima je bil do svoje smrti povezan Janko Ulrih. Večji vpliv na delavce premogovnika so imeli komunisti v obdobju od leta 1920 do leta 1930, ko je precej delavcev aktivno sodelovalo oziroma simpatiziralo s komunisti. Od škalskih delavcev sta bila v komu-

nističnem gibanju aktivna predvsem Miha in Alojz Stropnik ter Anton Mravljak. Brata Stropnik sta bila doma v Škalah na Kavretovi domačiji, Mravljak pa je bil doma na Zidarjevi kmetiji v Lazišah. Alojz Stropnik, ki je bil eden prvih šaleških komunistov, je imel svojo domačijo v Lokovici, kjer je nekaj časa bival tudi biro centralnega komiteja KPJ. Močno aktivni so bili komunisti v volilnem boju leta 1927, ko so bile 23. januarja volitve v oblastne skupščine ter 11. septembra volitve v narodno skupščino. Sklicevali so shode Delavsko-kmečkega republikanskega bloka, za katerega je pri skupščinskih volitvah v slovenjegraškem okraju kandidiral Miroslav Pevec iz Škal. Pevec je bil zaposlen na velenjskem premogovniku, bil je delavski zaupnik in tajnik Bratovske skladnice. Pri teh skupščinskih volitvah so komunisti (DKRB) dobili v občinah Velenje, Škale in Šoštanj 124 od 1387 oddanih glasov. V Škalah je bil doma tudi komunist Oto Mader, ki je bil v letu 1941 eden izmed organizatorjev vstaje v Šaleški dolini. (6)

Klerikalna stranka je svoj vpliv širila prek številnih društev in organizacij, ki jih je bilo veliko tudi v Škalah. Ker drugih društev v Škalah praktično ni bilo, se bomo malo natančneje ustavili pri teh. Ker je te organizacije ustanavljala škalska župnija, so v njih sodelovali prebivalci cele fare in ne le Škalčani. Že v začetku stoletja je bilo v Škalah Bralno društvo, ki je delovalo pod okriljem škalske župnije. 15. marca 1909 so ustanovili Marijino družbo za škalska dekleta, ki je takoj po ustanovitvi štela sto deklet škalske župnije. 5. julija 1909 pa je bila ustanovljena Cerkvena družba v čast presvetlemu srcu Jezusovem. Njena naloga je bila skrbeti za urejevanje in olepševanje cerkve Sv. Jurija v Škalah. Kot zanimivost naj navedem tudi prvi odbor te družbe: dekan Ivan Rotner je bil predsednik, Jožef Kovač njegov namestnik, Anton Jan tajnik, Martin Špeh blagajnik, odborniki pa so bili Martin Čanč, Martin Sevcnikar, Lukež Martinšek, Janez Videmšek in Rudolf Arlič. Ustanovili so še naslednje cerkvene organizacije: društvo »Tretjerednikov«, »Apostolovstvo mož in fantov«, ki je bilo usta-

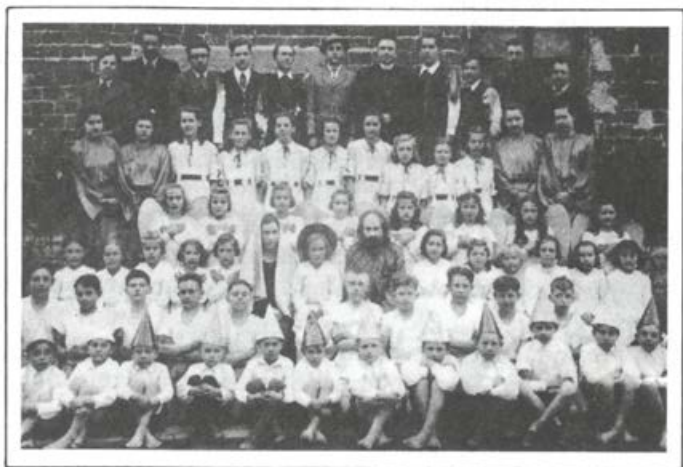
novljeno leta 1926 in v katerem je sodelovalo 50 mož in fantov, »Roženvensko bratovščino«, »Družbo krščanskih družin«, »Družbo apostolske molitve« ter »Marijino družbo sv. Ane za žene Škal in okolnih župnij«, ustanovljeno leta 1920. V Škalah je deloval tudi »Župnijski ubožni urad«, ki ga je vodil »ubožničar–oče ubogih« Josip Kovač. V župnijski cerkvi sv. Jurija so imeli organiziran tudi precej dober cerkveni pevski zbor. (7)

Organizacije, ustanovljene v Škalah v tridesetih letih, ki so bile tudi pod cerkvenim vplivom, pa so bile sledeče: Fantovski odsek in Dekliški krožek, Krajevna kmečka zveza, Mladinska kmečka zveza, Sadjarsko in vrtnarsko društvo, Prosvetno društvo Slomšek, Skupina bojnikov in organizacija JRZ. V okviru celjske podzveze fantovskih odsekov, je delovalo tudi šaleško okrožje. Sem je spadal tudi škalski fantovski odsek, ki so ga v Škalah ustanovili decembra leta 1936. Med ustanovitelji odseka so bili župnik Matej Weiss ter Plazl Ivan in Potočnik Stanko. Društvo je v pravila napisalo tudi sledeče: »Društvo skrbi za нравno, umsko in telesno vzgojo članov in za poglobitev narodnega, državnega in socialnega čutenja, mišljenja in razumevanja. Društvo ni politično«. Leta 1938 je bilo v odseku 36 fantov, ki jih je vodil uradnik velenjskega premogovnika Mrkolj Jože. V dekliškem krožku je bilo 30 deklet, vodila pa jih je Šaloven Fanika. Društvo je imelo organizirane tudi »mladce in naraščajnike«, ki sta jih vodila Glažer Franc in Cilka iz Pesja. Krajevna kmečka zveza v Škalah pa je bila ustanovljena avgusta leta 1936. Med podpisniki ustanovnega dokumenta so bili Jevšek Franc, Glažer Franc, Plešnik Jožef, Sedovšek Janez in Medved Josip. Namen društva je bil: »organizirati kmečki stan stanovsko, strokovno in kulturno ter mu priboriti vse pravice na vseh področjih javnega, zlasti gospodarskega življenja, pospešiti gospodarsko blagostanje kmečkega stanu, širiti združno misel in dajati pobudo za združno organizacijo. Delokrog društva obsega župnijo Škale.« Vodstvo zveze so zaupali naprednemu kmetu Josipu Medvedu iz Prelog. Zveza je

večkrat organizirala strokovna predavanja. Teh so se udeleževali kmetje iz cele župnije. Tako je spomladi leta 1937 organizirala strokovna predavanja ing. Dolinarja iz Celja, leta 1938 pa je bil v Šmihelu pri Šoštanju tudi tritedenski kmečki tečaj, ki so se ga udeležili tudi kmetje iz Škal. 3. septembra leta 1939 pa so v Škalah organizirali tudi tabor kmečke mladine. (8)

2. februarja 1939 je bil v Škalah ustanovni zbor »Skupine bojevnikov« za Škale in Velenje. Redni član društva, ki je delovalo po vsej kraljevini Jugoslaviji, je lahko postal vsak jugoslovanski državljan, ki se je udeležil prve svetovne vojne in bojov za Koroško, ali ki je odslužil vojaški rok v Jugoslaviji. Društvo je skrbelo za pomoč svojim tovarišem ali njihovim družinam ter za postavitev spomenikov padlim junakom in urejanje vojaških pokopališč oziroma grobov padlih vojakov. Predsednik društva v Škalah je postal Potočnik Ludvik (po domače pri Vagu) iz Škal, tajnik pa Kenda Ivan, uradnik iz Pesja. Na ustanovni listini pa je poleg Potočnik Ludvika podpisan tudi Deberšek Franc iz Deberc. Podružnico sadjarskega in vrtnarskega društva v Škalah, ki jo je vodil nadučitelj Ferdo Pokeržnik, so prav tako prištevali med cerkvene organizacije škalske župnije. Pokeržnik je večkrat prirejal tečaje in predavanja za člane društva in jim tudi svetoval pri nakupu in negi sadik ter sadnega drevja. Pokeržnik je imel tudi ročno škropilnico, ki jo je kmetom posojal, obenem pa jim je priskrbel tudi škropivo. Društvo, ki je imelo precej članov, je delovalo še celo po vojni (pod drugim imenom tudi med vojno). Katoliško prosvetno društvo »Slomšek« je bilo v Škalah ustanovljeno novembra leta 1937, na pobudo župnika Weissa. Takoj po ustanovitvi se je v društvo vključilo 120 ljudi, tudi v kasnejših letih pa je v društvu sodelovalo precej ljudi iz cele škalske župnije. Predsednik društva je postal Plazl Janez iz Pesja, ki je bil skupaj z bratom Jožetom tudi oskrbnik prosvetnega doma. 2. oktobra leta 1938 so v Škalah blagoslovili temeljni kamen novega prosvetnega doma, ki so ga deloma odprli že 4. decembra 1938. V okviru prosvet-

nega društva so prirejali razne igre, imeli pa so tudi svoj tamburaški orkester, ki ga je vodil Plazl Jože. (9)

Igralci Katoliškega prosvetnega društva pred II. svetovno vojno

Splošno politično usmeritev prebivalstva v Šaleški dolini pokažejo tudi volilni rezultati. Na občinskih volitvah leta 1936 je JRZ (Jugoslovanska radikalna zajednica) dosegla velik uspeh, saj je dobila vse šaleške občine v svoje roke. V občini Škale so vsi volilni upravičenci volili za JRZ, tako da lista delovnega ljudstva (združenih delavcev, kmetov in obrtnikov), katere nosilec je bil Andrej Martinšek, ni dobila niti enega glasa. Vendar je potrebno pri tem poudariti, da se je pred volitvami vršil precejšen pritisk na volilce (celo rudniški nadzorniki so pritiskali na svoje delavce), tako da je marsikateri volilec popustil pred temi pritiski. Pri volitvah v narodno skupščino leta 1938 je v Škalah od 345 volilcev (vseh volilnih upravičencev je bilo 475) glasovalo za JRZ 241 volilcev, 84 pa jih je glasovalo za opozicijsko Mačkovo listo, na kateri sta kandidirala Simon Blatnik in Albert Puncer. JRZ je imela v Škalah tudi dve zborovanji v letu 1937, kjer sta nastopila bivši minister prof. Ivan Vesenjaki ter tajnik stranke in bivši voditelj Or-

june ing. Marko Krajnc. Prav tako je bilo precej razširjeno versko in klerikalno časopisje. V Škale je leta 1939 prihajalo 50 Slovenskih gospodarjev, 60 izvodov Naše moči, 30 Slovenskih delavcev in 6 Slovencev ter razmeroma veliko izvodov raznih verskih glasil (npr. 78 Bogoljubov in 72 Glasnikov presvetega srca Jezusovega). Imamo tudi podatke o številu naročnikov Mohorjeve družbe za leto 1916, ko jih je bilo 108 in za leto 1921, ko je to število padlo na 80 naročnikov. V Škalah je bilo tudi nekaj naročnikov Domovine, to je liberalnega časopisa pisanega za podeželje, ki je izhajal med obema vojnama. (10)

šola v škalah v 20. stoletju

Šola v Škalah je bila v začetku tega stoletja še vedno tri-razrednica, vodil pa jo je do leta 1905 nadučitelj Martin Matekovič. Od leta 1905 pa vse do leta 1919 je bil nadučitelj škalske šole Martin Krajncič, od leta 1900 dalje pa je v Škalah poučevala učiteljica Agneza Kosar. Šolski okoliš je leta 1905 obsegal naslednje kraje: Škale, Št. Bric, Pesje, Preloge, Staro vas, Podgorje, Podkraj, Škalske in Šmartinske Cirkovce ter Plešivec (samo ena učenka). Šoloobveznih otrok je bilo 328, šolo pa je obiskovalo 317 učenk in učencev. V šolskem letu 1911/12 v škalski šolski okoliš ne spadata več Plešivec in Cirkovce. V tem letu je od 308 šoloobveznih otrok šolo obiskovalo le 258 otrok. Razlika med šoloobveznimi in šoloobiskujočimi učenci se je pojavljala zaradi tega, ker je nekaj učencev obiskovalo druge šole v dolini, nekaj učencev je bilo nesposobnih za pouk, nekaj jih je bilo oddaljenih od šole več kot 4 km, nekaterim otrokom pa so podelili tudi šolske olajšave. Leta 1910 je službo učitelja v Škalah nastopil Ferdo Pokeržnik, ki pa je bil med prvo svetovno vojno vpoklican v vojsko. Med prvo svetovno vojno je pouk v šoli potekal normalno in v letu 1916/17 je šolo v Škalah obiskovalo 254 otrok od 306 šoloobveznih. Krajevni šolski svet v Škalah so v tem letu

sestavljali sledeči člani: Silovšek Franc, Oštir Ivan, Rotner Ivan, Krajnčič Martin, Kovač Jože, Arlič Rudolf, Jan Anton in Štrigl Janez. Na šoli sta v tem letu poučevala še vedno le Krajnčič Martin in Kosar Agneza, verouk pa je poučeval škalski kaplan Fridrih Strnad. (11)

V času stare Jugoslavije je šolski okoliš Škale obsegal sedem krajev v občini Škale in Velenje. V škalski občini sta bila to kraja Škale in St. Bric, v velenjski pa Pesje, Podgorje, Preloge, Podkraj in Stara vas. Šolski upravitelj je leta 1919 namesto Krajnčič Martina postal Pokeržnik Ferdo, ki je ostal nadučitelj v Škalah vse do začetka druge svetovne vojne. V šolskem letu 1927/28 se je šola v Škalah preuredila v štirirazrednico. Krajevni šolski odbor so v tem letu sestavljali naslednji odborniki: predsednik Ivan Oštir, blagajnik Franc Skaza, zapisnikar Ferdo Pokeržnik ter člani Ivan Arlič in Franc Berlizg iz škalske ter Ferdo Valenčak in Jernej Žurman iz velenjske občine. Leta 1929 se je šola zopet preuredila, in sicer v šestrazrednico, kar je ostala vse do vojne. Zakon o šolah pa je leta 1933 uzakonil osemletno obvezno šolanje otrok. Z leti se je število učiteljev povečevalo, tako da je bilo v šolskem letu 1939/40 na šoli v Škalah 6 stalnih učiteljev. V Škalah so tako poleg Ferda Pokeržnika in Agneze Kosar, ki sta poučevala v Škalah v letu 1919, poučevali še naslednji učitelji: Lazar Marija, Pokeržnik Mara, Stana Benedik – Janež, Jožefa Reven, Ivan Lazar, Alojzij Radšel, Franc Kramer, Jožica Hvalec ter Zora Radšel. Nekateri med njimi so bili v Škalah le kratek čas, nekateri, kot na primer Agneza Kosar, pa so celotno delovno dobo preživeli na šoli v Škalah. Kosarjeva je namreč poučevala na škalski šoli od leta 1900 pa vse do leta 1935, ko se je upokojila. Poleg učiteljev so k učiteljskemu osebju spadali tudi kaplani škalske župnije, ki so na šoli poučevali verouk.

Tudi število učencev na škalski šoli je v tem obdobju precej nihalo. V letu 1921/22 je bilo v šolskem okolišu 336 šoloobveznih otrok, od tega jih je pouk v Škalah obisko-

valo 310. V šolskem letu 1932/33 pa je od 406 šoloobveznih otrok šolo v Škalah obiskovalo le 322 otrok. V šolskem letu 1939/40 pa je bilo 335 šoloobveznih otrok, šolo pa je obiskovalo le 264 otrok. Število otrok, ki so obiskovali šolo v Škalah je bilo torej vseskozi precej manjše od števila otrok, ki bi šolo morali obiskovati. Večina teh otrok je bila iz velenjskega dela škalskega šolskega okoliša. Ti otroci so obiskovali osnovno šolo v Velenju ali Šoštanju ter meščansko šolo v Šoštanju. Navadno so se starši odločili za ta korak zaradi bližine ene od teh šol, večkrat pa je bil vzrok tudi v tem, da so na šolah v Velenju in Šoštanju učili boljši učitelji kot v Škalah (zlasti v višjih razredih, kjer je v Velenju poučeval znani učitelj Franc Mlinšek). Večkrat se je zgodilo, da so tudi otroci iz Škal hodili v višje razrede v šolo v Velenje ali Šoštanj. V tem obdobju so šolo obiskovali v glavnem otroci slovenske narodnosti, med njimi pa je bilo tudi nekaj otrok nemške, avstrijske in ruske narodnosti.

Na šoli pa je v letih med obema vojnama delovalo tudi več šolskih organizacij, v katerih so sodelovali vsi učenci. Tako je na šoli v Škalah že od leta 1922 dalje delovala organizacija Mladi junaki, v katero so bili vključeni vsi učenci zadnjih razredov. Zavzemala se je za to, da učenci ne bi uživali alkoholnih pijač. Poleg te so bile na šoli še sledeče organizacije: Mladinska matica, ki je leta 1934 štela 46 članov, podmladek Jadranske straže v katero je bilo vključeno 207 otrok in posebni oddelek »Sokolske dece«, ki je bil organiziran pod okriljem Sokola iz Velenja. Na šoli sta delovali šolska in učiteljska knjižnica, leta 1931 pa so ustanovili tudi javno knjižnico. Iniciator in ustanovitelj knjižnice je bil šolski upravitelj Ferdo Pokeržnik, vodila pa jo je njegova žena Mara Pokeržnik. Knjižnica, ki je imela svoje prostore v šoli, je imela ob ustanovitvi 88 knjig, do konca leta pa si je knjige izposodilo 27 oseb (knjižnica je bila ustanovljena 25. decembra). Število knjig v knjižnici pa je le počasi naraščalo, tako je leta 1939 knjižnica štela le 127 knjig, pa tudi izposoja je bila bolj

skromna. 5. decembra leta 1938 so učitelji s svojimi učen-
ci priredili tudi igro s petjem, z naslovom »Miklavž pri-
haja«.

Med drugo svetovno vojno se je pouk nadaljeval, a vse slo-
venske učitelje so odpustili oziroma upokojili. Zamenjali
so jih učitelji, ki so prišli k nam v glavnem z Gornje Šta-
jerske. Upravitelj škalske šole Ferdo Pokeržnik, ki se je že
pred vojno spogledoval s kulturbundovci, pa je opravil po-
sebnostno preizkušnjo in je odšel poučevati v bližino Gradca.
Nemci so v šoli organizirali tudi jezikovne tečaje, ki so se
jih morali udeleževati vsi prebivalci stari do 60 let. Pouk
v šoli je seveda potekal v nemščini, zato je bilo učenje v
glavnem mehansko oziroma na pamet, zato je bil temu
primeren tudi učni uspeh. Učence so v začetku učili le ko-
rakati in prepevati nemško državno himno in nacistične
bojne pesmi. Po letu 1942 je pričel obisk v vseh šolah upa-
dati, saj so starši in otroci svoj odpor do nemškega šolst-
va izražali tudi v izostajanju od pouka.

Že 3. junija 1945 pa je učiteljica Reven Jožefa zopet orga-
nizirala pouk na šoli v Škalah. Sredi junija se ji je pri-
družil Tone De Costa iz Šoštanja, konec junija pa še uči-
teljica Justina Vranič. Pouk se je za to šolsko leto zaklju-
čil 15. julija 1945. Šolsko leto 1945/46 se je pričelo 15.
oktobra, na šoli pa so poučevali sledeči učitelji: upravnica
Jožefa Reven, Justina Vranič, Ivanka Bošnjak, Vida Cilen-
šek in Marija Žorž. V šolskem letu 1946/47 je bilo na šoli,
ki je imela še vedno šest razredov, 211 učencev. Kadrovska
sestava učiteljev se je v letih po vojni močno menjavala,
zato bomo na tem mestu omenili le upravnike šole. Jožefo
Reven je leta 1947 zamenjala začasna upraviteljica Kac
Ljudmila, ki je upraviteljske posle leta 1948 predala Cvikl
Miri. Zaradi ugrezavanja terena in pokanja šolske stavbe je
ministrstvo za prosveto leta 1947 izdalo odlok, da se mora
šola v Škalah ukiniti, pouk pa nadaljevati v Pesjem. Ker
se krajani s tem niso strinjali in ko so jim predstavniki
premogovnika zagotovili, da se pouk v šoli še lahko odvi-

ja, so z ukinitvijo šole počakali. Pred začetkom šolskega leta 1947/48 je rudniška komisija obe šolski stavbi zopet pregledala in ugotovila, da je v novi zgradbi pouk možen le še tri mesece. 1. novembra istega leta je bila nova šolska stavba izpraznjena, pouk pa so izvajali v starem šolskem poslopju. Šola, ki je imela še takoj po drugi svetovni vojni šest oddelkov, je imela konec leta 1947 le še dva oddelka. V šolskem letu 1948/49 pa so se morali dokončno posloviti tudi od stare šole. Začasno so se učitelji in učenci preselili v privatno hišo Leskovšek Jožeta (po domače Vaznerja), kjer so namesto dveh uredili le en razred. Zaradi neprimernih prostorov za normalno odvijanje pouka so leta 1949 šolo v Škalah ukinili. Učenci so se prešolali na osnovne šole v Velenje, Pesje, Plešivec in Cirkovce.

Na temeljih, na katerih naj bi zrastel nov združni dom so krajan Škal leta 1951 pričeli zidati novo šolsko poslopje. Z udarniškim delom in prostovoljnimi prispevki krajanov so šolo do konca leta 1952 uspeli spraviti pod streho. Dela pa so se nato ustavila. Krajan Škal so zahtevali, da jim pri izgradnji šole pomaga tudi Rudnik Velenje, ker je neposredno odgovoren, da je kraj ostal brez šole. Zaradi nesoglasij so dela počasi napredovala in šele v šolskem letu 1954/55 so zopet pričeli s poukom, vendar samo v dveh razredih, ker šolska zgradba še ni bila dokončana. Svet za kulturo in prosveto je na novo šolo postavil za upravnico Plazl Milico, za učiteljici pa Žvan Almo in Cimperc Jožico. Na novo šolo se je vpisalo 113 učencev, ki so pouk obiskovali v dveh izmenah. Ves šolski inventar stare šole je bil uničen, zato je bilo potrebno kupiti novega. Iz Pesja, kamor se je preneslo nekaj starih učil, so uspeli dobiti del šolske in učiteljske knjižnice. Ker na šoli ni bilo primernih prostorov, je administrativne in upravne posle opravljala upravnica šole Milica Plazl kar na domu. V prvi šolski odbor na novi šoli so bili izvoljeni sledeči krajan Škal: Oremuž Matevž, Sitar Karl, Krajnc Maks, Silovšek Heda, Klančnik Hermina, Žvan Alma in Plazl Milica. Šele v šolskem letu 1959/60 so na šoli uredili tudi fasado

in vodovod, tako da je bila šele v tem letu šola dokončana. Žal pa je tudi to šolsko stavbo doletela podobna usoda kot stari šolski zgradbi na škalskem griču. (12)

škale med nob

Šaleško dolino so Nemci zavzeli 10. aprila 1941. Slovenjegraški okraj, kamor je upravno spadala tudi občina Škale, je bil proti koncu maja 1941 ukinjen, Šaleška dolina pa je bila priključena k celjskemu okraju. Občina Škale oziroma Skalis, kot se je kraj med vojno imenoval, je ostala samostojna občina do 15. avgusta 1941, ko je bila po odredbi šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko izvedena komasacija občin. Občina Škale je bila priključena občini Velenje, ki je bila v času vojne poleg Šoštanja edina občina v dolini. Takoj po prihodu pa so Nemci odstavili stare župane in na njihova mesta postavili kulturbundovce. Župan škalske občine je postal upokojeni orožnik Ivan Šmon. On in njegov sin sta bila vneta okupatorjeva pomagača. V noči na 1. september je šaleška partizanska skupina zažgala njegovo hišo in gospodarsko poslopje, ki je bila v samoti pod Lubelo. Šmon, ki so ga partizani hoteli kaznovati zaradi sodelovanja z okupatorjem pa ni spal doma ampak v občinski hiši in se je kazni izmaknil. Požig Šmonove hiše je bila prva akcija proti okupatorjevim pomagačem in izdajalcem v Šaleški dolini ter je imela velik odmev, okupatorjeve privrženice pa je močno prestrašila. Poleg porušitve jugoslovanskega upravnega aparata je okupator istočasno razpustil tudi vse slovenske organizacije in društva ter pričel izgrajevati Štajersko domovinsko zvezo. Nemci so hoteli zapleniti tudi vse slovenske knjige iz knjižnic, ki so delovale v Šaleški dolini, kar pa jim ni uspelo. Mnogi zavedni Slovenci so knjige skrivali in jih tako ohranili pred uničenjem. Škalski komunist Oto Mader je odnesel knjige iz knjižnice že razpuščene Vzajemnosti v Pesju in jih zakopal. Te knjige so ostale zakopane ves čas vojne.

Nacisti so hoteli slovensko Štajersko ponemčiti v roku od štirih do petih let. Germanizacijo naj bi pospešile deportacije tistih Slovencev, za katere so Nemci menili, da bi ovirali ponemčevalni proces. V prvi vrsti so imeli v mislih izobražence in tudi Slovence, ki so se na Spodnje Štajersko preselili po letu 1914 (v Škalah je bilo po nemških podatkih takih oseb 39, od teh jih je bilo 11 predvidenih za preselitev). Deportacijo teh oseb v Srbijo, Hrvaško in Bosno so Nemci izvedli v treh valih. Večina oseb je bila iz Šaleške doline in tudi iz Škal izseljena v drugem valu. Med prvimi je bil izseljen škalski župnik Matija Weiss, ki so ga izselili v Srbijo. Po nemških dokumentih bi naj iz Škal izselili 20 oseb, po podatkih, ki jih je zbrala zgodovinska komisija pri občinskem odboru ZZB NOV Velenje pa je bilo izseljenih 14 oseb iz Škal in to v obdobju od 11. julija 1941 do 29. septembra 1941. Precej ljudi pa so Nemci tudi aretirali in zaprli v zapore v Celju in Mariboru ali pa jih poslali v koncentracijska taborišča. V koncentracijska taborišča je bilo iz Škal odpeljano 18 oseb od katerih jih je 8 v taboriščih umrlo. Nemci so včasih odpeljali kar cele družine in tako so tudi iz Škal že leta 1942 odpeljali dru-

žine Kavre, Brezovšek, Begunt, leta 1944 pa tudi družino Karničnik. V zaporih v Celju in Mariboru pa je bilo zaprtih 13 oseb iz Škal in kar 10 jih je bilo ustreljenih. Precej prebivalcev Škal pa se je vključilo tudi v partizansko vojsko in aktivno sodelovalo v bojih z okupatorjem po celi Jugoslaviji. Po podatkih zgodovinske komisije pri ZZB NOV Velenje je bilo v partizanskih vrstah 56 borcev iz Škal. Bili so razporejeni v različnih enotah NOV in POS, a vendar je bila večina med njimi vključena v enote 14. divizije. Od 56 borcev je med vojno 13 borcev izgubilo življenje. Med vojno je zaradi okupatorjevega nasilja izgubilo svoje življenje torej 31 prebivalcev Škal. Nekaj prebivalcev Škal pa so likvidirali tudi partizani zaradi sodelovanja z okupatorjem oziroma izdajstva. Potrebno pa je poudariti tudi dejstvo, da so Nemci v letih 1942, 1943 in 1944 izvajali mobilizacijo Slovencev v nemško vojsko. Ker partizansko gibanje v letih 1942 in 1943 še ni bilo tako razvejano, da bi lahko sprejelo v svoje vrste vse mobilizirance, je morala večina med njimi oditi v nemško vojsko. Precej teh mobilizirancev je svoja življenja izgubilo na frontah širom Evrope in tako je tudi v Škalah težko zaokrožiti davek, ki ga je kraj moral plačati v drugi svetovni vojni. (13)

ugreznine

Prva ugrezninska jezera v Šaleški dolini, ki nastajajo zaradi izkopavanja premoga, so se pojavila že po letu 1892, ko se je proizvodnja premoga ustalila. Poleg manjših mlak je prvo večje jezero nastalo leta 1895. Imenovalo se je »Kališnikov tajht« in je obstajalo vse do leta 1952, ko so ga zaradi začetka gradnje stadiona zasuli. V letih 1902 do 1905 sta nastala nadaljna ribnika, ki sta dobila ime »Ciganca« in »Mali ribnik«. Slednji se kasneje preimenuje v »Mladinsko jezero«. Veliki ribnik (pozneje imenovan Pesjansko jezero) pa je nastajal od leta 1907 do leta 1917 zahodno od malega ribnika. Ljudje so ta dva ribnika po-

gosto imenovali tudi »Pesjanska tajhta«, oziroma »Ta mali tajht« in »Glinškov tajht«. Leta 1919 je začel nastajati »Špičkov ribnik«, ki je dobil ime po takratnem jemskem upravniku Jaroslavu Špički, ki je stanoval v hiši nad ribnikom. To jezero se je pozneje preimenovalo v »Turistično jezero«, sedaj pa se uradno imenuje »Škalsko Jezero«. V letu 1925 pa je začelo nastajati Plevelovo jezero. Ime je dobilo po domačem imenu kmetije, na kateri je to jezero nastalo. Lastnik te kmetije, ki se je razprostirala med jaškom Škale in škalskim hribom, je bil Gregor Meh, ki se je potem preselil na kupljeno kmetijo v Podkraj pri Velenju. (14)

Prvo naselje v Šaleški dolini, ki se je ugreznilo zaradi izkopavanja premoga, so bile Škale. Središče Škal, s tisoč let staro cerkvijo sv. Jurija in župniščem, šolskima stavbama, stavbo občine, trgovino in gostilno, društvenim domom ter pokopališčem, se je moralo umakniti vodi, ki ga je zalila. Poleg teh stavb sta bili neposredno ogroženi tudi posestvi Ludvika Potočnika in Marije Švarc. Zaradi širitve proizvodnje Nemci niso upoštevali varnostnega stebra pod Škalami, ampak so pričeli z odkopavanjem in s tem praktično zapečatili usodo Škal. Na predlog tedanje rudniške uprave, je 19. 6. 1941 šef civilne uprave na Spodnje Štajerskem, odobril odkopavanje preko meje varnostnega stebra pod Škalami. Nemci so pripravljali izpraznitev in razlastitev zemljišča ter izgradnjo nadomestnih objektov in pokopališča. Že leta 1942 so Nemci prepovedali pokopavati na škalskem pokopališču, tako da so morali umrle pokopavati na pokopališču v Šmartnem pri Velenju. Posstvo Potočnik Ludvika je bilo zaradi ugreznanja uničeno že leta 1943, razpoke na zgoraj omenjenih stavbah pa so se pokazale že v letu 1944 in 1945.

4. novembra 1945 so se krajani Škal zbrali na sestanku v pisarni KNOO Škale (krajevni narodnoosvobodilni odbor), da bi dosegli ukinitvev odkopa v smeri proti Škalam oziroma, da se jim omogoči izgradnja nadomestnih stavb

in pokopališča. Na predlog Ministrstva za industrijo in rudarstvo v Ljubljani je razpisal Okrožni odbor OF Celje dne 5. novembra lokalni komisijski ogled in javno razpravo za ugotovitev dejanskega stanja povzročene škode. Ogleda in razprave so se med drugimi udeležili tudi Leskošek Franc, minister za industrijo in rudarstvo, dr. Homan Anton, ing. Mastnak Josip, Dr. Šoba Stefan za E.V. Sud v likvidaciji, ing. Kenda Franc, vsi prizadeti ter drugi. Komisija je ugotovila dejansko stanje in predlagala postopno evakuacijo naselja. Po mnenju strokovnjakov bi se kljub ustavitvi del pokanje zgradb in ugrezanje zemljišča nadaljevalo. Iz zapisnika pa je tudi razvidno, da se je novi oblasti mudilo čimprej razrešiti ta problem, da bi lahko nadaljevali z izkopavanji pod Škalami. Ministrstvo za industrijo in rudarstvo je 27. julija 1947 izdalo odločbo o evakuaciji cerkve sv. Jurija, ki bi se morala opraviti do 31. oktobra istega leta. Odločbo so utemeljili s tem, da se odkopno polje izpod bivšega Potočnikovega posestva širi proti cerkvi in župnišču. Župnik Weiss se s tem ni strinjal in je zahteval dovoljenje, da sme opravljati cerkvene obrede v cerkvi vse dotlej, da se bodo pokazale večje razpoke. Zahteval pa je

tudi, da se še pred končno evakuacijo sprejme sklep o zidavi nove cerkve v Škalah. Zaradi vse večjih razpok in zaradi odpadanja ometa so uredili društveni dom za opravljanje cerkvenih obredov. Z izkopavanji so nadaljevali in 15. novembra 1950 je uprava Rudnika lignita Velenje z dopisom opozorila Krajevni ljudski odbor Škale, da izkopavajo v neposredni bližini Škal (55 m do 83 m od posameznih zgradb). Zahtevali so takojšnjo evakuacijo prebivalcev zaradi neposredne nevarnosti za življenja ljudi. Pokanje stavb se je nadaljevalo, cerkev sv. Jurija se je v letu 1951 nagnila in pogreznila za več metrov. 27. septembra leta 1951 so zato cerkveni stolp minirali, in to je pomenilo tudi dokončni propad središča vasi Škale. (15)

Opombe:

1. Anton Melik, *Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino*, Ljubljana 1957, str. 436–448; Anton Sore, *Šaleška dolina nekdaj in danes*, Geografski vestnik, letnik XVII 1955/56, Ljubljana 1957; Anton Sore, *Velenjska kotlina včeraj in danes*, Celje 1963; Dr. Anton Sore, *Novejša populacijska in ekonomska gibanja v Velenjski kotlini*, Celjski zbornik 1973/74; Jože Marolt, *Hribovska naselja v zahodnem delu Šaleške doline*, Celjski zbornik 1969/70; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, Ljubljana 1937, str. 552–553.

2. Janko Orožen, *Zgodovina premogovnika v Velenju*, Celjski zbornik 1960, str. 257–179; Anton Seher, *Od raziskav do 4.000.000 ton lignita letno, 100 let rudnika lignita Velenje*, Velenje 1975; Franc Rozman, *Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem*, Ljubljana 1979, str. 26; Dr. Milan Ževart, *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*, Ljubljana 1977, str. 16–19 ter 141–145; Peter Ficko, *Rudarsko Velenje do ustanovitve stare Jugoslavije*, Kronika, leto XIX, št. 3, Ljubljana 1971; Jože Šorn, *Premogovniki in njihovi rudarji v obdobju 1848–1918*, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, letnik VIII–IX, št. 1–2, Ljubljana 1968–1969; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, Ljubljana 1937, str. 552–553.

3. *Trgovski in obrtniški kažipot po slovenskem Štajerskem*, izdalo in založilo Občeslovensko obrtno društvo v Celju leta 1905; *Specialni krajevni repertorij za Štajersko izdelan na podlagi podatkov ljudskega štetja z dne 31. decembra 1910*, Dunaj 1918; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, Ljubljana 1937, str. 552–553.

4. *Trgovski in obrtniški kažipot po slovenskem Štajerskem*, izdalo in založilo Občeslovensko obrtno društvo v Celju leta 1905; *Specialni krajevni*

repertorij za Štajersko izdelan na podlagi podatkov ljudskega štetja z dne 31. decembra 1910, Dunaj 1918; Ferdo Pokeržnik, Kratek oris, zgodovina in razvoj ljudske šole v Škalah pri Velenju, Škale 1. maj 1940, Arhiv Muzeja Velenje; Ferdo Pokeržnik, Zgodovina osnovne šole v Škalah, Škale 15. april 1929; Kronika župnije v Škalah; Kronika župnije v Škalah; Šolska kronika Škale.

5. Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 552–553; Šolska kronika Škale; Kronika župnije v Škalah; Zapisniki Krajevnega narodnoosvobodilnega odbora Škale ter Krajevnega ljudskega odbora Škale, fond zapisniki Škale, Zgodovinski arhiv Celje.

6. Dr. Milan Ževart, Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini, Ljubljana 1977; Izjava Adolfa in Staneta Lipnika iz Škal, Arhiv Muzeja Velenje; Izjava Plazl Milice iz Titovega Velenja, Arhiv Muzeja Velenje.

7. Kronika župnije Škale; Pravila »Cerkvenega društva v čast presvetlemu srcu Jezusovem v Škalah«, fond društva v Arhivu Slovenije. Izjava Adolfa in Staneta Lipnika, Arhiv Muzeja Velenje.

8. Dr. Milan Ževart, Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini, Ljubljana 1977; Kronika župnije Škale; Pravila »Krajevne kmečke zveze v Škalah«, fond društva v Arhivu Slovenije; Ustanovna pravila »Fantovskega odseka v Škalah«, fond društva v Arhivu Slovenije.

9. Ustanovna izjava in pravila »Skupine bojnikov v Škalah«, fond društva v Arhivu Slovenije; Šolska kronika Škale; Škalska župnijska kronika; Izjava Adolfa in Staneta Lipnika, Arhiv Muzeja Velenje.

10. Škalska župnijska kronika; Dr. Milan Zevart, Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini, Ljubljana 1977; Izjava Valterja Demšarja iz Titovega Velenja, Arhiv Muzeja Velenje; Izjava Adolfa in Staneta Lipnika, Arhiv Muzeja Velenje.

11. Šolska kronika Škale; Trgovski in obrtni kažipot po slovenskem Štajerskem, izdalo in založilo Občeslovensko obrtno združenje v Celju leta 1905; Ferdo Pokeržnik, Zgodovina osnovne šole Škale, Škale 15. april 1929, Arhiv Muzeja Velenje; Ferdo Pokeržnik, Kratek oris zgodovine in razvoja ljudske šole v Škalah pri Velenju, Škale 1. maja 1940, Arhiv Muzeja Velenje.

12. Šolska kronika Škale; Dr. Milan Ževart, Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini, Ljubljana 1977; Izjava Milice Plazl, Arhiv Muzeja Velenje; Izjava Valterja Demšarja, Arhiv Muzeja Velenje; Izjava Adolfa in Staneta Lipnika, Arhiv Muzeja Velenje.

13. Dr. Milan Ževart, Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini, Ljubljana 1977; Življenjepisi padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, Arhiv ZZB NOV Velenje, Seznam preživelih in padlih borcev, seznam zaprtih in ustreljenih oseb, seznam umrlih taboriščnikov ter seznam izseljenih oseb in oseb poslanih v taborišča iz Škal, Arhiv ZZB NOV Velenje;

Izjava Milice Plazl, Arhiv Muzeja Velenje; Izjava Adolfa in Staneta Lipnika, Arhiv Muzeja Velenje.

14. *Jože Hudales, Ribištvo v Velenju in okolici do druge svetovne vojne, 40 let Ribiške družine Titovo Velenje, Titovo Velenje, avgust 1986, str. 19–20; Ivan Pirš, Mala kronika Ribiške družine Titovo Velenje, 40 let Ribiške družine Titovo Velenje, Titovo Velenje, avgust 1986, str. 26;28.*

15. *Anton Seher, Od raziskav do 4.000.000 ton lignita letno, 100 let rudnika lignita Velenje, Velenje 1975; Zapisniki sestankov ter korespondenca med Rudnikom lignita Velenje, KLO Škale ter župnije Škale o evakuaciji škalskega griča ter nadomestnih gradnjah, fond KLO Škale, ovoj zapisniki in gradbene zadeve, Zgodovinski arhiv Celje; Odločba Ministrstva za industrijo in rudarstvo Ljudske republike Slovenije z dne 24. novembra 1945, fond KLO Škale, ovoj zapisniki, Zgodovinski arhiv Celje.*

ZATON ŠKAL

Škale kot pomembno središče, so začele ugašati z naraščajočim razvojem trgovine, obrti in industrije v Šoštanju in Velenju. Verjetno je bil to razlog, da lavantinska škofija po smrti dekana Ivana Rotnerja ni namestila novega dekana v Škalah, temveč ga je imenovala v Šmartnem pri Velenju. Novi župnik Matej Weiss je bil zavedni koroški Slovenec s Krke pri Sv. Emi, ki je moral po plebiscitu leta 1920 pobegniti s Koroške. Kot župnik v Škalah je bil sprejet različno:

- vernim Škalčanom se je zdel premalo imeniten, ker so mislili, da so zaradi njega izgubili dekanijo;*
- levo usmerjeno vse bolj vplivno delavsko gibanje ga ni marali, ker je bil far;*
- nemčurji in njihovi simpatizerji ga niso marali, ker je bil zaveden Slovenec;*
- ob nemški okupaciji je bil med prvimi preseljenimi;*
- po osvoboditvi se je vrnil in kmalu bil zaradi domnevnega prometnega prekrška s kolesom obsojen na leto in pol zapora. V času njegove odsotnosti je bila usoda Škal zapečateni. Bil je pokončen Slovenec, dobričina, pevec in veseljak, od vseh oblasti preganjan celo življenje.*

Od učiteljev se je po vojni le za krajši čas vrnila Revenova, ki je postala šolska upraviteljica.

Med okupacijo Nemcem ni uspelo zaključiti začete gradnje šole v Pesju. To je bilo storjeno takoj po vojni in so bili otroci iz Pesja, Podgorja, Prelog in Glinšekovega klanca prešolani iz Škal v Pesje. Tako je tudi šola izgubila del svojega šolskega okoliša.

Odločitev o izpodkopavanju Škalskega griča je bila sprejeta med okupacijo.

Leta 1942 je okupacijska oblast prepovedala pokopavanje mrtvih na škalskem pokopališču.

Izpodkopavati so začeli Vagovo posestvo, ki je ležalo ob vznožju južnega pobočja griča. Leta 1944 so bili Vagovi preseljeni na brezovškovo posestvo, Brezovškove fante je okupator postrelil, ženske pa poslal v koncentracijsko taborišče. Tu so Vagovi bili do osvoboditve. Takrat jim je bilo dodeljeno Jajčnikovo posestvo v Šentilju.

Zadnji ostanki cerkve Sv. Jurija v Škalah

Pridobivanje premoga proti koncu druge svetovne vojne je zaradi pomanjkanja delavcev pojemalo. Po vojni pa je zopet močno narastlo na že načrtovanih in pripravljenih odkopih. Dejstvo, da bodo Škale porušene, prebivalcev ni prizadelo nič manj, kot druga svetovna vojna. Zahtevali so prestavitev odnosno izgradnjo popolnoma enake cerkve na Brcu, ne da bi vedeli, kakšen biser slovenske preteklosti branijo. Branili pa so ga z vso silovitostjo. Da bi lokacijo na Brcu lahko oporekali, so odprli tu kamnolom. Ker ni bilo kamenja v njem, so kamnolom zaprli. Ostala

sta le še dva betonska stebra – spomenik tistim, ki so nasprotovali obnovi Škal.

Tako so bile zahteve po obnovi središča kraja odbite. Svojo stisko in bes so Škalčani izrazili na volitvah leta 1946. Po pripovedovanju članice volilne komisije je 93 % oddalo svoj glas v »črno skrinjico« in manj kot 7 % za uradno listo. Na predlog predsednika volilne komisije tov. Miroslava Pevca so preštete glasove zamenjali, da bi Škalčanom prihranili šikane OZN-e. Tovariš Pevec, stari borec za delavske pravice, izseljenec, povojni komunist, je bil razpet med vizijo ureditve države delavcev in kmetov ter surovo resničnostjo. Naredil je samomor.

Začele so se selitve. Jamski upravnik RLV Kovač se je preselil v Celje, nekdanji občinski tajnik Martin Silovšek v Šalek, Venišnikovi so se preselili v Šmartno. Vrstnega reda, kako so se rušili občinska hiša, farovž, cerkvena hiša, v kateri sta bili trgovina in gostilna, cerkev ter obe šolski poslopji, se ne spominjam. Nekaj notranje opreme cerkve je bilo prenešene v nekdanji prosvetni dom, ki je služil nekaj let bogoslužju, dokler se ni začel podirati.

Šolski pouk je bil začasno zasilno urejen v Vaznerjevi (Leskoškovi) hiši na Brezovem. Prostor za bogoslužje pa je dal na razpolago Obu, tudi na Brezovem. Nato je bil izdan odlok, da se osnovna šola v Škalah ukine, otroci pa prešolajo v Pesje, Velenje, Plešivec in Cirkovce. Središče kraja je bilo porušeno, ne da bi bil plačan 1 dinar odškodnine. Stroške je predstavljala le prestavitev pokopališča in preureditev prosvetnega doma v zasilno cerkev. Mnogi Škalčani so ob prekopavanju grobov podoživljali pogreb svojcev. Iz podkletnega dela cerkve je zazijala kostnica grobišča škalskih duhovnikov in turnske gospode. Tudi na udorinah, ki so potekale preko pokopališča, so ležale razmetane kosti nekoč tu pokopanih, ostanki krst in razrušeni spomeniki.

Ob ruševinah cerkve so ležali naokrog razmetani, v kamen vklesani spomini tisočletnega bivanja Slovencev tod, kot vzorci brezvrednosti. Kamorkoli si se ozrl, je bila ena sama žalost. Škale niso izgubile le svojega središča – svoje srce, temveč tudi svojo sociološko podobo – svojo dušo.

Če so gradovi zgodovinske priče nemške fevdalne oblasti, cerkve duhovne oblasti, potem so znamenja ob poteh, križi in kapele zgodovina naših prednikov. Križi in kapele so priča, kje in kdaj se je nekdo izgubil, zmrznil v gozdu, se srečno vrnil iz davne vojne, ušel hudi nesreči. Morda je križ postavil spokornik, ki je na veselici nekoga preveč udaril, kazen v zaporu pa je moral odsedeti nekdo drug. Zato znamenja ob poteh zaslužijo več pozornosti. Škalski križi, ki se jih spomnim so: Doberški, Krumpov, Jevšnikov, Rahnetov, Karničnikov. Med kapelami: Glinšekova, Vagova, farovška »sv. Ema«, Janova, ob cerkvenem stolpu kapela–spomenik padlim v 1. svetovni vojni, Poduršanova, Miklavžinova, Gorjakovšekova, Zaluberškova, Karničnikova. V Pleterjah, Drucovi in Deberci, se jih ne spomnim. Malo znamenj je še ostalo, ki so ustrezno vzdrževana.

Tragični konec predanega aktivista Pevca je vnesel vrzel v vrste zanesenih aktivistov. Zato je oblast na Kavretovo domačijo naselila borca in zvestega aktivista tovariša Filipa Lesnjaka, ter ga dala izvoliti za predsednika KLO v Škalah. Podpore domačinov ni imel. V obdobju njegovega delovanja so na Vaznerjev travnik navozili nekaj zidne opeke ter začeli aktivnosti za gradnjo združnega doma. Škalčani se niso navdušili za zidavo. Filip ob vsej svoji prizadevnosti ni uspel premostiti prepada med vizijo socialistične izgradnje in škalsko realnostjo. Zašel je v spore, izgubil je službo na RLV, bil izključen iz KP. Odselil se je.

Ne vem komu in kdaj se je utrnila misel, da bi namesto združnega doma gradili šolo. Zamisel je našla širok odziv. Prostovoljcev in prostovoljnega dela je bilo dovolj in šola je bila kmalu pod streho. Formalno so organi oblasti pod-

pirali izgradnjo šole. Zatikalo pa se je v konkretnih zadevah. Da bi na žagi RLV zrezali strešno ogrodje za šolo, so zahtevali od škalskih kmetov 100 m³ prvovrstnih smrekovih hlodov brez grč za deske. Kazalo je že, da bo odškodninske zadeve mogoče rešiti po pravni poti, ko je močnejša stran zopet zaostрила odnose. Tajnika KLO Škale, tov. Adolfa Lipnika so na RLV odpustili. Preprečeno mu je bilo, da bi se lahko zaposlil v Šaleški dolini. Šola je bila vsemu navkljub zgrajena. Leta 1945 je po petih letih prekinitve ponovno stekel pouk v škalski osnovni šoli.

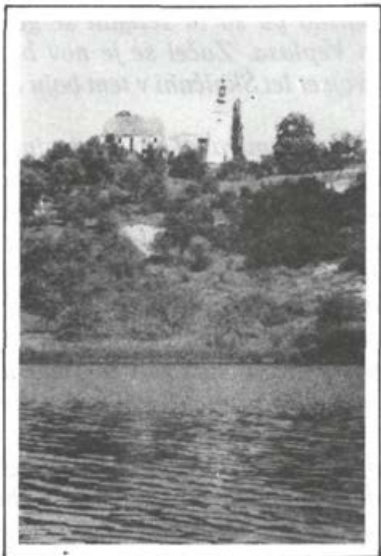
Med tem se je rudarjenje širilo proti severozahodu. Rušile so se Pocajtova in Plazlova domačija ter prosvetni dom. Začelo se je rušiti Pleterje. Druga za drugo so bile uničene lepo urejene domačije. Domačini so s težkim srcem zapuščali rodna ognjišča. V podprtih, napol porušenih hišah so stanovali, dokler niso propadle zadnje možnosti za bivanje. Zapuščene hiše so rušili le, če so rabili gradbeni material. Izza praznih okenskih votlin je prežala turobnost, otrok spajdašene nadute oblasti z oholim teokratizmom. Zemlja je bila podcenjena. Za 1 m² obdelovalne zemlje si ni bilo mogoče kupiti škatle najslabših cigaret »Drava«. Izplačani oškodovanec bi lahko zakadil svoj grunt. Preko opustošene krajine je odmevala kitica iz Baumbachovega Zlatoroga: »En Bog, streha ena, kozi dve, a od bolečine človek mre, ko v tuje kraje gre.« Zvrstilo se je nekaj krajevnih aktivistov, ki so bili le podaljšana roka občinske oblasti in rudniške uprave. Pred krajani so se opravičevali, češ da so tako »sklenili na občini ali rudniku«. Utonili so v pozabo.

Kar ni uspelo družbenopolitičnim organizacijam, je uspelo novoustanovljenemu gasilskemu društvu. Ko je bil predsednik KLO Jože Silovšek član ustanovnega odbora gasilskega društva v Škalah, so pridobili gradbeni material iz opuščenega prosvetnega doma. Z ogromno prostovoljnega dela sta odbor KLO ter gasilsko društvo z roko v roki gradila dom. Ko je bil zgrajen, je prišlo do spora. Na domu

so nekajkrat menjali napisno ploščo preden je obveljal napis »Gasilski dom«. Jože Silovšek je razočaran opustil družbene aktivnosti. Vendar mu gre mesto med nosilci obnove Škal. Že pred tem je ob svoji hiši uredil prostor za trgovino in jo skupaj s svojo ženo vodil z mnogo posluha za potrebe krajanov do upokojitve.

Za program obnove Škal in njene urbane ureditve desetletja ni bilo mesta v kratko, srednje ali dolgoročnih planih občine. Kraj se je na robu ugreznin razvijal stihijsko. Gradbena dovoljenja so dobili rudarski oškodovanci, nekateri so iskali luknje v predpisih, tretji pa gradili »na črno« svoje hiše.

Vdor triadne vode v jamo Škale je sprostil odkop varnostnega stebra s hudimi posledicami za Škale. Ogroženih je bilo 20 domačij ter šolska zgradba z igriščem, na področju Brezovega in »Berghausa«. Prebivalci Brezovega so v glavnem ostali v Škalah. Da bi Škalčanom bilo še težje, je vse te dogodke spremljala razmeroma močna teza nekaterih vplivnih občinskih funkcionarjev, da je treba Škale razformirati kot družbenopolitično skupnost. Tako je ob koncu šestdesetih let bil na zborih krajanov obravnavan občinski predlog, da se del Škal priključi KS Plešivec, drugi del s Hrastovcem pa Cirkovcam. Za tako rešitev je občinskim ljudem uspelo pridobiti nekaj posameznikov iz Hrastovca. Velika večina Škalčanov je predlog zavrnila, dopustila pa je možnost, da se katera od sosednjih KS priključi Škalam, če si to želi. Zadnji podoben poskus, ki se ga spomnim, je bil ob obravnavi referendumskega programa. Predstavnik občine je prinesel na zbor ZB narisano idejno zasnovo zazidave Turnskih njiv s stanovanjskimi bloki, osemletko, samopostrežno trgovino, toplovod in še kaj. V tem središču Škal bo »vse«, zato se nima smisla naprezati. Za stare Škalčane, borce, so te obljube bile preveč ohlapne in rožnate, zato so jih zavrnil.

V začetku sedemdesetih let sta bili z veliko udarniškega dela asfaltirani cesti do Hrastovca in do kamnoloma v Škalah, zgrajeno igrišče pri šoli ter ograja okrog pokopališča, otroški vrtec in cesta v Podlubelo.

Leta 1976 je bila zgrajena dolgo željena cerkev, ki naj bi zadovoljila krajeвне potrebe. Verujoči so vanjo vložili ogromno dela. Kasneje jo je škof Grmič posvetil sv. Jožefu. Zemljišče za cerkev sta dala na Brdca Jan in Obu. Krajevne družbenopolitične organizacije so gradnjo spremljale razumevajoče in niso ovirale gradnje, ki si jo je dobra polovica krajanov močno želela.

Le kratkotrajna nepazljivost škalskih funkcionarjev v 60-ih letih je bila dovolj, da so na obrežje Plevelovega jezera začeli dovažati komunalne in industrijske odpadke. Že na samem začetku je bilo teh odpadkov 40.000 m³ na leto. Pomešani organski odpadki, papir, les, umetne mase, odpadna olja, laki, kemikalije, strupi so se samovžigali. Te-

densko pa so tu sežigali še gorljive odpadke iz Gorenja in Veplasa. Začel se je nov boj. Boj za čisto okolje. Že dvajset let Škalčani v tem boju izgubljam.

Nisem nameraval biti zgodovinar. Tole sem zapisal po spominu in občutju. Morda bi bolj spadalo v škalsko spominsko knjigo, kamor bi zapisal vsak Škalčan nekaj. Če razmislim o tistem, kar se o Škalah spomnim ali sem prebral, lahko rečem, nič takega se ni zgodilo, česar bi se morali sramovati. Zato nikomur ni treba tajiti svojega porekla. Spoštujmo ime svojega kraja, ki je dokument, da je tod prebival naš rod že 1000 let. Kot mnogi izmed vas, sem le ena izmed živih prič dobe, ko je slovenstvo zanikano v vseh odtenkih, od najbolj grobega iztrebljanja med drugo svetovno vojno, do omalovaževanja slovenščine nedavno. Navsezadnje je izjava zbora v Cankarjevem domu le obnova Prešernove »Zdravljice« v prozi.

KAZALO

<i>Damijan Kljajič:</i> <i>Geografski oris Šaleške doline in Škal</i>	5
<i>Tone Ravnikar:</i> <i>Oris starejše zgodovine naselja Škale</i>	11
<i>Jože Hudales:</i> <i>Škale v 19. stoletju</i>	48
<i>Damijan Kljajič:</i> <i>Škale v prvi polovici 20. stoletja</i>	91
<i>Stane Lipnik:</i> <i>Zaton Škal</i>	117

Zbirka Šaleški razgledi 3

Izdal: *Kulturni center Ivan Napotnik
Titovo Velenje*

Zanj: *Vlado Vrbič*

Uredil: *Tone Ravnikar*

Oblikoval: *Stane Hafner*

Fotografije: *Fototeka Muzeja Velenje,
preslikave – Peter Marinšek*

Tisk: *Grafika Prevalje*

Naklada: *800 izvodov*

*po mnenju Republiškega komiteja za kulturo št. 4210–
118/83 z dne 28. 3. 1984 je knjiga oproščena temeljnega in
posebnega davka od prometa proizvodov*

Izšlo:

Zbornik muzeja Velenje

*Prispevki k zgodovini Šaleške do-
line – zbornik*

*Ivan Stopar, Velenjski grad – se-
paratni odtis*

Škale

V tisku:

Ekološki zbornik

V pripravi:

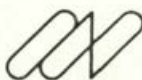
Antologija šaleškega pesništva

OSREDNJA KNJIŽNICA CELJE

68854/3

1119892131/05

KULTURNI
CENTER
IVAN
NAPOTNIK
VELENJE